واحدماهشهر

شاپا: ۱۴۷۳-۲۹۸۱

نشریه علمی
اندیشه های نو در علوم جغرافیایی

دوره: ۲، شماره ۳، بهار ۱۴۰۳

۱. **اعتبارسنجی شاخص‌های ایمنی از منظر پدافند غیرعامل در کاربری‌های آموزشی** ۱
معصومه جاویدان

۲. **بازشناسی پیشران‌های موثر بر امنیت بوم‌شناختی گردشگری با توجه به ظرفیت‌های رودخانه کارون** ۱۹
احمد راه‌دار، دکتر منوچهرجوانمردی

۳. **ارزیابی معماری ایرانی و تعاملات اجتماعی در فضاهای فرهنگی** ۴۷
سپیده کمائی، دکتر احمدرضا کابلی

۴. **تحلیل گردشگری مذهبی با رویکرد اتساع محوری راهها(مطالعه موردی: بارگاه امام رضا(ع))** ۶۳
سیدعیسی موسوی، دکتر هرمز اسدی کوهباد

۵. **شناسایی و رتبه بندی عوامل موثر بر انتخاب نوع معماری و سطح بندی براساس شرایط اقلیم با روش ANP (مورد مطالعه: کلان شهر اهواز)** ۷۹
سجاد نوروزی، دکتر فریده اسدیان، دکترسیدجمال‌الدین دریاباری، دکتر رضا برنا

۶. **ارزیابی وتبیین بعد جانی احساس امنیت در مناطق مرزی(مورد مطالعه: ساحل اروندرود)** ۹۷
سیدیوسف هاشمی، علی رضایی، فروغ جابروندی

Sanad.iau.ir/journal/ntigs

ntigs.journalmahshahriau1402@gmail.com

اندیشه‌های نو در علوم جغرافیایی

فصل‌نامه

دوره ۲، شماره ۳، بهار ۱۴۰۳

شاپا: ۱۴۷۳-۲۹۸۱

دانشگاه آزاداسلامی واحد ماهشهر

مدیرمسئول: دکتر عباس معروف نژاد – دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاداسلامی واحد ماهشهر

سردبیر: دکتر محمد علی فیروزی– استاد تمام گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز

مدیر داخلی: دکتر فرخنده اوشال – دکترای تخصصی شیمی معدنی و مدیر پژوهش دانشگاه آزاداسلامی واحد ماهشهر

هیات تحریریه:

۱. دکترعلی شکور– استادتمام گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاداسلامی واحد مرودشت

۲. دکتربهروز ساری صراف – استادتمام گروه جغرافیا، اقلیم شناسی دانشگاه تبریز

۳. دکترسعید ملکی – استادتمام گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز

۴. دکتر مریم بیاتی خطیبی – استادتمام گروه جغرافیا، ژئومورفولوژی دانشگاه تبریز

۵. دکتر تیمور آمار – دانشیارگروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه آزاداسلامی واحد رشت

۶. دکترآزیتا رجبی – دانشیارگروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاداسلامی واحد تهران مرکزی

۷. دکتر کتایون علیزاده – دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاداسلامی واحد مشهد

کارشناس نشریه: دکتر فرخنده اوشال

گرافیک و صفحه آرایی: پرتو عظیمی

ویراستار فارسی: پرتوعظیمی

ویراستار انگلیسی: شبکه مترجمین اشراق

نشانی: بندرماهشهر. بلوارامام خمینی(ره)– خیابان دانشگاه– دانشگاه آزاداسلامی واحد ماهشهر، دانشکده برق و کامپیوتر، طبقه همکف.دفتر نشریه اندیشه های نو در علوم جغرافیایی. کدپستی: ۶۳۵۱۱۴۱۱۱۱

تلفن و دورنگار: ۰۶۱-۵۲۳۳۸۵۸۶

نشانی پایگاه اینترنتی: Sanad.iau.ir/journal/ntigs

نشانی پست الکترونیکی: ntigs.journalmahshahriau1402@gmail.com

مجوز راه اندازی این نشریه علمی مطابق نامه شماره ۲۴۳۶۸/ ۳۲/ ص مورخ ۱۸/ ۰۴/ ۱۴۰۲ معاونت محترم علوم انسانی و هنر دانشگاه آزاداسلامی اخذ و همچنین دارای پروانه انتشار از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به شماره ۸۸۲۷۸ مورخ ۱۴۰۰/۰۳/۳۱ و به صورت فصل‌نامه توسط دانشگاه آزاد اسلامی واحد ماهشهر منتشر می شود.

نویسندگان مسئول محتوا و پاسخگوی نظرات ارائه شده در مقاله و نوشته‌های خود هستند.

«راهنمای نگارش مقاله»
فصل نامه اندیشه های نو در علوم جغرافیایی

نشریه اندیشه‌های نو در علوم‌جغرافیایی درتمامی رشته‌های علوم جغرافیایی و سایر علوم و رشته‌های مرتبط علمی ودانشگاهی که به صورت مبسوط در قسمت اهداف و چشم انداز نشریه توضیح داده شده است، به زبان فارسی، مقاله می‌پذیرد.

۱. نشریه اندیشه‌های نو در علوم جغرافیایی مقاله‌های علمی پژوهشی و کاربردی و مستخرج از پایان نامه را در اولویت پذیرش قرار می دهد.
۲. مقاله حاصل مطالعات، تجربه‌ها و پژوهش های نویسنده یا نویسندگان باشد.
۳. مقاله قبلاً برای هیچ یک از نشریات داخلی و خارجی یا همایش ها و کنفرانس ها و... ارسال و یا در هیچ یک از آنها چاپ نشده باشد.
۴. زبان رسمی فصلنامه، فارسی است، امّا چکیدهٔ مقالات به زبان انگلیسی نیز ضروری است.
۵. چکیدهٔ فارسی‌مقاله(۱۵۰ تا۳۰۰ واژه)، و باید شامل: مقدمه و بیان مسأله، هدف، روش، یافته‌ها، نتیجه-گیری و ۵ تا ۶ واژه کلیدی باشند.

توضیح راهنمای کامل مقاله فارسی ارسال شده به فصل‌نامه اندیشه‌های نو درعلوم جغرافیایی به شرح زیر درج شده است.

عنوان مقاله	BLotus 16- Bold
نام نویسنده و نویسندگان	BLotus 12- Bold
مشخصات نویسنده و نویسندگان(افیلیشن)	BLotus 12
چکیده	BLotus 13- Bold
متن چکیده	BLotus 12- Bold
کلمات کلیدی	BLotus 12- Bold
واژه /متن زیر نویس (پاورقی) فارسی	BLotus 10
واژه /متن زیر نویس (پاورقی) انگلیسی	Times New Roman 10
عناوین اصلی	BLotus 14- Bold
عناوین فرعی	BLotus 13- Bold
متن مقاله به فارسی	BLotus 13

عناوین جدول	BLotus 12- Bold
متن جدول	BLotus 11
عناوین شکل	BLotus 12- Bold
متن شکل	BLotus 11
منابع جداول و اشکال	BLotus 10
روابط و فرمول های ریاضی	BLotus 13
منابع و مآخذ فارسی	BLotus 13
منابع و مآخذ انگلیسی	Times New Roman 12

«راهنمای چکیده انگلیسی»

عنوان	Times New Roman 14- Bold
نام نویسنده و نویسندگان	Times New Roman 12-Bold
مشخصات نویسنده و نویسندگان(افیلیشن)	Times New Roman 11
چکیده(Abstract)	Times New Roman 12-Bold
متن چکیده	Times New Roman 12-Bold
کلمات کلیدی(Key Words)	Times New Roman 11-Bold

توضیحات تکمیلی:

۱.مقالات ارسالی به فصل‌نامه، درمحیط Word باحاشیه از بالا و پایین ۲/۵، از راست۳و چپ۲/۵ سانتی متر باشد.

۲. مقاله در پنج (۵) فایل جداگانه شامل موارد زیر باید در سامانه نشریه بارگذاری گردد.

- فایل مقاله با مشخصات نویسنده یا نویسندگان (به صورت Word)
- فایل مقاله اصلی بدون مشخصات نویسندگان(به صورت Word)
- فایل چکیده انگلیسی مقاله(به صورت Word)
- فایل تعهد نامه مقاله (به صورت Pdf)
- فایل فرم تعارض منافع(به صورت Pdf)

«مقالات ارسال شده باید دارای بخش‌های زیر باشد»

۱. صفحه اوّل: عنوان کامل مقاله به فارسی، مشخصات نویسنده یا نویسندگان بر اساس فرمت مجله

۲. چکیدۀ فارسی(۱۵۰ تا ۳۰۰ واژه)، کلمات‌کلیدی‌فارسی(۵ تا ۶ واژه کلیدی)بر اساس فرمت مجله

۴.صفحه دوم به بعد متن اصلی مقاله آورده شود، شامل:

*مقدمه
*پیشینه پژوهش
*مبانی نظری
*مواد و روش تحقیق
*معرفی محدوده مورد مطالعه (با ارائه عکس یا نقشه)
*بحث ویافته‌ها
*نتیجه‌گیری و پیشنهادها
*منابع و مأخذ

۵. منابع درون متنی مقاله به روش APA شامل؛ داخل پرانتز با ذکر (نام خانوادگی نویسنده، سال انتشار: شماره صفحه) مورد استفاده آورده شود.

- مثال نحوۀ ارجاع در داخل متن: اگر یک نویسنده باشد: (کردوانی،۱۳۷۵: ۶۰). اگر دو نویسنده باشد: (کردوانی و مشیری، ۱۳۸۵: ۳۳). اگر سه نویسنده و بیشتر باشد: (کردوانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۴۵).

۶. معادل‌های انگلیسی در هر صفحه با علامت یا شماره‌گذاری مستقل برای هر صفحه، در پاورقی آورده شود.

۷. روش ارائه منابع و مأخذ در انتهای مقاله به روش APA2020 تنظیم گردد.

به طور مثال:

برای کتاب: اگر یک نویسنده داشته باشد؛ نام خانوادگی، نام نویسنده(سال انتشار). عنوان کتاب(ایتالیک گردد)، نام ناشر، شمارۀ جلد، نوبت چاپ، محل انتشار.

مثال: **گر یک نویسنده باشد:** کردوانی، پرویز (۱۳۸۷). *نظریه جدید*، انتشارات دانشگاه تهران، جلد اول، چاپ اول، تهران.

مثال: **اگر دو نویسنده باشد:** مرصوصی، نفیسه و بهرامی‌پاوه، رحمت‌اله(۱۳۹۰). *توسعه پایدار روستایی*، انتشارات دانشگاه پیام نور، جلد اول، چاپ اول، تهران.

مثال: **اگرسه نویسنده و بیشتر باشد:** معروف‌نژاد، عباس، امیری، ابراهیم، وجبرائیلی، یحیی(۱۳۸۹). *توسعه روستاها در ایران*، انتشارات معتبر، جلد اول، چاپ اول، اهواز

-برای مقالات درنشریه: نام‌خانوادگی، نام نویسنده یا نویسندگان(سال انتشار). عنوان مقاله، نام نشریه (ایتالیک گردد). دوره، شماره ، صفحات مقاله.

مثال: اگر یک نویسنده باشد: درویشی، یوسف(۱۴۰۰). ارزیابی کمّی وکیفی کاربری اراضی شهر با استفاده از ماتریس چهارگانه جهت رسیدن به اهداف توسعۀ پایدار شهری(مطالعۀ موردی: شهر مرند)، *فصل نامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی*. ۵۳(۲)، ۷۳۳-۷۵۰.

Fukugawa, N. (2022). Effects of the quality of science on the initial public offering of university spinoffs: evidence from Japan. *Scientometrics*, 127(8), 4439-4455.

مثال: اگر دو نویسنده باشد :شیری، بهروز، و معروف نژاد، عباس (۱۳۹۷). بررسی منظر اجتماعی بافت‌های ناکارآمد شهری(مطالعه موردی: کوی نهضت‌آباد کلان‌شهر اهواز). *فصل‌نامه آمایش محیط*، ۱۱(۴۳)، ۲۳۵-۲۵۲.

Haunschild, R., & Bornmann, L. (2022). Relevance of document types in the scores' calculation of aspecific field-normalized indicator: Are the scores strongly dependent on or nearly independent of the document type handling?. *Scientometrics*, 127(8), 4419-4438.

مثال: اگر سه نویسنده و بیشتر باشد: معروف‌نژاد، عباس، امیری، ابراهیم، و قافی‌کاووسی، ولی (۱۳۹۹). ارزیابی وضعیت اماکن و کاربری‌های ورزشی (مطالعه موردی: شهر ایذه). فصل*نامه جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۴(۷۴)، ۲۳۳-۲۴۷.

Vakkari, P., Chang, Y. W., & Järvelin, K. (2022). Largest contribution to LIS by external disciplines as measured by the characteristics of research articles. *Scientometrics*, 127(8), 4499-4522.

-برای همایش‌هاو کنفرانس‌ها: نام‌خانوادگی، نام نویسنده یا نویسندگان (سال انتشار). عنوان مقاله، نام همایش یا کنفراس(ایتالیک گردد)، مکان برگزاری.

مثال: جوانشیر، حسین و قدیمی، فاطمه (۱۳۸۸). استفاده از روش AHP در مکان‌یابی پارکینگ‌های همسطح درمحیط شهری(مطالعه موردی: اردبیل). نهمین *همایش مهندسی حمل و نقل و ترافیک*، تهران.

-**برای مقالات مستخرج از پایان نامه:** نام‌خانوادگی، نام نویسنده یا نویسندگان (سال انتشار). عنوان پایان نامه(ایتالیک گردد). رشته، نام دانشگاه، تعداد صفحه.

مثال: زبیدی، علی، و معروف‌نژاد، عباس(۱۳۹۸). *ارزیابی ورتبه‌بندی عملکرد پارکینگ‌های عمومی منطقه یک شهرداری‌اهواز از نگاه شهروندان*.جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم‌انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی ماه‌شهر، ۱۲۳ صفحه.

۷. بدیهی است نحوهٔ درج در فهرست منابع و مأخذ به ترتیب حروف الفبا خواهد بود.

۸. دقت داشته باشید تمام منابع فارسی وانگلیسی درفهرست منابع قرار داشته باشد و از ذکر منابعی که در متن استفاده نشده است، جداً خودداری گردد.

۹. از بکار بردن واژه همان در منابع داخل متن (همان و قبلی،۱۳۹۵: ۱۱۱) خودداری شود.

۱۰. در متن مقاله به شماره اشکال، جداول اشاره شود.

۱۱. درتنظیم جداول، اشکال شماره بندی لحاظ و به منابع اقتباس شده آن‌ها نیز اشاره گردد.

۱۲. اگر درمقاله از نقشه استفاده می‌گردد. حتماً درج مقیاس خطی و موقعیت جغرافیایی در آن لحاظ گردد.

۱۳. شکل‌ها باید به صورت رنگی یا سیاه و سفید وبا کیفیت مناسب و مطلوب تهیه شده و شماره و عنوان آن ها در پایین بیاید. نقشه ها باید واضح باشند و مطالب آن ها خوانا باشد.

۱۴. جداول، نقشه‌ها، نمودارها و اشکالی که توسط نویسنده یا نویسندگان تولید گردیده نیز مأخذ آن به نویسنده یا نویسندگان ارجاع داده شود. بطور مثال(مأخذ: نگارنده/ نگارندگان ،۱۴۰۰).

۱۵. روابط و فرمول های ریاضی در متن مقاله از سمت چپ تایپ می‌شوند و برای اشاره به آن‌ها از شماره فرمول در داخل پرانتز استفاده می‌شود. شماره هر فرمول در گوشه سمت راست آخرین سطر فرمول درج می‌شود.

۱۶. به کاربردن اعداد به صورت لاتین(به استثنای فرمول‌ها ومنابع درون متنی‌لاتین)مجاز نمی‌باشد. بنابراین تمام اعداد در داخل متن و جداول به صورت فارسی تایپ شود.

۱۷. مسؤولیت صحّت و سقم مقاله به لحاظ علمی و حقوقی به عهدهٔ نویسندهٔ مسئول مکاتبات است.

۱۸. مقالات ترجمه پذیرفته نمی‌شود.

۱۹. حداکثر حجم/ تعداد صفحات مقالات ۲۰ صفحه A4 می باشد.

۲۰. فصل‌نامه حق رد یا قبول و نیز ویراستاری مقالات را برای خود محفوظ می‌دارد و از بازگرداندن مقالات دریافتی معذوراست.

۲۱. اصل مقالات رد شده یا انصراف داده شده، پس از سه ماه از مجموعه آرشیو فصل نامه خارج خواهد شد و فصل نامه هیچ گونه مسؤولیتی در این زمینه نخواهد داشت.

عنوان	فهرست مطالب	صفحه

اعتبارسنجی شاخص‌های ایمنی از منظر پدافند غیرعامل در کاربری‌های آموزشی ۱
معصومه جاویدان

بازشناسی پیشران‌های موثر بر امنیت بوم‌شناختی گردشگری با توجه به ظرفیت‌های رودخانه کارون ۱۹
احمد راه‌دار، دکتر منوچهر جوانمردی

ارزیابی معماری ایرانی و تعاملات اجتماعی در فضاهای فرهنگی ۴۷
سپیده کمائی، دکتر احمدرضا کابلی

تحلیل گردشگری مذهبی با رویکرد اتساع محوری راهها(مطالعه موردی: بارگاه امام رضا(ع)) ۶۳
سیدعیسی موسوی، دکتر هرمزاسدی‌کوهباد

شناسایی و رتبه بندی عوامل موثر بر انتخاب نوع معماری و سطح بندی براساس شرایط اقلیم با روش ANP (مورد مطالعه: کلان شهر اهواز) ۷۹
سجاد نوروزی، دکتر فریده اسدیان، دکترسیدجمال‌الدین دریاباری، دکتر رضا برنا

ارزیابی وتبیین بعد جانی احساس امنیت در مناطق مرزی(مورد مطالعه: ساحل اروندرود) ۹۷
سیدیوسف هاشمی، علی رضایی، فروغ جابروندی

نشریه علمی اندیشه‌های نو در علوم‌جغرافیایی، دوره۲، شماره۳، بهار ۱۴۰۳، صفحات: ۱-۱۸
شاپا: ۱۴۷۳-۲۹۸۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۱۰ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۰۱/۲۰

اعتبارسنجی شاخص‌های ایمنی از منظر پدافند غیرعامل در کاربری‌های آموزشی

معصومه جاویدان

کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحدماهشهر، دانشگاه آزاداسلامی، ماهشهر، ایران

چکیده

از جمله مواردی که باعث افزایش امنیت روانی دانش‌آموزان وخانواده‌ها می‌شود، امنیت و ایمن سازی مدارس وکاهش آسیب‌پذیری و ارتقاء پایداری آن‌ها است. که یکی از اهداف واجزای مهم پدافندغیرعامل است. بنابراین نظر به اهمیت موضوع، این پژوهش به اعتبارسنجی شاخص‌های ایمنی از منظر پدافند غیرعامل در کاربری‌های آموزشی باتاکید بر مدارس ابتدایی حوزه غربی بندرامام خمینی (ره)) با توجه به پنج‌شاخص انتخاب‌شده(معماری وطراحی، سازه، تاسیسات، مجاورت ودسترسی، تجهیزات) و۴۲ زیر شاخص پرداخته است. نوع تحقیق کاربردی و روش‌تحقیق، پیمایشی- ارزیابی با تاکید بر پرسشنامه می‌باشد. جامعه آماری شامل کلیه مدیران، معاونان، معلمان و تعدادی از کارشناسان اداره آموزش وپرورش شهربندرامام خمینی (ره) بوده که حجم نمونه تعیین شده ۱۱۷نفر می‌باشد. به منظور بررسی نرمال‌بودن توزیع داده‌ها از آزمون کلموگروف-اسمینروف و جهت بررسی وضعیت متغیرهای پژوهش از مدل‌یابی معادلات ساختاری به روش حداقل مربعات جزیی (PLS) و استفاده از نرم‌افزار SMARTPLS استفاده شده است. یافته‌های پژوهش حاصل از نتایج آزمون PLS، نشان می‌دهد: شاخص تجهیزات با ضریب تاثیر ۰/۹۱۸ بالاترین وشاخص مجاورت ودسترسی با ۰/۷۷۱ پایین‌ترین میزان اعتبار را در میان شاخص های پژوهش داشته‌اند.

کلمات‌کلیدی: اعتبارسنجی، ایمنی، کاربری‌آموزشی، پدافندغیرعامل، مدارس‌ابتدایی.

۱.نویسنده مسئول: Abbas.Maroofnezhad@jau.ac.ir

مقدمه

بی‌توجهی به توزیع فضایی مناسب و اصولی مراکز آموزشی موجب کاهش کارایی نظام آموزشی، ایجاد مشکلات برای دانش آموزان و تحمیل بار مالی دوچندان بر نظام آموزشی و خانواده ها می‌شود. گفتنی است کاربری‌های آموزشی به دلیلی از جمله ناهماهنگی نهادهای اجرایی شهر، مشکلات مالی بخش آموزش و پرورش و ناآشنایی مسئولین با موازین علمی در پاسخ – گویی به نیازهای جمعی دانش‌آموزی با مشکلات بسیاری مواجه است. که باید در برنامه‌ریزی ها اندیشیده و همکاری بین بخشی در راستای کاهش این مشکلات گام برداشت(یزدانی وفیروزی مجنده،۱۳۹۵: ۱۹). بنابراین لزوم برنامه‌ریزی برای مواقع بحرانی امری است که مسئولان، طراحان و معماران باید به آن توجه کنند. در این راستا پدافند غیرعامل مهمترین مقوله‌ای است که می‌تواند آسودگی خاطر شهروندان، امنیت جانی و مالی آن‌ها و ایمنی زیرساخت ها را فراهم آورد. دفاع یا پدافند غیرعامل مجموعه اقداماتی است که به کمک آن ها می‌توان با کم ترین امکانات و تجهیزات نسبت به دفاع عامل از طریق کاهش یا حذف آسیب پذیری، کنترل پیامد های تهاجم و افزایش قدرت مرمت پذیری در مقابل تهاجم غافلگیرانه دشمن و بدون استفاده از سلاح و درگیری مستقیم مقاومت نمود. پدافند غیرعامل از نظراخلاقی و بشر دوستانه و سیاسی نیز مفهومی صلح جویانه دارد ارزانترین وکم هزینه ترین روش مقابله با دشمن، انجام اقدامات پدافند غیرعامل و اقدامات پیشگیرانه امنیتی است تا از بروز خسارات زیاد به مراکز حساس و حیاتی جلوگیری شود چون، پیشگیری همواره بهترازدرمان است. معمولاً پدافند غیرعامل در زمان صلح شروع می‌شود و تا زمانی که لازم باشد ادامه می‌یابد(رزمی وغلامی،۱۳۹۹: ۲).

از زمانی که شهرنشینی آغاز شد، برنامه‌ریزی و طراحی و ساخت شهرها همواره با پدافند و دفاع همراه بوده است. هم اکنون، عمده‌ترین هدف پدافند غیرعامل، ایمن‌سازی و کاهش آسیب‌پذیری زیرساخت‌های مورد نیاز مردم است تا بتدریج شرایطی را برای امنیت ایجاد نماید. براین اساس، اتخاذ تدابیر و روش‌هایی که مقدار آسیب‌پذیری شهرها را در مقابل تهدیدات دشمن کاهش دهد ضروری بوده و چنین شرایطی توجه بیش از پیش صاحب‌نظران کشور به دانش پدافند غیرعامل و بهره‌گیری از روش‌های آن را سبب شده است با توجه به موقعیت استراتژیک ایران در منطقه خاورمیانه و تهدیدات مستمر کشورهای همسایه و غیرهمسایه، متأسفانه پروژه‌ها و تأسیسات اقتصادی و زیربنایی بدون ملاحظات دفاعی و امنیتی در شهرها به صورت یک هدف تهدیدی قابل دسترس دشمن و هر تهاجمی استقرار یافته‌اند. بر اساس نظریهٔ آسیب‌پذیری، در هر فضای مفروض ضریبی از آسیب‌پذیری وجود دارد، درحالیکه سطوح و دامنهٔ ایمنی در سطح آن فضا به طور یکنواخت توزیع نشده است(محمدابراهیمی وهمکاران،۱٤۰۱: ۷۳).

تدابیر پدافند غیرعامل در معماری و شهرسازی می تواند علاوه بر کاهش خسارات تهدیدهای انسان ساز، در کاهش آسیب پذیری در برابر انواع خطرات طبیعی نیز مفید واقع شود. همانگونه که بیان شد شهر و طراحی شهری در بحث پدافند غیرعامل جایگاه ویژه ای دارد. با توجه به قرار داشتن بسیاری از کاربری های حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیرنظامی، در شهرها، وجود تأسیسات و ساز وکارهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و آموزشی، از اهمیت بسیاری برخوردار بوده و در صورت بروز جنگ می‌توانند زمینهٔ بروز صدمات جانی و مالی زیادی باشند. بدیهی است به منظور جلوگیری از چنین صدماتی، لازم است قبل وقوع، کلیه تدابیر و پیش‌بینی‌های لازم صورت پذیرفته باشد تا در زمان وقوع حادثه، قابلیت بهره‌برداری و مدیریت مطلوب شهری در برابر تهدیدات میسر گردیده و در نتیجه جان

شهروندان، پایداری و بقای شهری تضمین گردد، لذا برنامه‌ریزی و اقدام جهت کاهش خسارات مالی، جانی، ایجاد ایمنی و پایداری نسبی در زیرساخت‌های مهم شهری و ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ ایمنی در میان عموم شهروندان از مهمترین اقدامات مبحث طراحی و برنامه ریزی شهری است(حسینی،۱۳۹٤: ۷٤).

امروزه، مدرسه از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی، تربیتی و آموزشی‌و اصلی ترین رکن تعلیم و تربیت است که به منظورتربیت صحیح دانش‌آموزان در ابعاد دینی، اخلاقی، علمی، آموزشی، اجتماعی، کشف استعدادها و هدایت ورشد متوازن روحی و معنوی وجسمانی آنان، نیاز به فضاهای آموزشی مناسب دارد. مدارس کشور در مقاطع مختلف تحصیلی با جمعیت چندین میلیونی با پراکندگی وگستردگی درتمام نقاط شهرها و روستاها، از نظرساخت وساز دارای تفاوت در کیفیت ابنیه و تأسیسات بوده، ضمن آنکه میلیون‌ها دانش آموزروزانه بازندگی تمام خانواده‌ها در ارتباط می‌باشند، ایجاد مدرسه امن جدید و ایمن‌سازی مدارس موجود، سبب ایجاد امنیت روانی خانواده و دانش آموزان گردیده و در شرایط تهدید علاوه بر، بهره برداری دانش آموزان می‌تواند به عنوان کانون امن محله، مورد استفاده قرارگیرد. از این رو، مهمترین راهبرد ایمن مدارس در اولویت قرار دادن پدافندغیرعامل می‌باشد. درمیان تمام مکان‌های عمومی بچه‌ها در مدارس آسیب‌پذیرترین گروه درمیان رخدادها و فجایع می‌باشند. علاوه برآسیب‌پذیری ساختمان ها، محل قرار گیری آنها نیز از اهمیت زیادی برخوردار است. نامناسب بودن وفقدان معیارهای ایمنی سازه‌ها می‌تواند منجر به خطرات جدی در یک حادثه گردد. با توجه به گستردگی و پراکندگی مجموعه های آموزشی (دبستان) درسراسرکشور، رعایت ملاحظات پدافند غیرعامل حین طراحی و ساختمان مدارس می‌تواند علاوه بر تداوم فعالیت‌های معمول آموزشی در طول روز، این فضا را در شرایط بحرانی تبدیل به فضایی امن جهت اسکان ساکنان نماید. بنابراین از مهمترین اقدامات پدافند غیرعامل به عنوان راه حل، کاهش خطرپذیری و دفع آسیب رسانی است (مهدی‌نیا وهمکاران ،۱۳۹۹: ۲۳).

بندرامام‌خمینی با توجه به تراکم جمعیتی بالا، کمبود فضاهای خالی، شبکهٔ ارتباطی ضعیف و ناکارآمد و مهم‌تر از همه برنامه‌ریزی نسنجیده، باعث شده است تا فضاهای آموزشی بدون توجه به اصول ومعیارهای لازم توزیع وگسترش منظم نیابند وسازگاری، همجواری و مطلوبیت مناسبی نداشته باشند. این مسأله علاوه بررعایت نکردن اصل عدالت و برابری در برخورداری یکسان جمعیت دانش آموز از فضاهای آموزشی، آسایش، کارآیی، سلامت و ایمنی جمعیت دانش‌آموزی را کاهش می‌دهد. بر این اساس اعتبارسنجی مولفه‌های ایمنی از منظر پدافند غیرعامل درکاربری های آموزشی باتاکید برمدارس ابتدایی محدوده مورد مطالعه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. که با رویکردی کاربردی و با استفاده از پنج شاخص(معماری وطراحی، سازه، تاسیسات، مجاورت و دسترسی، تجهیزات) و ٤۲ زیرشاخص در این پژوهش انجام شده است. در این تحقیق به یک فرضیه اشاره شده که به قرارزیراست:

۱.آیا می توان هر یک از شاخص‌های ایمنی از منظر پدافند غیر عامل را در مدارس ابتدایی حوزه غربی بندرامام خمینی (ره) اعتبارسنجی کرد؟

پیشینه پژوهش

مهدی‌نیا و همکاران(۱۳۹۹) در مقاله‌ای باعنوان نقش‌هندسه‌معماری مدارس با رویکرد پدافند غیرعامل‌اشاره داشته‌اند هندسه‌معماری یکی از عوامل مؤثر برمیزان خسارات وارده به ساختمان و افراد در هنگام حادثه می‌باشد که پرداختتن به رابطه هندسه معماری و فضاهای آموزشی می –تواند امری‌ضروری باشد. همچنین در افزایش ایمنی و کاهش خسارت بر دانش آموزان و فضای مدرسه نقش بسزایی دارد. رسیدن به اصول و مبانی جهت طراحی مدرسه(دبستان) با تاکید بر نقش هندسه معماری که علاوه برعملکرد پدافندی در زمان بحران، در زمان صلح نیز می‌تواند کاربری مناسبی داشته باشد.

عطائی‌کاریزی ونوحی‌بزنجانی(۱۳۹۹) درمقاله‌ای باعنوان ارزیابی‌طراحی معماری مدارس‌با رویکرد پدافندغیرعامل درمدرسه متوسطه امام حسین(ع) شهر مشهد پرداخته اند. هدف از انجام این مطالعه بررسی الزامات پدافند غیرعامل درطراحی معماری مدارس دوره متوسطه بوده است. یافته‌های حاصل از مطالعه موردی حاکی از آن است که در برخی از اصول و ضوابط تطابق قابل قبولی بین وضعیت فعلی مدرسه با الزامات مربوطه وجود دارد. همچنین نتایج مطالعه حاضر نشان داد که با رعایت الزامات پدافندغیرعامل در خصوص طراحی محوطه و حجم ساختمان، طراحی فضاهای امن و پناهگاه، ضمن ایجاد آمادگی در مواقع بحران، می‌توان به افزایش سطح عملکرد ایمنی دانش آموزان و کاهش خسارات ساختمان در برابر تهدیدات نظامی کمک نمود.

زارع زردینی وهمکاران(۱۳۹۸) درمقاله‌ای به کاربرد پدافند غیرعامل در طراحی و اجرای فضاهای آموزشی پرداخته است. بر اساس نتایج به‌دست آمده ازپرسشنامه، از بین عوامل پانزده‌گانه کاهش آسیب‌پذیری مدارس، به ترتیب عوامل استانداردهای طراحی‌مدارس با میانگین وزنی ٤/۳۹، اصول پدافندغیرعامل با میانگین وزنی ٤/۰۱ و درجه اهمیت خیلی زیاد حائز رتبه‌های اول ودوم گردیدند. عامل مکان‌یابی احداث‌مدارس با میانگین وزنی ۳/۸ و درجه اهمیت زیاد، جایگاه سوم را به خود اختصاص داد. سه اولویت انتهایی به ترتیب، عوامل پوسته خارجی ساختمان با میانگین وزنی ۳/۰۸ و با درجه اهمیت زیاد، نقش نظارتی سازمان نوسازی مدارس با میانگین وزنی ۲/۸۸ و رعایت استاندارد با میانگین وزنی ۲/٦٤ و با درجه اهمیت متوسط، در جایگاه‌های سیزدهم، چهاردهم و پانزدهم قرارگرفتند. از نظر پاسخ‌دهندگان بقیه عوامل با درجه اهمیت زیاد تشخیص داده شدند.

ملکی وگودرزی(۱۳۹۷) درمقاله‌ای باعنوان ارزیابی وضعیت آسیب‌پذیری ساختمان‌های آموزشی(مدارس ابتدایی) شهر بروجرد پرداخته است. نتایج‌تحقیق نشان می‌دهد در بین معیارهای ارزیابی، شاخص کالبدی با وزن ۰/۲۳۸ دارای بالاترین اهمیت و شاخص همسایگی با وزن ۰/۱۸۸ در انتها قرار گرفته است. پس از ارزیابی مشخص گردید ٤۳/۷۵ درصد از ساختمان‌های آموزشی شهر بروجرد دارای آسیب پذیری بالا،۲۵ درصد در طبقه آسیب‌پذیری متوسط و۳۱/۲۵ درصد دارای آسیب‌پذیری کم می‌باشند. بیشترین ضعف این مراکز در بخش ایمنی و سازه این ساختمان‌ها دیده می‌شود.

امان‌پور وهمکاران(۱۳۹۷) درمقاله‌ای به سنجش آسیب‌پذیری مراکزآموزشی ازمنظر پدافندغیرعامل درمدارس ابتدایی کلان – شهر اهواز پرداخته‌اند. تحلیل یافته‌ها نشان‌می‌دهد که از لحاظ ماتریس سازگاری مدارس در مناطق مختلف کلان‌شهر اهواز، مناطق دو، سه و شش آسیب‌پذیرترین مناطق می‌باشند و مناطق هفت و چهار ایمن‌ترین مناطق شناخته شده است. میزان تأثیر طیف‌های طبقه‌بندی پژوهش در سنجش آسیب‌شناسی مدارس ابتدائی با استفاده از مدل برازش رگرسیونی حکایت از آن دارد

که تمامی طیف‌های پنج‌گانهٔ با سطح اطمینان صددرصد معنی‌دار بوده است. همچنین سایر نتایج نشان می‌دهد ٤١/٢٨ درصد مدارس ابتدایی در کلان‌شهر اهواز در وضعیت کاملاً ایمن و ۱۸/۳۵ درصد نیز در وضعیت کاملاً ناایمن قرار دارند.

ایرانمنش و جمشیدی(۱۳۹۵) در مقاله ای با عنوان تحقق اهداف پدافندغیرعامل درکاربری های آموزشی باتاکید بر طراحی فضاهای باز پرداخته اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد آنچه که درطراحی فضاها و خصوصاً در کاربری آموزشی باید مورد توجه قرار گیرد، ایمنی و کاهش خطرات و تلفات خصوصاً در زمان بروز حادثه و به خصوص بلایای طبیعی است. فضاهای بازخصوصاً در کاربری‌های‌آموزشی با تعداد متصرفان زیاد نقش بسیار موثری در ایمنی و نجات متصرفان در زمان وقوع حادثه و امدادرسانی و اسکان و اقدامات مدیریت بحران پس از حادثه دارد.

هی‌ویت(۲۰۱۷) در کتابی با عنوان جهانی در یک مدرسه، می‌نویسد هرکودک، سزاوار است که بدون ترس از خشونت یا حمله، تحصیل کند. اما هر سال میلیون‌ها کودک و نوجوان، از طریق درگیری، حملات مستقیم به مدارس، اشغال نظامی مدارس، سوء استفاده و سایر اشکال خشونت از تحصیل خود فاصله می‌گیرند.

رابرت وهمکاران[2](۲۰۰۷) درمقاله‌ای باعنوان محیط مدرسه ایمن و سالم درآمریکای شمالی پرداخته‌اند. نتایج پژوهش آنها نشان می‌دهد افزایش زمینه یادگیری بیشتر کودکان در محیط‌های مدرسه‌ای که از ایمنی و سلامت کامل برخوردار باشند بیشتر است.

الکساندر[3](۲۰۰۷) درمقاله‌ای با عنوان‌مدیریت مخاطرات: از تئوری تا عمل به بررسی مدیریت مخاطرات محیطی می‌پردازد. و از جنبه‌هایی به مدیریت طوفان کاترینا در نئواورلئان در آگوست و سپتامبر۲۰۰۵ میلادی را مرور می‌کند که یکی از فاجعه‌بارترین بلای‌طبیعی در ایالات متحده آمریکا در طی این چند دهه اخیر بوده است. او افزایش نقش مشارکت مردم برای امنیت بیشتر آنها، و اولویت‌سنجی نیازهای گروه‌های زیان دیده در مواقع بحران و پسا آن و هماهنگی و حمایت دولت –ها در سازماندهی به مخاطرات اشاره می‌کند. همچنین از آمادگی اضطراری مردم و دولت‌ها در مقابل حوادث و توجه به بحث پدافند غیرعامل و حفاظت مدنی می‌پردازد.

مبانی نظری

تعاریف ومفاهیم

کاربری- فضای آموزشی[4]

کاربری آموزشی یکی‌از انواع کاربری‌های اساسی در شهرهاست که مکانیابی بهینه آن، ایمنی و رفاه شهروندان را در پی‌خواهد داشت(امان‌پور وهمکاران ، ۱۳۹۷: ٤٤). فضای آموزشی به طور کلی به ساختمان، کیفیت کلاس درس، میزان نور و روشنایی، مقدار گرما و سرما، کیفیت میز و نیمکت، تابلوی آموزشی و در بعضی موارد زمین ورزشی، سالن های

1.Hewitt
2.Robert
3.Alexander
4.Land Use- Educational Space

پوشیده و وسایل بازی و سرگرمی و فضای سبز مدارس اطلاق می‌شود. فضای آموزشی معمولاً دارای دو بعد فیزیکی و فرهنگی است. بعد فیزیکی فضای آموزشی، شامل محوطه، فضای سبز، ساختمان های آموزشی (کلاس‌ها، آزمایشگاه‌ها، کارگاه‌ها، کتابخانه، مراکز رایانه، سالن چند منظوره، مرکز دیداری و شنیداری) است که برای محیط آموزش و یادگیری در نظر گرفته شده است. تجهیزات آموزشی امکانات و وسایلی است که در کلاس درس، کتابخانه، آزمایشگاه، کارگاه، مرکز دیداری و شنیداری و مرکز رایانه وجود دارد. بعد فرهنگی به توانایی‌ها و شایستگی‌های کارکنان، رفتار و منش آنان، نحوهٔ برقراری ارتباط و مسئولیت شناسی افراد یک موسسه بستگی دارد. ایجاد محیطی شاد، سرزنده و سرشار از دوستی، همدلی، مسئولیت شناسی، نظم و انضباط نتیجه فرهنگ درست حاکم بر مدرسه است(ایرانمنش وجمشیدی ،۱۳۹۵: ۱۸). اهمیت ساختمان‌های عمومی به عنوان اماکنی با مالکیت عمومی و برخوردار از کاربری عمومی و مشخص خدمت‌رسانی در مقیاس شهری دو چندان می‌باشد، چرا که از یک‌طرف براساس تحقیقات وشواهد موجود میزان تخریب و آسیب آن‌ها در مقایسه با دیگر کاربری‌ها کمتر بوده که می‌توان از آنها به عنوان اماکنی با پتانسیل و شرایط مناسب در زمان بحران جهت اسکان و سازماندهی جنگ‌زدگان و مصیبت‌دیدگان استفاده نمود، از طرف دیگر درصورت بروزحادثه‌ای ویا انهدام این‌گونه‌ساختمان‌ها به دست دشمن، به دلیل تعداد بالای استفاده کنندگان از آن‌ها می‌تواند فاجعه بسیاری به بار آورد(امان‌پور وهمکاران ، ۱۳۹۷: ٤٤).

مدارس ابتدایی[1]

دوره تحصیلی شش‌ساله‌ای است که دانش‌آموزان از سن شش سالگی به آن وارد شده، پس از طی نمودن شش سال پایه تحصیلی، در صورت موفقیت در امتحانات گواهینامه پایان دوره ابتدایی را دریافت می نمایند. دبستان مقطعی از نظام آموزشی امروزی است که در آن آموزش رسمی کودک آغاز می‌شود. و در رشد کودک تاثیر فراوانی می‌گذارد. رشد ذهنی کودک در این دوره سریع است وبه تدریج خواندن و نوشتن و حساب کردن آموخته می‌شود(مهدی‌نیا و همکاران،۱۳۹۹: ٢٤).

پدافند[2]و آفند[3]و تمایز آن‌ها

از نظر واژه‌شناسی، واژه پدافند از دو جزء پد وآفند تشکیل شده است. در فرهنگ و ادب فارسی پاد یا پد پیشوندی است که به معانی(ضد، متضاد، پی ودنبال)بوده و هرگاه قبل از واژه‌ای قرار گیرد معنای آن را معکوس می‌نماید واژه آفند نیز به مفهوم (جنگ، جدال، پیکار و دشمنی)است. پدافند را بر دو نوع عامل و غیرعامل معرفی می‌نماید. به نظر او پدافند غیرعامل بکار گیری اقدامات آفندی و تهاجمی باهدف ممانعت از پیشروی دشمن است، درحالی‌که پدافند غیرعامل عبارت است از به کار بردن روش‌هایی که آثار زیان های ناشی از اقدامات دشمن بکاهد یا آن را به حداقل برساند به بیان ساده‌تر، برخلاف پدافند

1. Primary schools
2. Defense
3. Offensive
4. Vulnerability

عامل، در پدافند غیرعامل از هیچ نوع جنگ‌افزاری در برابر دشمن استفاده نمی‌گردد. وجه تمایز بین پدافند عامل و غیرعامل را عامل انسان می‌داند. به این معنا که پدافند عامل را ابزاری می‌داند که نیاز به مدیریت مستقیم و کاربری انسانی دارد و مشتمل بر ابزار وآلات جنگی، سازمان‌دهی، آموزش و مدیریت نیروهاست که در شرایط عدم حضور انسان، آن ابزار به‌خودی‌خود فاقد اعتبار است. در حالی‌که پدافند غیرعامل را امکانات معماری در زمینهٔ مهندسی جنگ می‌داند، به‌گونه‌ای که بدون ابزار و توانمندی، نیروهای رزمی و دفاعی را افزایش دهد(ابوسعیدی،۱۳۹۱: ۱۳).

آسیب‌پذیری[1] و پدافندغیرعامل

آسیب‌پذیری مفهومی است که به وسیله علوم اجتماعی تکامل یافته است و به عنوان پاسخی برای آگاهی صرف دربرابر خطر بلایا دردهه ۱۹۷۰میلادی معرفی شد. از سال۱۹۸۰ میلادی، تسلط استراتژی‌های پیش‌بینی خطرگرا، مبنایی برای مداخله‌های تکنولوژیکی بوده است که به طور فزآینده‌ای به وسیله پارادایم جایگزین بااستفاده از آسیب‌پذیری به عنوان یک‌نقطه شروع برای کاهش خطر، به چالش کشیده شد.(محمد ابراهیمی ،۱٤۰۱: ۷٤).

برنامه توسعه سازمان ملل‌آسیب‌پذیری را عوامل انسانی یا سیر برآیند از عوامل فیزیکی، زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی وفیزیکی می‌داند که ظن و عرصه‌ی آسیب را از تأثیر یک مخاطره تهدید ارائه و مشخص می‌کنند(UNDP,2004: 13).

مدارس وپدافند غیرعامل

با توجه به اینکه مدارس کشور در مقاطع مختلف تحصیلی و با جمعیت چندین میلیونی و پراکندگی و گستردگی آن در تمام نقاط‌شهرها و روستاها از نظر ساخت و ساز دارای تفاوت در کیفیت ابنیه و تأسیسات بوده، ایجاد مدرسه امن جدید و ایمن‌سازی مدارس موجود سبب ایجاد امنیت روانی خانواده و دانش آموزان گردیده و در شرایط تهدید علاوه بر بهره‌برداری دانش‌آموزان می‌تواند به‌عنوان کانون امن محله مورد استفاده قرار گیرد. نکات‌مهمی در خصوص ساخت مدارس و فضاها آموزشی‌و در نظرگرفتن بحث پدافند غیر عامل در آنها وجود دارد که از آن جمله می توان به :

– ساخت‌سالن‌های امتحانات و ورزشی چندمنظوره که درمواقع اضطراری بتوان از آن به عنوان پناهگاه استفاده نمود و در زمان صلح موجب تأمین بخشی از فضا مورد نیاز مدرسه باشد.

– مصالح مورد استفاده در مدارس می‌بایست دارای استحکام و ایمنی بالا باشند و فراتر ازمسایل اقتصادی در احداث ساختمان‌ها ممانعت از تمهدات ایمنی بروز خطر لحاظ شود.

– در مکان‌یابی مدارس می‌بایست توجه به دسترسی سریع و آسان در سطح شهر و معابرعمومی برای امداد رسانی در نظر گرفته شود.

- ایجاد امنیت در برابر تهدیدات.

[1] United Nations Development Program

چشم انداز مدارس ایمن

درراستای سندچشم‌انداز کشور، مدارس امن در افق چشم‌انداز ۲۱ساله‌کشور[۱] با رعایت ملاحظات پدافندغیرعامل می بایستی دارای ویژگی‌های زیر باشند:

- استقرار در موقعیت مناسب به عنوان یکی از کانون‌های ثقل محله.
- دارای پناهگاه چند منظوره با قابلیت خدمات رسانی به محله.
- دارای بنایی نسبتاً مستحکم و مقاوم.
- دارای قابلیت استمرار فعالیت آموزشی و نیز اسکان جمعیت در شرایط بحران.
- دارای دانش آموزان و معلمین و کارکنان آماده برای شرایط بحران.
- دارای دانش و بینش افرادمدرسه از تهدیدات دشمن وحوزه‌های‌عمومی پدافندغیرعامل.
- دارای خدمات مورد نیاز و مهیا برای جمعیت تحت پوشش در شرایط بحران(مولوی و خالوندی ،۱۳۹۸: ۵).

اهداف پدافندغیرعامل درمدارس

مهمترین اهدافی که بایددرانجام پدافند غیرعامل درسطح مدارس کشور صورت گیرد می تواند به قرار زیر باشد:

- ایجاد امنیت در برابر تهدیدات
- پایداری در شرایط بحران
- کم کردن آسیب پذیری(تلفات جانی و خسارات مالی)
- حفظ جان افراد حاضر در مدرسه
- تامین آرامش جسمی روانی دانش آموزان در هنگام تهدید
- بهبود عملکرد مدرسه در جهت رشد و شخصیت دانش آموزان
- ایجاد و حفظ آمادگی برای مقابله با هر نوع خطر(مولوی وخالوندی،۱۳۹۸: ۵)

روش تحقیق

این پژوهش با هدف کاربردی و با روش، پیمایشی با تاکید بر پرسشنامه انجام شده است. جامعه آماری آن مدیران، معاونان، آموزگاران و تعدادی از کارمندان اداره آموزش و پرورش بندرامام خمینی انجام که با توجه به تعداد ۱۵ مدرسه موجود در منطقه مورد مطالعه (جدول۱) وحجم محدودجامعه با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده حجم نمونه (تعداد ۱۱۷نفر، ۵۰ درصد جامعه آماری) بدست آمد(چهاردسته مدیران، معاونان، کارشناسان خبره و معلمان باسابقه) سپس براساس

۱.سندی جهت تبیین افقی برای توسعه‌ی ایران در زمینه‌های مختلف‌فرهنگی، علمی، اقتصادی، سیاسی واجتماعی است که به پیشنهاد مجمع تشخیص مصلت نظام تدوین شده است. اجرای این چشم‌انداز از سال ۱۳۸٤ و در قالب چهار برنامهٔ توسعهٔ پنج ساله انجام می‌گیرد. سال ۱٤۰٤ خورشیدی (۲۰۲۵میلادی) افق چشم‌انداز است.

هرطبقه نمونه‌گیری لازم انجام گردید.[1] برای پاسخ به پرسش‌ها با توجه به ادبیات موجود، تعداد پنج شاخص تحت عنوان: ۱. معماری وطراحی. ۲. سازه. ۳. تاسیسات. ٤. مجاورت و دسترسی. ۵. و تجهیزات در نظر گرفته شد. به جهت اعتباریابی این شاخص‌ها ابتدا برای روایی پرسشنامه‌های مربوط به انتخاب شاخص‌های پژوهش، پس از مطالعات اسنادی ومیدانی(در قالب روش دلفی و نظرسنجی از یازده نفر از اساتید دانشگاه و کارشناسان مرتبط) تاییدگردید. در تعیین پایایی[2]پرسشنامه‌ها نیز پس از جمع‌آوری تعداد ۲۵ نفر از پرسش شوندگان، ازطریق روش دلفی نسبت به پایایی پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده اقدام و ضریب آلفای آن تعیین گردید. که نتایج حاکی از این بود که پرسشنامه‌های توزیعی و سازه‌های تعیین شده دارای پایایی مناسب در عوامل یاد شده است(با ارزش عددی ۰/۸۳). سپس با استفاده از پرسش‌نامه محقق ساخته که حاوی مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت از بسیارضعیف تا بسیارخوب با امتیازهای یک تا پنج اقدام گردید. سپس براساس نتایج به دست آمده از پرسشنامه و مشاهدات میدانی به تحلیل یافته‌ها با استفاده از نرم افزارهای SPSS[3] و PLS[4]پرداخته شد. بدین‌منظوردر نرم –افزارهای فوق برای نرمال‌بودن توزیع داده‌هاووضعیت مؤلفه‌های پژوهش از آزمون‌های: کلموگروف–اسمیرنوف[5]و معادلات ساختاری (رگرسیون همزمان)[6]استفاده شده است.

جدول۱- مشخصات مدارس ابتدایی مورد مطالعه در پژوهش

ردیف	نام مدرسه	جنسیت	نام محله	جمعیت دانش آموزی
۱	۱۳ آبان	دخترانه	شهید دستغیب	۲۲٦
۲	امام رضا(ع)	پسرانه	شهید دستغیب	۲۲۰
۳	مهر	پسرانه	مسکن مهر–انتهای شهید دستغیب، بلوار تعاون	۱۷۲
٤	نجابت	دخترانه	مسکن مهر–انتهای شهید دستغیب، بلوار تعاون	۱٦۷
۵	انقلاب	پسرانه	کوی اباذر	۲۷۰
٦	ستایش	دخترانه	کوی اباذر	۵۳
۷	ایثار	پسرانه	کوی اباذر	۳۲۰
۸	شاهدبهگام	پسرانه	فازیک	۱۸۰

[1].برای توزیع پرسشنامه‌ها ملاک از نظر تعداد جمعیت هر مدرسه انتخاب و دسته بندی لازم انجام گردید(به پنج دسته جمعیتی: بسیارکم، کم، متوسط، زیاد و بسیار زیاد) که به ترتیب: ۵ درصد، ۱۰درصد، ۲۰درصد، ۲۵درصد و ٤۰درصد پرسشنامه‌ها اختصاص داده شد.

2.Statistical Package for the Social Sciences
3.Partial Least Squares
4.Kolmogorov-Smirnov
5.Structural Equation

۹	تربیت	دخترانه	فازیک	۳۰۲
۱۰	فردوسی	پسرانه	فازیک	٤۰٦
۱۱	رقیه یک	دخترانه	کوی اباذر	۲۹۰
۱۲	رقیه دو	دخترانه	کوی اباذر	۲۵۹
۱۳	ام البنین(س)	دخترانه	کوی صدوقی	۲۵۵
۱٤	خلیج فارس	پسرانه	بلوار آیت‌الله خامنه‌ای	۲۵۰
۱۵	حر	پسرانه	بلوار آیت‌الله خامنه‌ای	۲٤۰

مآخذ: سامانه سناد وزارت آموزش و پرورش،۱٤۰۱

محدوده و قلمرو پژوهش

بندرامام‌خمینی(ره) درمحدوده تقسیمات‌کشوری شهرستان ماهشهر و در جنوب‌غربی و بخش جلگه‌ای استان خوزستان قرار دارد که در طول جغرافیایی ٤۹ درجه و ۸ دقیقه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۰ درجه و ۳۳ دقیقه شمالی به فاصله ۸۵ کیلومتری شرق آبادان و ۸ کیلومتری غرب بندرماهشهر و ۹۰ کیلومتری شهر اهواز واقع شده است. بندرامام خمینی از شرق و شمال به بخش مرکزی بندرماهشهر با فاصله۸ کیلومتری، ازجنوب به خورموسی در فاصله ۳۰ کیلومتری از شمال به شهر جراحی محدود می‌شود. از ویژگی‌های اقلیمی آن قرارگیری در سرزمین پرفراز و نشیب ساحلی دریا است که عمق‌آب ساحل خلیج فارس بااین سرزمین به استثناء پیش رفتگی خورموسی کم بوده و از محل راس در امتداد جنوب شرقی امتداد یافته‌است(شکل۱).

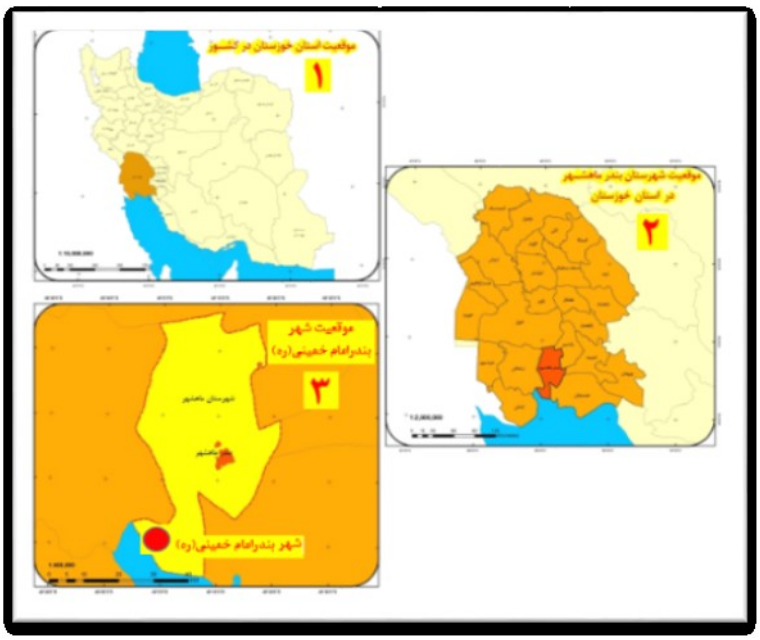

شکل۱: موقعیت جغرافیایی و محلات شهر بندر امام خمینی

مآخذ: با کمی تغییر نویسنده، اقتباس شده از شهرداری بندر امام خمینی، ۱٤۰۱

در شکل۲، موقعیت محدوده انتخابی پژوهش در نقشه کاربری اراضی و مدارس ابتدایی حوزه غربی بندر امام خمینی نشان داده شده است.

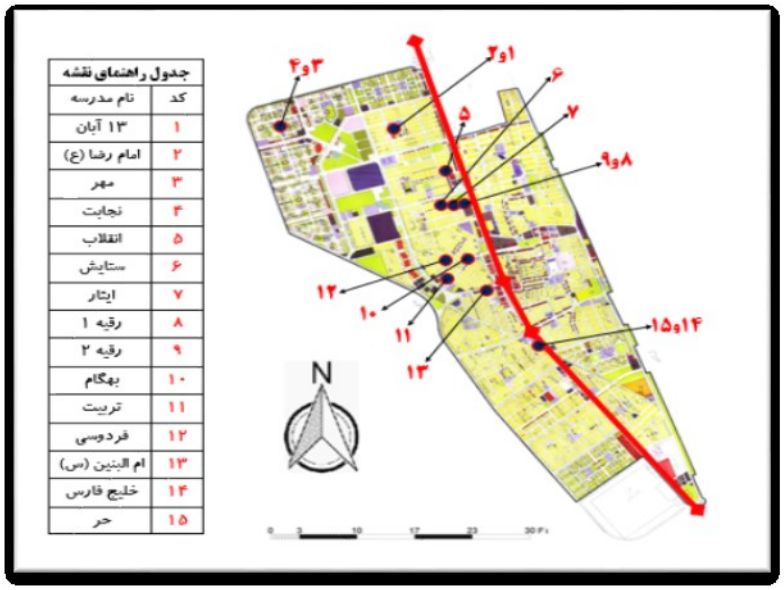

شکل۲: موقعیت مدارس ابتدایی در حوزه غربی بندر امام خمینی(ره)

مآخذ: با کمی تغییر نویسنده اقتباس شده از شهرداری بندر امام خمینی، ۱۴۰۱

یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی

براساس یافته‌های‌توصیفی از مجموع ۱۱۷پرسشنامه توزیع شده در بین نمونه‌های انتخاب شده پژوهش، اطلاعات بدست آمده به شرح جدول۲، نشان داده شده است.

جدول۲- درصد/ فراوانی پاسخ به سوالات توصیفی پژوهش

جنسیت (تعداد/درصد)			میزان آشنایی با موضوع پژوهش (پدافندغیرعامل) (تعداد/درصد)				میزان تحصیلات (تعداد/درصد)		
مرد	زن	کم	متوسط	زیاد	فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس	دانشجوی دکترای	دکترای تخصصی
۸۰	۳۷	۲۲	٦۷	۲۸	۲۸	٦۰	۲۵	۳	۱
٦۸/٤	۳۱/٦	۱۸/۸۰	۵۷/۲٦	۲۳/۹۳	۲۳/۹	۵۱/۳	۲۱/٤	۲/٦	۰/۹

مآخذ: یافته‌های‌تحقیق،۱۴۰۱

بر اساس یافته‌های‌توصیفی اشاره شده در جدول٤، ٦٨/٤درصد پاسخ‌دهندگان مرد و٣١/٦درصد زن. و میزان‌آشنایی پاسخ‌دهندگان به موضوع پدافندغیرعامل، ١٨/٨درصد کم، ٥٧/٢٦ درصد متوسط و ٢٣/٩٣ درصد زیاد بوده ست. به لحاظ تحصیلات،٢٣/٩درصدفوق دیپلم، ٥١/٣ درصدلیسانس،٢١/٤ درصد فوق لیسانس، ٢/٦درصد دانشجوی‌دکترای و٠/٩ درصد دکترای تخصصی‌داشته‌اند.

یافته‌های استنباطی

در ادامه پژوهش به‌منظور بررسی نرمال‌بودن توزیع داده‌ها از آزمون کلموگروف–اسمیرنوف استفاده شد. که در جدول۳، نشان داده شده است.

جدول ۳- نتایج آزمون کلموگروف اسمیرنوف

متغیرهای پژوهش	(آماره کلموگروف اسمیرونوف)Z	(سطح معناداری) Sig	تعداد نمونه	نتیجه نرمالیتی
معماری وطراحی	٠/٠٧٨	٠/٠٧٦		نرمال است
سازه	٠/٠٩٣	٠/٠١٤		نرمال نیست
تأسیسات	٠/١٢٤	٠/٠٠٠	١١٧	نرمال نیست
مجاورت و دسترسی	٠/٠٨٩	٠/٠٢٤		نرمال نیست
تجهیزات	٠/٠٥٧	٠/٢٠٠		نرمال است

مآخذ: یافته‌های‌تحقیق،١٤٠١

نتایج بدست آمده از جدول۳، نشان می‌دهد مقدارسطح معنی‌داری درتمامی متغیرها(به جزء معماری و تجهیزات) از مقدار خطای ٠/٠٥ کمتراست، پس فرض صفرد می‌شود، یعنی به جزء متغیر معماری و تجهیزات سایر مؤلفه‌ها نرمال نیستند. بنابراین با توجه به عدم نرمال بودن متغیرها برای تایید مدل وپاسخ به‌فرضیه‌های‌پژوهش از مدل‌یابی معادلات‌ساختاری به‌روش حداقل مربعات جزیی[1](PLS) با استفاده از نرم‌افزار SMARTPLS استفاده شده است. روش تخمین PLS ضرایب را به گونه‌ای تعیین می‌کند که مدل حاصله، بیشترین قدرت تفسیر و توضیح را دارا باشد؛ بدین معنا که مدل بتواند با بالاترین دقت و صحت، متغیر وابسته نهایی، را پیش‌بینی نماید. روش حداقل مربعات جزئی که در بحث الگوسازی رگرسیونی آن را با PLS نیز معرفی‌می‌کنند، یکی‌از روش‌های آماری چند متغیره محسوب می‌شود که به وسیله آن می‌توان علیرغم برخی محدودیت‌ها مانند: نامعلوم‌بودن توزیع متغیر پاسخ، وجود تعداد مشاهدات کم و یا وجود خود همبستگی جدی بین متغیرهای مستقل؛ یک یا چند متغیر پاسخ را به طور هم‌زمان در قبال چندین متغیر مستقل الگوسازی نمود. برای

[1] . Partial Least Square

بررسی فرضیه تحقیق؛ میزان اعتبارهر یک از شاخص‌های ایمنی از منظر پدافند غیر عامل در مدارس ابتدایی حوزه غربی بندرامام خمینی (ره)، بارعاملی وعدد معناداری مربوط به هریک از شاخص‌ها در جدول٤، و نمودار۱و۲، نشان داده شده است. در نمودار۱، مدل تحلیل عاملی تاییدی را در حالت تخمین ضرایب استاندارد نشان می‌دهد. در این نمودار اعداد و یا ضرایب به دو دسته تقسیم می‌شوند. دسته‌ی اول تحت عنوان معادلات اندازه‌گیری مرتبه اول هستند که روابط بین متغیرهای پنهان (بیضی)، متغیرهای آشکار(مستطیل) می‌باشند. این معادلات را اصطلاحاً بارهای عاملی[1]گویند. تمامی آیتم‌های پرسش-نامه دارای بار عاملی بزرگ‌تر از ۰/۵ و لذا می‌توان هم‌سویی سؤالات پرسش‌نامه برای اندازه‌گیری مفاهیم را در این مرحله معتبر نشان داد. در واقع نتایج فوق نشان می‌دهد آنچه محقق توسط سؤالات پرسش‌نامه قصد سنجش آن‌ها را داشته است توسط این ابزار محقق شده است. لذا روابط بین سازه‌ها یا متغیرهای پنهان قابل استناد است. شاخصی که بار عاملی بالاتری داشته باشد، دارای اهمیت بالاتری نسبت به سایر شاخص‌ها می‌باشد. دسته‌ی دوم معادلات اندازه‌گیری مرتبه دوم هستند که روابط بین متغیرهای پنهان و غیرپنهان می‌باشند به این ضرایب اصطلاحاً ضرایب مسیر[2]گفته می‌شود. در نمودار۲، مدل پژوهش را در حالت قدرمطلق معناداری ضرایب(t-value) نشان می‌دهد. این مدل در واقع تمامی معادلات اندازه‌گیری (بارهای عاملی مرتبه اول و دوم) و معادلات ساختاری را با استفاده از آماره t، آزمون می‌کند. بر طبق این مدل، هر یک از بارهای‌عاملی وضرایب مسیر در سطح اطمینان ۹۵٪ معنادار هستند اگر و فقط اگر مقدار آماره‌ی t بزرگ تر از ۱/۹٦+ قرار گیرد. نتایج نشان می‌دهد که تمامی بارهای عاملی در سطح اطمینان ۹۵٪ معنادار هستند. بنابراین با توجه به مقدار ضرایب استاندارد بدست آمده، شاخص تجهیزات با ضریب تأثیر ۰/۹۱۸ بیشترین میزان اعتبار را داشته و ۸٤ درصد تغییرات ایمنی از منظر پدافند غیر عامل را تبیین نموده است. بعد از شاخص تجهیزات، دو شاخص سازه و معماری اعتبار بیشتری داشته‌اند.

جدول٤- نتایج حاصل از یافته‌های تحلیل عاملی تاییدی

متغیر	عامل	t-value	ضریب استاندارد	R^2
	معماری	۲۳/۲۰٤	۰/۸۳۷	۰/۷۰۱
ایمنی از منظر	سازه	۲۵/۲۵۱	۰/۸٤۰	۰/۷۰۵
پدافندغیرعامل	تأسیسات	۲٦/۹٤۰	۰/۸۳۵	۰/٦۹۷
	مجاورت و دسترسی	۱۵/۲۹۲	۰/۷۷۱	۰/۵۹۵
	تجهیزات	۵۱/۰۰۸	۰/۹۱۸	۰/۸٤۲

مآخذ: نویسنده،۱٤۰۱

۱ Loading factor

۲ Path coefficient

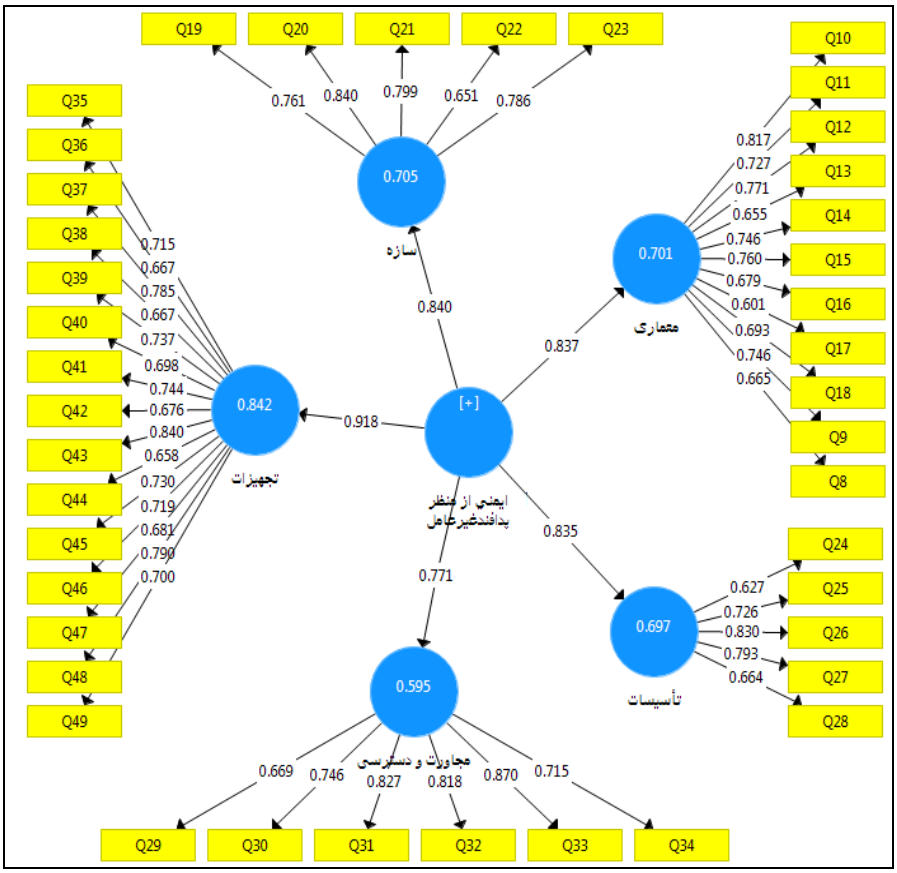

نمودار۱: شاخص‌های انتخابی پژوهش از منظر پدافند غیرعامل در حالت تخمین ضرایب استاندارد

مآخذ: نویسنده،۱۴۰۱

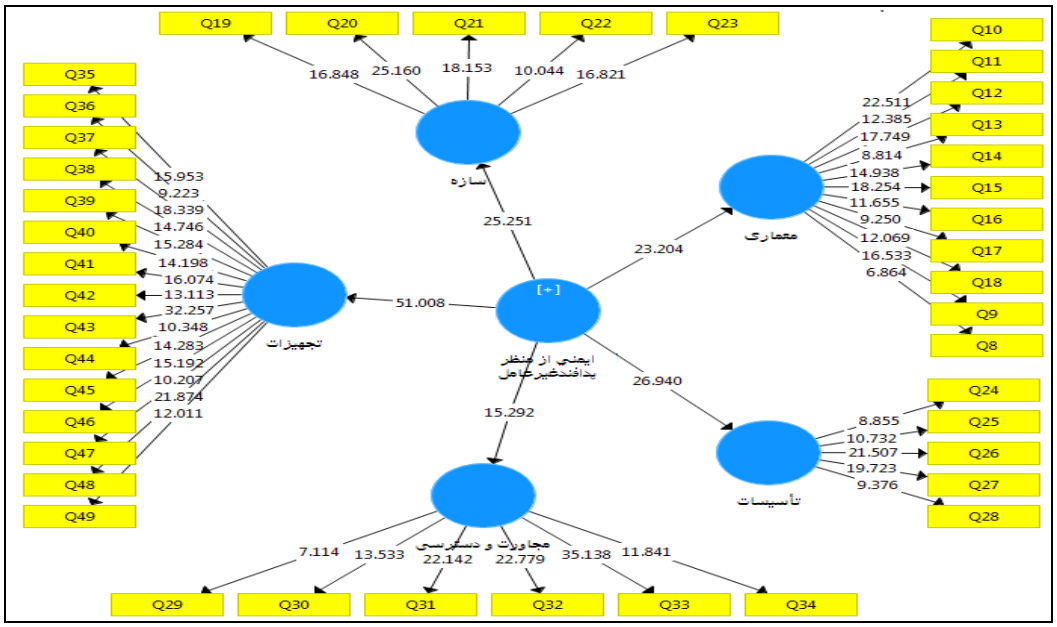

نمودار۲: مدل پژوهش در حالت معناداری(t-value)

مآخذ: نویسنده،۱۴۰۱

بحث ونتیجه‌گیری

با عنایت به اینکه شهرهای ما در شرایط تهدید از آسیب‌های نظامی در امان نخواهد بود و مدارس به عنوان کانون‌های جمعیتی در صورت آسیب دیدن، سبب افزایش تلفات انسانی می‌گردند و از طرفی در چنان شرایطی از آنجا که شهرها باکمبود فضای امن مواجه می‌باشند و نیز پراکندگی فضاهای آموزشی درسطح کشور، مدارس امن به عنوان فضای امن پناهگاهی می‌توانند علاوه بر حفوظ جوان دانش‌آموزان بعنوان قشر آسیب پذیر جامعه، مورد استفاده ساکنین محله پیرامون یخود نیز قرار گیرند. فلذا احداث مدارس امن می‌تواند در جهت افزایش امنیت‌روانی دانش‌آموزان، خانواده آن‌ها و مردم بسیار موثر واقع شود. با توجه به تهدیدات روزافزون دشمن، بسیج امکانات و توانایی‌ها در طراحی و ساخت مدارس امن جدید و ایمن سازی مدارس موجود ضروری بوده و لازم است در اولویت برنامه‌های وزارت آموزش و پرورش قرار گیرد.آنچه در پژوهش حاضر به عنوان هدف اشاره شد، عبارت بود از میزان اعتبار هر یک از شاخص‌های ایمنی از منظر پدافند غیرعامل در مدارس ابتدایی حوزه غربی بندرامام خمینی (ره) که با توجه به آن در این پژوهش پنج شاخص(معماری وطراحی، سازه، تاسیسات، مجاورت ودسترسی، تجهیزات) و ٤٢ زیر شاخص شناسایی و انتخاب گردید. همچنین ۱۵ دبستان دولتی در محدوده غربی بندر امام خمینی به عنوان موارد مورد مطالعه تعیین شدند تا بتوان معیارهای مشخص شده را با تاکید بر بحث پدافند غیر عامل در آنها مورد بررسی قرار داد. مقایسه نتایج ارزیابی‌ها در پژوهش‌حاضر بیانگر آن است که شاخص‌های انتخابی این پژوهش‌اهمیت زیادی در شناسایی و ارزیابی ساختمان‌های مدارس محدوده مورد مطالعه از منظر پدافند غیر عامل دارد و می‌تواند در روند پیشگیری و کنترل خسارات و صدمات تا حدود زیادی ایفای نقش داشته باشد. اهمیت و ضرورت انجام این تحقیق نشانگر این موضوع است که قابلیت اعتبار هر یک از شاخص‌های پژوهش در محدوده مورد مطالعه از نظر ظرفیت، مکان و طرز تفکر و برخورد مخاطبان و نظارت مسئولین بر آن، متغیر می‌باشند. از سویی دیگر در ارزیابی شاخص‌ها به نسبت پژوهش‌های پیشین که کمتر مورد توجه واقع شده، این پژوهش بدان‌ها به دید عمیق‌تری نگاه کرده است. پیشنهادهایی‌که می‌توان با لحاظ‌کردن شاخص‌های پنج‌گانه انتخابی پژوهش مطرح شود به قرار زیر است:

الف): در بحث دو شاخص معماری و سازه:

۱.تهیه دستورالعمل ویژه و تخصصی با تاکید برملاحظات پدافند غیرعامل در طراحی مدارس.

۲.الزامی شدن اعمال ملاحظات دفاع غیرعامل در احداث مدارس جدید.

۳.ایجاد دفاتر فنی پدافندغیرعامل در وزارت آموزش و پرورش.

٤.فرم ساختاری مدارس نرم و منعطف بوده و گوشه‌های تند در فرم کلی آن نباشد.

۵.بین خروجی‌های اصلی بنا با حیاط اختلاف سطح وجود نداشته باشد.

٦.خروج اضطراری از کلاس‌ها در طبقات همکف، اول و دوم ازطریق پنجره ممکن باشد.

۷.ابعاد پله فرار برای تسهیل خروج اضطراری وسیع تر از اندازه استاندارد باشد.

ب): در بحث شاخص تجهیزات:

۱.پله فرار در مدارس دارای قاب سراسری و کاملاً محفوظ در برابرخطر سقوط افراد باشند.

۲.کف مسیرهای حرکتی لغزنده نباشد وطرح نرده‌ها برای‌تسریع تخلیه اضطراری مدل‌سرسره باشد.

ج): در بحث شاخص تاسیسات:

۱.دارای منابع جایگزین سوخت و انرژی(برق اضطراری) و همچنین مخزن آب ذخیره باشند.

د): در بحث شاخص مجاورت و دسترسی:

۱.با توجه به سن کاربران، در مدارس هدف پناه ایمن ولی موقت و رساندن دانش آموزان به خانواده باشد.

۲.طرح محیط نباید هیچگونه فرصتی را برای غارتگران و افراد فرصت طلب یا خطرناک فراهم نماید.

ه): همچنین در نگاه کلی می توان به پیشنهادهای دیگر نیز اشاره کرد:

۱.ایجاد نهضت ایمن سازی مدارس، با مشارکت بسیج دانش‌آموزی و بسیج امکانات آموزش و پرورش.

۲.ایجاد حس مشارکت‌جویانه دربین ارکان اصلی نظام آموزشی(مسئولین، دانش آموزان و والدین).

منابع ومآخذ

۱.ابوسعیدی، علی (۱۳۹۱). بهسازی و مقاوم‌سازی لرزه‌ای ساختمان‌های بتنی. *اولین کنفرانس ملی صنعت بتن*، مرکز بین‌المللی علوم و فنّاوری پیشرفته و علوم محیطی، ۱۷-۲۹.

۲.امان‌پور، سعید، محمدی‌ده‌چشمه، مصطفی، و پرویزیان، علیرضا (۱۳۹۷). سنجش آسیب‌پذیری مراکزآموزشی‌از منظر پدافند غیر عامل(مطالعه‌موردی: مدارس‌ابتدائی‌کلان‌شهراهواز). *فصل‌نامه‌جغرافیا و مطالعات محیطی*. ۷(۲۷)، ۴۳-۶۰.

۳.ایرانمش، لیلی، وجمشیدی، کیمیا (۱۳۹۵). تحقق اهداف پدافندغیرعامل درکاربری‌های آموزشی با تاکید بر طراحی فضاهای باز. *ماهنامه شباک*، ۲(۱۱)، ۱۵-۲۵.

٤.حسینی، سیدبهشید، بیطرفان، مهدی، حسینی، سیدباقر، و هاشمی‌فشارکی، سیدجواد (۱۳۹٤). ارزیابی بازشوی همساز با معماری پدافند غیرعامل با بهره گیری از روش تحلیل سلسله مراتبی. *ماهنامه فنی-تخصصی دانش نما*، ۲٤(۲٤۲)، ۷۳-۸۱.

۵.رزمی، حمیدرضا، وغلامی، میلاد (۱۳۹۹). واکاوی اصول و رهنمود های طراحی معماری مدارس از منظر پدافند غیرعامل. *فصل نامه معماری شناسی*. ۳(۱۷)، ۱-۱٦.

٦.زارع‌زردینی، علیرضا، احمدوند، علی‌محمد، و احمدوند، مسعود(۱۳۹۸). کاربرد پدافندغیر عامل در طراحی و اجرای فضاهای آموزشی. *اولین کنفرانس بین اللملی مهندسی عمران، معماری و بازآفرینی شهری*، شهریورماه، مرکز همایش های بین المللی امام خمینی(ره)،۱۳ صفحه.

۷.سامانه سناد وزارت آموزش و پرورش(۱٤۰۱).

۸.شهرداری بندرامام خمینی(۱٤۰۰). *اداره دفتر فنی و امور نقشه‌های شهری*.

۹.عطائی‌کاریزی، عادل، و نوحی‌بزنجانی، محبوبه (۱۳۹۹). ارزیابی طراحی معماری مدارس با رویکرد پدافند غیرعامل (نمونه‌موردی: مدرسه‌متوسطه امام‌حسین(ع) شهرمشهد). *فصل‌نامه معماری‌شناسی*. ۳(۱٦)، ۱-۱۱.

۱۰.محمدابراهیمی، مهشید، اشنویی، امیر، شایان، محسن، و سالارنژاد، محمد (۱٤۰۱). ارزیابی و تحلیل آسیب پذیری شهریار منظرپدافند غیر عامل(نمونه مطالعاتی: شهر زادهدان). *فصل نامه پژوهش و برنامه ریزی شهر*،۱۳(٤۸)، ٦۹-۸٦.

۱۱.ملکی، سعید، وگودرزی، رزیتا (۱۳۹۷). ارزیابی وضعیت آسیب‌پذیری ساختمان‌های‌آموزشی(مدارس ابتدایی) شهر بروجرد. *فصل‌نامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم انداز زاگرس*، ۱۰(۳۷)، ۱۲۹-۱۵۱.

۱۲.مولوی، شیما، وخالوندی، زهره (۱۳۹۸). بررسی نقش پدافندغیرعامل درطراحی مدارس. *دومین کنفرانس ملی عمران و معماری در مدیریت شهری قرن۲۱*، خردادماه، تبریز، ۱۲ صفحه.

۱۳.مهدی‌نیا، سیداحمد، احمدی، محمدجواد، ونقی‌پور، عبداله (۱۳۹۹). نقش هندسه معماری با رویکرد پدافند غیر عامل. *نشریه شهرتاب‌آو*، ۲(۱)، ۲۳-۳٦.

۱٤.یزدانی، محمدحسن، و فیروزی مجنده، ابراهیم (۱۳۹۵). سنجش عدالت فضایی در توزیع مکانی کاربری های آموزشی شهر اردبیل. *فصل نامه برنامه ریزی فضایی*، ٦(۳)، ۱۷-۳۵.

15.Alexander, D. (2007). Disaster Management: From Theory to Implementation, *Journal of Seismology and Earthquake Engineering*,9(1,2), pp. 5-49.

16.Hewitt, B. (2017). An attack on one school is an attack on all schools, A World at School.

17.Robert, J., Geller, I., Leslie, R., Janice, T., Nodvin, W., Gerald, T., & Howard, F .(2007). Safe and Healthy school Environments.*Pediatric Clinics of North America*. www. epa. Gov /schools /siting/ resources, 54(2),pp.351-373.
18.United Nations Development Programme. (2004). Reducing Disaster Risk: A Challenge for Development. A Global Report, New York: UNDP –*Bureau for Crisis Prevention and Recovery (BRCP)*, available at http://www. undp. org/ bcpr/disred/rdr.htm.

نشریه علمی اندیشه‌های نو در علوم‌جغرافیایی، دوره۲، شماره۳، بهار ۱۴۰۳، صفحات: ۱۹-۴۶
شاپا: ۱۴۷۳-۲۹۸۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۶ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۰۱/۲۰

بازشناسی پیشران‌های موثر بر امنیت بوم‌شناختی گردشگری با توجه به ظرفیت‌های رودخانه کارون

احمد راه‌دار

کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

منوچهر جوانمردی

استادیار گروه جغرافیاو برنامه ریزی روستایی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

چکیده

رودخانه کارون یک منطقه کلیدی برای حفاظت از محیط زیست و توسعه اقتصادی با کیفیت بالا در کلانشهر اهواز است. با این حال، با ادامه توسعه شهرنشینی و تحول صنعتی، گردشگری تهدیدی جدی برای محیط و زیست است. براساس هدف مذکور، پژوهش حاضر درصدد بازشناسی پیشران‌های موثر بر امنیت بوم‌شناختی گردشگری با توجه به ظرفیت‌های رودخانه کارون است. روش تحقیق براساس روش‌های جدید آینده پژوهی، تبیینی می‌باشد. عوامل توسط ۳۰ کارشناس و متخصص برنامه‌ریزی شهری با به کارگیری پویش محیطی، تحلیل اثرات متقابل/ ساختاری مورد ارزیابی قرار گرفت و از نرم افزار تخصصی آینده پژوهی MICMAC استفاده شده است. نتایج نشان داد که وضعیت پراکندگی متغیرهای موثر نشان از پایداری سیستم است. از میان ۳۱ عامل بررسی شده ۱۰ عامل اصلی به عنوان عوامل کلیدی موثر بر امنیت بوم‌شناختی گردشگری انتخاب شده‌اند که همه عوامل در هر دو روش مستقیم و غیرمستقیم تکرار شده‌اند. یافته‌ها نشان داد متغیرهای مربوط به ابعاد مقیاس و سود گردشگری به عنوان پیشران‌های صنعت گردشگری بر اهداف حفاظت از محیط زیست و منابع محیطی ترجیح داده شده است. متغیرهایی چون تعداد کارکنان صنعت گردشگری، درآمد حاصل از گردشگران بین المللی و داخلی، تعداد هتل‌های ستاره‌دار، نسبت هزینه‌های آموزشی به مالیه عمومی، تعداد گردشگران بین المللی و داخلی، کل خرده فروشی هتل‌ها و خدمات پذیرایی و نرخ بیکاری و شهرنشینی در اولویت قرار دارد. این تحقیق نشان داد که ظرفیت-های گردشگری در کلانشهر اهواز به ویژه رودخانه کارون به دلیل سوء مدیریت‌ها رها شده و نتایج حاکی از آن است که برنامه‌ریزی گردشگری مورد توجه قرار نگرفته و بهره‌مندی از ابزارهای آینده‌نگاری و پیش‌بینی می‌تواند دستیابی به اهداف گردشگری را تسهیل بخشد.

کلمات کلیدی: بازشناسی، پیشران، امنیت بوم شناختی، گردشگری، رودخانه کارون

مقدمه

در دهه‌های اخیر، محیط زیست بوم‌شناختی به‌اندازه‌ای بی‌سابقه در تاریخ در معرض تهدید و تخریب قرار گرفته است(Zou & Shen, 2003). کیفیت و کمیت منابع طبیعی آب، هوا، خاک و جنگل‌ها که ارتباط تنگاتنگی با زندگی بشر در سراسر جهان دارند از نظر تاریخی به سطح پایینی رسیده است. گردشگری به عنوان بزرگترین صنعت در کل جهان شناخته شده و شورای جهانی سفر و گردشگری(WTTC) اشاره کرد که در سال ۲۰۲۰، گردشگری ۱۱/۱ از کل مشاغل در سطح جهان را ایجاد کرده و درآمد اقتصادی ۵/۵ درصد از تولید ناخالص داخلی جهانی را فراهم کرده است(WTTC, 2021b). گردشگری به عنوان یک صنعت، بسیار انرژی‌بر است(Lenzen et al., 2018)، سازمان جهانی گردشگری[1]هشدار داد که گردشگری مقادیر زیادی گازهای گلخانه‌ای را به دلیل جریان‌های توریستی در مقیاس بزرگ و فعالیت‌های گردشگری منتشر می‌کند(UNWTO, 2009)، به عنوان مثال نمایشگاه‌ها با ویژگی‌های مصرف و آلودگی زیاد و استفاده کم و بیش انرژی‌ها، به تغییرات آب و هوایی جهانی کمک می‌کنند(Gossling et al., 2005). همچنین گردشگری منجر به تخریب محیط زیست از طریق ساخت زیرساخت‌ها در مناطق طبیعی و بکر، کاهش کیفیت منابع آبی و رودخانه‌ای، تکه تکه شدن زیستگاه، سهم قابل توجهی در انتشار کربن جهانی، آسیب مستقیم به اکوسیستم توسط بازدیدکنندگان و اثرات مستقیم و غیرمستقیم بر حیات وحش از جمله آسیب فیزیکی و استرس می‌شود(Buckley, 2004; Pickering & Mount, 2010; Taylor & Goldingay, 2010; Whinam, Chilcott & Bergstorm, 2005; Trathan, Forcada, Atkinson, Downie & Shears, 2008). سازمان جهانی گردشگری(UNWTO) خاطر نشان کرد که تا سال ۲۰۳۰، انتشار کربن از حمل و نقل جهانی گردشگری می‌تواند به ۱/۹۸۹ میلیارد تن برسد که ۵/۳ درصد از کل انتشارات دی اکسید کربن ساخته شده توسط انسان را تشکیل می‌دهد(UNWTO, 2019).

مفهوم امنیت بوم‌شناختی گردشگری[2]به توسعه هماهنگ گردشگری و محیط زیست برای توسعه پایدار اشاره دارد. این مفهوم متکی بر حفظ ظرفیت‌های بوم‌شناختی محیط است. از طرف دیگر امروزه مراکز شهری به علت جاذبه‌های گردشگری مورد توجه قرار گرفته‌اند. یکی از جاذبه‌های طبیعی شهری، عبور رودخانه از آنهاست. از این رو توجه به امنیت بوم‌شناختی گردشگری رودخانه‌ها اهمیت بسزایی دارد. قرارگیری و عبور رودخانه از شهر به عنوان مقاصد گردشگری علاوه بر قابلیت-هایی موثر بر توسعه فعالیت‌های اقتصادی گردشگری، تاثیرات بسزایی بر محیط زیست خواهد گذاشت. به عنوان مثال تیان[3](2022) بر نیاز به توسعه پایدار و تاب‌آوری زیست‌محیطی در گردشگری دریایی، به ویژه از طریق استفاده از مفهوم اقتصاد آبی تأکید می‌کند. لیمی[4](2008) وضعیت امنیت بوم‌شناختی یک مرکز توریستی خاص را تجزیه و تحلیل می‌کند و فشار، شرایط و عوامل واکنشی را که بر امنیت بوم‌شناختی در توسعه گردشگری تأثیر می‌گذارد، مورد بحث قرار می‌دهد. گوون[5](2008) امنیت اکولوژیکی یک مقصد گردشگری را اندازه گیری می‌کند و تأثیر گردشگری را بر ردپای اکولوژیکی و

1 -World Tourism Organization
2 -Tourism Ecological Security
3 - Tian
4 - Lemmy
5 - Qun

انتشار زباله‌ها بررسی می‌کند. پوبیهون[1] و همکاران(2021) بر نیاز به ایمنی زیست محیطی در مقاصد گردشگری، به ویژه در کشورهای در حال توسعه و اهمیت ایجاد تعادل در توسعه اقتصادی و اجتماعی با عوامل محیطی در گردشگری تاکید می‌کند. باکلی[2] و همکاران(2018) بر گردشگری رودخانه در چین تمرکز دارد و چهار نوع اصلی از فعالیت‌های گردشگری رودخانه را برجسته می‌کند؛ گشت وگذار در ساحل رودخانه، قایق‌های رودخانه، رانش رودخانه و رفتینگ در آب‌های سفید. توریزام[3](2013) پتانسیل توسعه گردشگری رودخانه‌ای در شرق کرواسی، به ویژه در امتداد رودخانه‌های دانوب، ساوا و دراوا را مورد بحث قرار می دهد. این مقاله بر جذابیت مناظر رودخانه‌ها و میراث فرهنگی غنی شهرهای مجاور تأکید می‌کند. کانت[4](2022) تقاضای آینده برای سفرهای دریایی در رودخانه در اوتار پرادش و بیهار در هند را با هدف مطالعه ترجیحات مصرف‌کننده، امکانات مورد نیاز و انگیزه‌های تجربه سفر دریایی در رودخانه بررسی کرده است. بدین ترتیب مطالعه ظرفیت‌ها و قابلیت‌های رودخانه‌ها برای گردشگری اهمیت زیادی دارد. همانطور که طبق نظر اینسکیپ[5](1991)، اگنس[6](2005)، ماریونو[7](2009) و آیین‌نامه فواید عمومی جمهوری اندونزی(تاهون)، (2004)، رودخانه‌ها به عنوان یکی از منابع و منطقه گردشگری آبی با ارائه امکانات و خدمات کامل، هم برای تفریح و هم برای رفاه عمومی مردم شناخته می‌شوند(Undang-Undang Republik Indonesia Nomor 7 Tahun, 2004 in Maryono, 2009; Agnes, 2005;). طبق نظر پیج[8](1995) و اگنس(2005) عناصر موثر در گردشگری آبی عبارتند از محیط طبیعی و اجتماعی-اقتصادی، جذابیت و فعالیت‌های توریستی، محل اقامت، حمل و نقل، عناصر نهادی، سایر زیرساخت ها، تسهیلات، آب و برق و سایر خدمات مسافرتی، بازار گردشگری داخلی و بین المللی و همچنین استفاده از زیرساخت‌های گردشگری توسط ساکنان محلی است(Fachrudin, H. T., & Lubis, 2016).

کلان‌شهر اهواز، مرکز استان خوزستان، با مساحت ۲۰۰ کیلومترمربع در آخرین دوره سرشماری ۱۳۹۵ دارای ۱۱۹۲۴۳۹ نفر جمعیت بوده است. قابلیت‌های مختلف جغرافیایی، فرهنگی، طبیعی و جاذبه‌های تاریخی-مذهبی و... بعلاوه آثار ارزشمند معنوی به جای مانده از جنگ تحمیلی چهره‌ی خاصی به این شهر داده که می‌تواند همه‌ساله پذیرای گردشگران داخلی و خارجی باشد. اما عوارض طبیعی چون عبور رودخانه کارون از داخل کلانشهر اهواز یک فرصت بی‌نظیر برای توسعه گردشگری است. این رودخانه که در دورانی نه چندان دور، محلی برای عبور کشتی‌ها بوده و هویت خاصی برای ساکنان شهر داشته، امروزه تبدیل به مکانی با انواع آلودگی‌های بصری و بویایی شده و برای سلامتی ساکنان اطرافش خطرساز تلقی می‌شود. احداث سدهای مختلف، ورود آلاینده‌ها و پساب‌های کشاورزی، فاضلاب شهری، طرح‌های انتقال آب محیط زیست این رودخانه را تحت تأثیر قرار داده و عملاً حیات اکوسیستم آبی و تنوع زیستی این رودخانه را با خطر روبرو کرده‌است. از

1 - Pobihun et al
2 - Buckley et al
3 -thorizam
4 - Kant
5 - Inskeep
6 - Agnes
7 - Maryono
8 - Page

طرف دیگر فقدان یک برنامه‌ریزی مناسب، از رودخانه کارون به نامناسب‌ترین شکل ممکن بهره گرفته شده است. عدم توجه به زیرساخت‌های اولیه و سرمایه‌گذاری‌های لازم برای تقویت آنها، عدم تلاش برای شناسایی راهکارهای افزایش جذب گردشگر و رشد آموزش و نیروهای انسانی ماهر در زمینه گردشگری آنها را با ابهام روبرو ساخته است. از این رو ایجاد زیرساخت‌های گردشگری و فعالیت‌های توریستی با توجه به پتانسیل‌های رودخانه کارون به عنوان یک محور گردشگری، می‌تواند برنامه‌ریزی گردشگری پایدار در حاشیه این رودخانه را فراهم آورد. در این راستا پژوهش حاضر بر آن است تا بازشناسایی بر پیشران‌های موثر بر امنیت بوم‌شناختی گردشگری با توجه به ظرفیت‌های رودخانه کارون بپردازد.

پیشینه تحقیق

گردشگری همراه با دیگر ارکان کلیدی، یک جزء اصلی در اقتصاد، زندگی اجتماعی و جغرافیای بسیاری از شهرهای جهان را تشکیل می‌دهد و از این رو عنصری کلیدی در سیاست‌های توسعه شهری است(UNWTO). مطالعه و تجزیه و تحلیل صنعت گردشگری توجهات زیادی را در ادبیات علمی به خود جلب کرده است(به عنوان مثال Wheeller, 1993; Gospodini , 2001; Edwards et al., 2008; Fernandez-Hernandez et al.,2016; Boluk, Cavaliere and Higgins-Desbiolles, 2017; Bramwell, Higham, Lane & Miller, 2017; Buckley, 2018; Boluk, Cavaliere and Higgins-Desbiolles, 2019; Hall, 2019a, 2019b; Agbola & Gunter, 2020; Boluk, Cavaliere and Higgins-Desbiolles, 2021;Phuc et al., 2023; Ballester, P., & Rouillon-Valdiguié, 2023). به عنوان مثال، مورنو و بکن[1](2009) از مدل مبتنی بر ارزیابی ریسک برای تعیین معنای توسعه گردشگری پایدار و ارزیابی سطح پایداری گردشگری در ایرلند استفاده کردند. روان و همکاران[2](2019) امنیت گردشگری اکولوژیکی را به عنوان توسعه پایداری گردشگری در نظر گرفته و سطح توسعه پایدار گردشگری را در خوشه شهر دلتای رودخانه یانگ تسه ارزیابی کرده‌اند. گاسلینگ و همکاران[3] (2005) کارایی محیطی را وارد حوزه گردشگری کرد و کارایی زیست محیطی گردشگری را شکل داد که سطح توسعه پایدار گردشگری را به عنوان کارایی نسبت ورودی به ستانده صنعت گردشگری تعریف می‌کند. با توجه به معرفی شاخص‌های ارزیابی پایداری و امنیت بوم‌شناختی در حوزه ارزیابی گردشگری هنوز در مراحل ابتدایی خود است(Asmelash & Kumar, 2019; Ko, 2005). در این میان می‌توان به مطالعات داخلی و خارجی اشاره کرد. به عنوان مثال حبیبی و همکاران(۱۳۹٤) در پژوهشی به ارزیابی پایداریِ گردشگری در اماکن تاریخی ـ فرهنگی با استفاده از مدل جاپای بوم‌شناختی در خانه کرد شهر سنندج پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان داد که خانهٔ کرد سنندج با توجه به مساحت ٦/۳۸۵۰ هکتاری جاپای بوم‌شناختی گردشگری، توانایی جبران فشارهای زیست‌محیطی گردشگری را ندارد. جلیلیان و همکاران[4](۲۰۱۲) در مقاله ای با عنوان تعیین شاخص‌ها و استانداردهای اثرات گردشگری در رودخانه حفاظت شده کرج پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که بهبود استانداردهای زیست‌محیطی از جمله کیفیت آب، تعداد

1- Moreno and Becken
2 -Ruan et al.
3 - Gossling et al.
4 - Jalilian et al.

بازدیدکنندگان، میزان زباله‌های موجود در آب و حاشیه رودخانه تاثیر بسزایی در کیفیت گردشگری بر رودخانه حفاظت شده کرج در استان تهران دارد. آیداجاتی هرتیاری[1](۲۰۱٤) در مقاله‌ای با عنوان برنامه ریزی فرهنگی و گردشگری به عنوان ابزاری برای احیای شهر مطالعه موردی رودخانه کالیماس، سورابایا–اندونزی پرداخته است. نتایج نشان داد برنامه-ریزی فرهنگی و گردشگری نقش اساسی در جلوگیری از تخریب بیشتر محیط زیست و کاهش بهره‌وری رودخانه، ارتقای کیفیت حیات و نشاط اقتصادی مجاور رودخانه دارد. فاچرودین و لوبیس[2](۲۰۱٦) در تحقیقی با عنوان برنامه-ریزی برای منطقه کنار رودخانه به عنوان مقصد گردشگری آبی برای بهبود کیفیت زندگی ساکنان محلی، مطالعه موردی: باتوان – رودخانه سیکامبینگ، مدان، اندونزی پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که رودخانه حفاظت شده با حمایت ساکنان محلی و پاکیزگی می‌تواند به عنوان منبع آب، حمل ونقل آبی و مقصد گردشگری تبدیل شود. ژیائوبین و همکاران[3](۲۰۲۱) در پژوهشی به ارزیابی و اثرات فضایی امنیت اکولوژیکی گردشگری در دلتای رودخانه یانگ تسه پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که امنیت اکولوژیکی گردشگری رودخانه یانگ تسه به اثرات مستقیم سرانه فضای سبز و پارک‌ها، نسبت کل درآمد گردشگری در تولید ناخالص داخلی، تعداد شاغلان در صنعت ثالث و هزینه های آموزشی وابسته و دارای یک الگوی تمایز فضایی از جنوب به شمال است. ژو آنکسین و همکاران[4](۲۰۲۲) در مقاله‌ای با عنوان چرخه اقتصاد گردشگری؛ شناسایی و اندازه‌گیری اکولوژی‌سازی صنعت گردشگری پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که مطالعه مکانیسم‌های روان‌شناختی رفتار گردشگران و رفتار آگاهانه بوم‌شناختی محیط، تحقق اکولوژی‌سازی صنعت گردشگری را ارتقا می‌دهد. شی زپینگ و همکاران[5](۲۰۲۳) در مقاله‌ای به ارزیابی تغییرات عوامل محیطی در یک جزیره گردشگری محور چین پرداخته‌اند. آنها معتقدند که توسعه گردشگری بر تغییرات ساختار صنعتی تأثیر گذاشته و به یک نیروی محرکه اصلی برای شهرنشینی جدید چین تبدیل شده است.

جدول ۱– محققان و معیارهای استنتاجی مطالعات در ارتباط با شاخص های امنیت بوم شناختی گردشگری

نظریه پرداز	معیار استنتاجی
Qin et al., 2019; Wang et al., 2016	نرخ رشد درآمد گردشگری، تولید ناخالص ملی، نرخ رشد طبیعی جمعیت، نرخ رشد گردشگر، نرخ رشد تولید ناخالص داخلی، تولید ناخالص داخلی سرانه
Zhou et al., 2015; Bai and Tang, 2010; Liang et al., 2010	انتشار دی اکسید گوگرد، تخلیه فاضلاب صنعتی، انتشار دوده، تراکم توریستی مصرف آب تراکم جمعیت فضای سبز پارک

1 Idajati Hertiari
2 Fachrudin, H. T., & Lubis
3 Xiaobin et al.
4 Xu, Anxin, et al
5 Shi, Zhipeng, et al

Kurniawanet al., 2016;Lu et al., 2018; Li et al., 2017a,b	نسبت صنعت سوم در تولید ناخالص داخلی، منطقه پوشش سبز مناطق ایجاد شده، سرانه فضای سبز پارک، نسبت کل درآمد گردشگری در تولید ناخالص داخلی
Liu et al., 2017; Wang et al., 2016	تراکم اقتصادی گردشگری، درآمد سرانه گردشگری، کل درآمد گردشگری، تعداد کل گردشگران، تعداد شاغلان در صنعت ثالثیه
Qin et al.,2019; Li et al., 2017a,b; Fan and Fang, 2020	نرخ تصفیه فاضلاب، تعداد دانشجویان در کالج ها و دانشگاه های عادی، نرخ تصفیه زباله، هزینه های آموزشی
Colantonio& Potter, 2006	ارتباطات بین فرهنگی، سرزندگی و شادی عمومی، ایجاد اشتغال و افزایش درآمد عمومی، ورود سرمایه‌های خارجی، افزایش تعداد شاغلان مرتبط با گردشگری، توسعه زیرساخت‌های شهری، توجه به پاکیزگی قطب‌های گردشگری، آسیب‌های محیطی، افزایش تولید زباله، افزایش استفاده از انرژی و گازهای گلخانه‌ای، تولید صنایع دستی بدون کیفیت، تغییر کاربری اراضی به گردشگری

ماخذ: Xiaobin et al., 2021

مبانی نظری

توسعه هماهنگ گردشگری و محیط زیست برای توسعه پایدار جامعه بسیار مهم است(Lee & Brahmasrene, 2016). از قرن بیستم به بعد، توسعه گردشگری توانست باعث افزایش درآمد ملی و تقاضای گردشگری بین المللی شود و منافع گردشگری را به منبع مهم درآمد ملی تبدیل کند(Wang, 2016). توسعه منابع گردشگری و صنعت گردشگری سطح درآمد ساکنان محلی را بهبود بخشیده، فرصت‌های شغلی محلی را افزایش داده و رشد اقتصاد اجتماعی را ارتقا داده است(Adu-ampong, 2018). توسعه سریع گردشگری تاثیر زیادی بر محیط زیست محیطی دارد و در نتیجه مصرف بیش از حد منابع گردشگری را به همراه دارد(Boskovic et al., 2020). مشکلات پایدار مانند آلودگی هوا، فرسایش خاک، تخریب پوشش گیاهی و آلودگی منابع آب به طور فزاینده‌ای برجسته شده اند(Zhong et al., 2011). تحقیقات فراوانی رابطه بین گردشگری و محیط زیست بوم شناختی انجام شده و اغلب آنها به بررسی سطح توسعه پایدار منطقه ای یا شهری از تاثیر گردشگری بر محیط زیست بوم می‌پردازند(Tang et al., 2015; Movono et al., 2018).

امنیت بوم‌شناختی گردشگری(TES) از امنیت اکولوژیکی نشات می‌گیرد که مفهومی اشتقاقی است که از مطالعه امنیت اکولوژیکی وارد تحقیقات گردشگری شده است و یکی از زمینه‌های تحقیقاتی مهم در مطالعه مقاصد گردشگری است. در مراحل اولیه، محققان داخل و خارج از کشور بر مفهوم اساسی TES تمرکز کردند و تفاوت‌ها و ارتباطات بین امنیت اکولوژیکی و مفاهیم شاخه مرتبط را نشان دادند(Zhang et al., 2008; Zhou et al., 2015; Ruan et al., 2019). اخیراً محققان شروع به انجام تعداد زیادی از مطالعات تجربی و کمی در مورد TES کرده‌اند. از پس زمینه پویایی سیستم(Qin et al., 2019; Lu et al., 2019)، بوم شناسی منظر(Malekmohammadi & Jahanishakib, 2017)، جغرافیا(Tang et al., 2018; Qin et al., 2019)، مدیریت(Wolfslehner & Vacik, 2008; Kurniawan et al., 2016) و سایر رشته‌ها، محققان مختلف به کاوش‌های غنی در زمینه ادراک شناختی، پیش‌بینی پویا،

مکانیسم‌های هشدار اولیه، ارزیابی کمی و تشخیص عوامل مانع در مورد TES و تفاوت‌های موجود در آن کمک کرده‌اند. TES در مقیاس‌های مختلف فضایی، مانند سطح ملی، سطح استانی، سطح شهری و غیره مورد بررسی قرار گرفته است. TES برای توسعه اقتصاد گردشگری محلی مهم است. چندین ذینفع انتظار دارند که سیستم TES به طور کارآمد عمل کند، سلامت خود را حفظ کند و به طور مداوم اقتصاد خارجی را آزاد کند. از منظر آکادمیک، ارزیابی علمی وضعیت TES، به ویژه فرآیند تغییرات بلندمدت، بسیار مهم است. درک فرآیند تکاملی بلندمدت TES برای کمک به خلاصه کردن مدل توسعه و نشان دادن اثر نمایشی مهم است. بنابراین، محاسبه وضعیت امنیت اکولوژیکی گردشگری به یک مشکل کلیدی و عملی برای محققان گردشگری تبدیل شده است(Xiaobin et al, 2021: 3). امنیت زیست محیطی نه تنها نیاز اساسی حفاظت از انسان است، بلکه یک محدودیت اجباری برای محیط زیست است(Moldan et al., 2012). امنیت زیست محیطی مبنای مادی برای انجام کار ارگانیسم است. در سیستم انسانی، اهمیت استراتژیک آن زیاد است. تنظیم و کنترل مشکل امنیت زیست محیطی برای درک مزایای سیستم مفید است. از سوی دیگر، تحقق امنیت زیست محیطی نیز هدف نظام است. تنها زمانی که امنیت تضمین شود، تعامل، موقعیت نسبی، تعامل و سازماندهی هم‌افزایی در بین عناصر مختلف، اثرات چندبخشی و چند برابری ایجاد می‌کند تا توسعه با کیفیت بالای سیستم محقق شود(Xiaobin et al, 2021: 4).

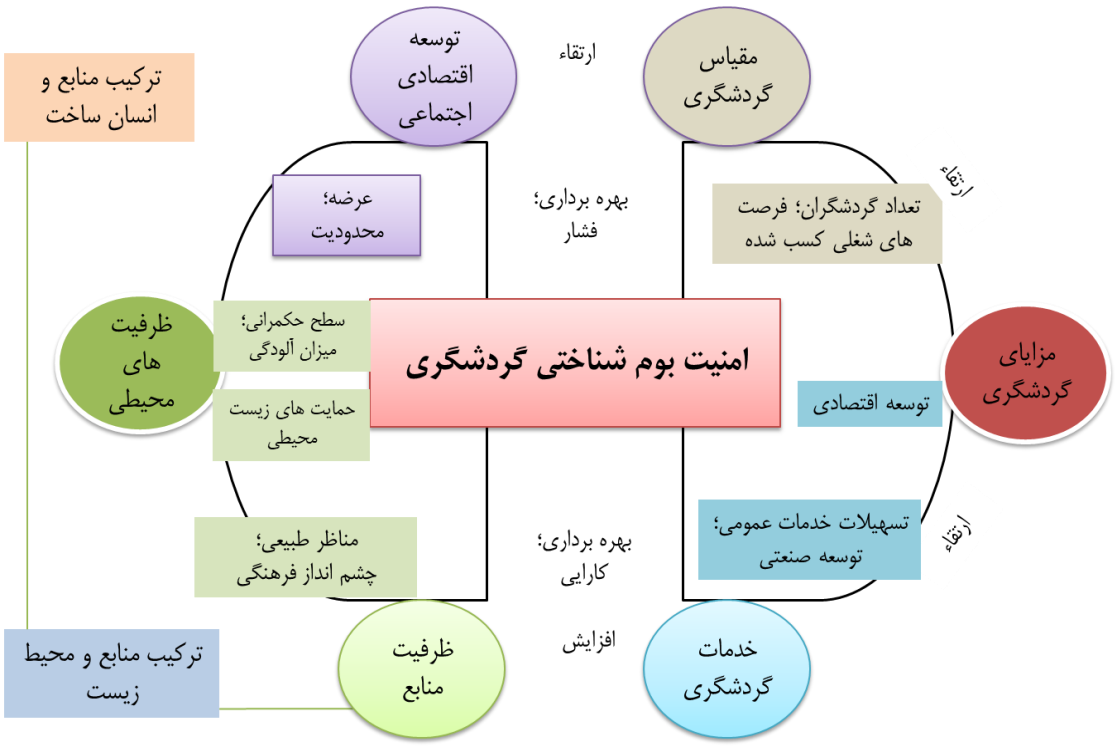

شکل ۱- چارچوب نظری امنیت بوم شناختی گردشگری

ماخذ: Xiao et al., 2022

روش تحقیق

این پژوهش که بر مبنای روش‌های علمی مورد بررسی قرار می‌گیرد، براساس روش‌های جدید آینده پژوهی، تبیینی می-باشد. به منظور گردآوری اطلاعات برای کسب بینش نظری لازم و بررسی ادبیات موضوع و داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز دیگر از شیوه کتابخانه‌ای- میدانی استفاده شد. عوامل توسط ۳۰ کارشناس و متخصص برنامه‌ریزی شهری با به کارگیری پویش محیطی، تحلیل اثرات متقابل/ ساختاری مورد ارزیابی قرار گرفت و از نرم افزار تخصصی آینده پژوهی MICMAC برای بازشناسی پیشران‌های موثر بر امنیت بوم‌شناختی گردشگری با توجه به ظرفیت های رودخانه کارون استفاده شده است.

روش تحلیل اثرات متقابل/ ساختاری[1]

روش تحلیل اثرات متقابل/ ساختاری، یکی از رایج‌ترین روش‌های آینده‌نگاری است که با ورود به عرصه رویکرد سیستمی و نشان دادن توانایی خود، در اواخر دهه ۱۹۶۰ یک صعود واقعی را تجربه کرد که با کارهای جی فورستر[2] بر روی مدل‌های پویایی صنایع و پویایی شهرها(۱۹۶۱) شروع شد. در واقع کار وی زمینه ساز پیشرفت و ترقی در روش تحلیل ساختاری بود. تئودور گوردون و آلفا هلمر[3] نیز روش تحلیل اثرات متقابل/ ساختاری را به سال ۱۹۶۶ مطرح کردند(Gordon, 1994). تحلیل اثرات متقابل/ ساختاری روشی برای تحلیل احتمال وقوع یک موضوع در یک مجموعه مورد پیش بینی است. احتمالات این موضوع می تواند با قضاوت‌هایی درباره قابلیت بالقوه تاثیر متقابل میان موضوع‌های مورد پیش‌بینی، تنظیم شود. در واقع می‌توان گفت که برخی از رویدادها، احتمال وقوع رخدادهای دیگر را کمتر یا بیشتر می‌کند(Bonyad Tose Farda, 2005). روش تحلیل اثرات متقابل/ ساختاری به دنبال مشخص‌کردن متغیرهای کلیدی(آشکار یا پنهان) به منظور دریافت نظرات و تشویق مشارکت‌کنندگان و ذینفعان در مورد جوانب و رفتارهای پیچیده و غیرقابل پیش‌بینی یک سیستم است. روش تحلیل ساختاری ابزاری است برای پیوند عقاید و تفکرات که از طریق ماتریس ارتباط تمامی متغیرهای سیستم، به توصیف و شناسایی سیستم می‌پردازد. توانایی این مدل در شناسایی روابط بین متغیرها و در نهایت شناسایی متغیرهای کلیدی موثر در تکامل سیستم است. روش تحلیل ساختاری در مطالعه کیفی سیستم‌های به شدت متغیر کاربرد دارد. به طور کلی تحلیل ساختاری در سه مرحله انجام می شود :

مرحله ۱ : شناسایی پارامترها یا عوامل اولیه

مرحله ۲ : وارد کردن عوامل و اطلاعات به نرم افزار MICMAC

مرحله ۳ : بررسی میزان و چگونگی روابط بین متغیرها.

1- Cross – Impact Analysis
2- Jay Forrester
3- Theodore Gordon and alpha Helmer

مرحله٤ : شناسایی عوامل کلیدی(نعیمی و همکار، ۱۳۹۵ : ٥٦).

در مرحله نخست، شناسایی عوامل اولیه موثر در موضوع مورد بررسی معمولاً از طریق روش دلفی، پویش محیطی و کارشناسی صورت می‌گیرد. سپس با استفاده از نظر متخصصین و کارشناسان عوامل اولیه در ماتریس بولین وزن دهی شده و وارد نرم افزار میک مک شده و در نهایت عوامل کلیدی و تاثیرگذار شناسایی می‌شود. وزن‌دهی ماتریس تاثیرات متقابل در نرم افزار میک مک، از صفر تا سه هست. عدد «صفر» به منزل « بدون تاثیر»، عدد « یک» به منزله « تاثیر ضعیف»، عدد «دو» به منزله تاثیر «متوسط» و در نهایت عدد « سه» به منزله « تاثیر زیاد» می‌باشند. بنابراین اگر تعداد متغیرهای شناسایی شده n باشد، یک ماتریس $n \times n$ به دست آمده که در آن تاثیرات متغیرها بر یکدیگر مشخص شده است(Asan, 2007: 627).

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر اهواز، مرکز استان خوزستان، در حال حاضر با مساحت ۲۰۰ کیلومترمربع(این وسعت با توجه به نواحی حاشیه‌ای به حدود ۲۷۰ کیلومتر مربع می‌رسد)، وسیع‌ترین شهر استان خوزستان محسوب می‌شود. موقعیت شهر ۳۱ درجه و ۲۰ دقیقه عرض شمالی و ٤٨ درجه و ٤٠ دقیقه طول شرقی است که در جلگه‌ای با ارتفاع ۱۸ متر از سطح دریا قرار دارد. مساحت شهر اهواز ۲۰٤۷۷ هکتار است که ٦۹۲۳ هکتار آن را بافت شهری تشکیل می‌دهد. این شهر مرکز شهرستان اهواز بوده و از لحاظ منطقه‌بندی شهرداری دارای هشت منطقه می‌باشد(منابی، ۱۳۹۹: ۹۱؛ آمارنامه شهرداری اهواز، ۱۳۹٦).

جدول ۲- تعداد جمعیت، نرخ رشد شهر اهواز براساس دوره‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن(۱۳۹۵)

سال	تعداد جمعیت	دوره رشد	نرخ رشد(٪)
۱۳۹۰	۱۱۳۳۰۰۳	۹۰-۱۳۸۵	۱/۲
۱۳۹۵	۱۱۹۲٤۳۹	۹۵-۱۳۹۰	۲

رودخانه کارون از کوه‌های زاگرس جنوبی در نواحی کوهرنگ، ارمند، خرسان، ونک و بازفت سرچشمه گرفته و پس از به هم پیوستن شاخه های فراوان در استان چهارمحال و بختیاری و کهگیلویه و بویراحمد با عبور از مناطق کوهستانی شمال استان خوزستان در منطقه بندقیر پس از ادغام با رودخانه دز به شهر اهواز می رسد. کارون بزرگ با طول بیش از ۹۰۰ کیلومتر در امتداد شمال شرق به جنوب و غرب، در خرمشهر به اروند رود و سپس به خلیج فارس می-ریزد(موسوی، ۱۳۸۳: ۱۵۱).

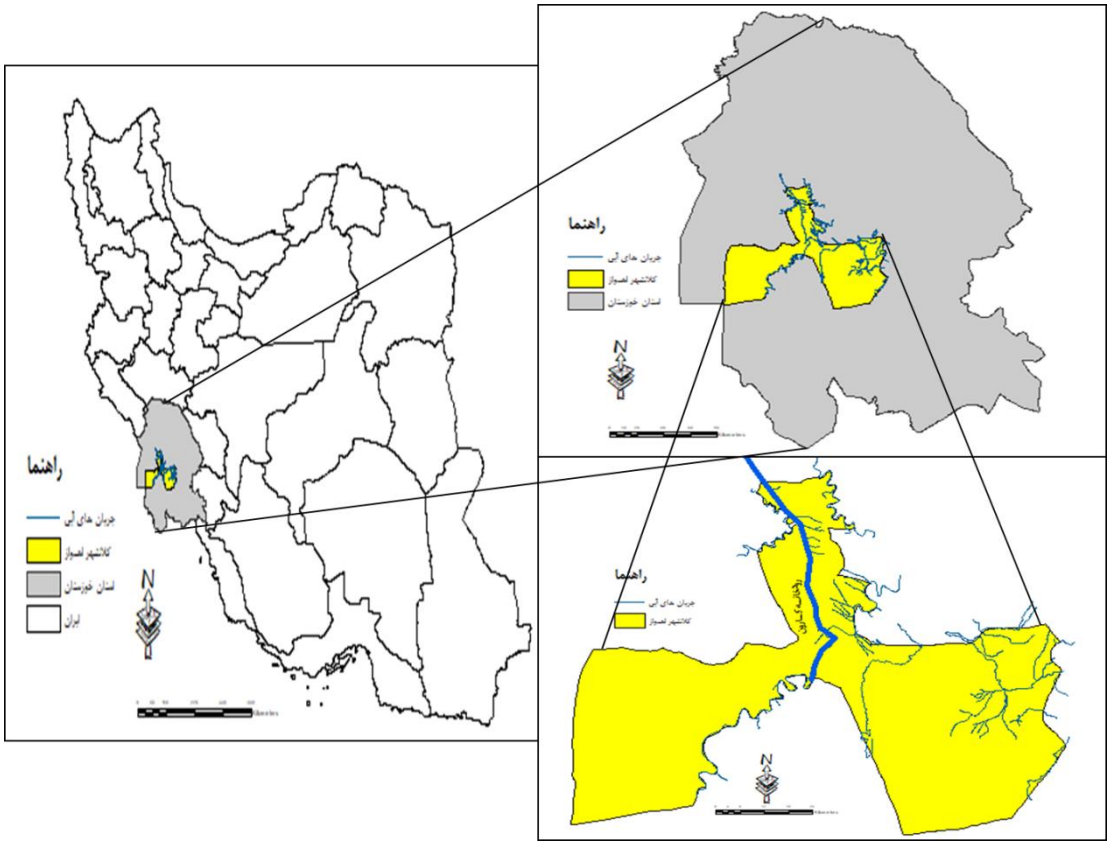

شکل ۲: محدوده مورد مطالعه

یافته‌های تحقیق

شناسایی معیارهای تاثیرگذار بر وضعیت آینده امنیت بوم‌شناختی گردشگری

اولین بخش از یافته‌های تحقیق شناسایی معیارهای تاثیرگذار بر وضعیت آینده امنیت بوم‌شناختی گردشگری با توجه به قابلیت‌های رودخانه کارون اختصاص دارد. این متغیرها در شش بُعد مقیاس گردشگری، سود گردشگری، خدمات گردشگری، توسعه اجتماعی و اقتصادی، ظرفیت منابع و ظرفیت محیطی طبقه‌بندی شده‌اند.

جدول ۳: شناسایی معیارهای تاثیرگذار بر وضعیت آینده امنیت بوم شناختی گردشگری

ابعاد	متغیر
مقیاس گردشگری	تعداد گردشگران داخلی
	تعداد گردشگران بین المللی
	تعداد کارکنان صنعت گردشگری
	کل خرده فروشی هتل‌ها و خدمات پذیرایی
سود گردشگری	درآمد حاصل از گردشگران داخلی
	درآمد حاصل از گردشگران بین المللی

خدمات گردشگری	طول بزرگراه‌ها
	پوشش تلفن همراه و اینترنت
	توالت عمومی به ازای هر ۱۰ هزار نفر
	تعداد هتل‌های ستاره‌دار
	تعداد آژانس‌های مسافرتی
توسعه اجتماعی و اقتصادی	سرانه تولید ناخالص داخلی
	درآمد سرانه قابل تصرف شهرنشینان
	سرانه خرده فروشی فروش کالاهای مصرفی
	نسبت صنعت ثانویه به تولید ناخالص داخلی
	نسبت صنعت خدمات به تولید ناخالص داخلی
	نرخ بیکاری
	نرخ شهرنشینی
ظرفیت منابع	سرانه زمین زراعی
	سرانه منابع آب
	تراکم جمعیت
	مصرف انرژی در واحد تولید ناخالص داخلی
	تعداد پزشکان در هر ۱۰۰۰۰ نفر
	نسبت هزینه های آموزشی به مالیه عمومی
ظرفیت محیطی	نرخ پوشش جنگلی
	سرانه منطقه سبز
	نرخ پوشش سبز در مناطق مسکونی
	سرانه حجم تخلیه شده پساب صنعتی
	سرانه حجم تخلیه شده SO2 صنعتی
	حجم تخلیه سرانه گرد و غبار صنعتی دفع بی ضرر
	میزان زباله‌ها

ماخذ: Xiaobin et al, 2021; Xiao et al., 2022; Xu et al., 2022; Macdonald et al., 2023

تحلیل کلی محیط سیستم

همانطور که اشاره شد در حوزه عوامل موثر بر امنیت بوم‌شناختی گردشگری با توجه به ظرفیت رودخانه کارون، ۳۱ متغیر با روش اثرات متقابل/ ساختاری با نرم افزار MICMAC برای استخراج عوامل اصلی تاثیرگذار تحلیل شدند. براساس تعداد متغیرها، ابعاد ماتریس ۳۱ × ۳۱ بود که در شش حوزه مختلف تنظیم شده است. تعداد تکرارها دو با در نظر گرفته شد و درجه پرشدگی ماتریس ۹۵ درصد است. از مجموع ۹۲۵ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، ۳٦ رابطه عدد صفر، ۳۷٦ رابطه عدد یک، ٤۳۵ رابطه عدد دو، ۱۱٤ رابطه عدد سه بوده است. از طرف دیگر ماتریس براساس شاخص‌های آماری با دو بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت و بهینه شدگی ۱۰۰ برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای

پرسشنامه و پاسخ‌های آن است. در ادامه برای تحلیل کلی محیط سیستم و در نهایت برای شناسایی پیشران ها و عوامل کلیدی موثر به بررسی پلان تاثیرگذاری و تاثیرپذیری متغیرها و همچنین به بررسی و میزان جابه جایی متغیرها پرداخته خواهد شد.

جدول ٤- تحلیل اولیه داده های ماتریس اثرات متقابل

قلمرو	شاخص	ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفرها	تعداد یک	تعداد دو	تعداد سه	جمع	درجه پرشدگی
امنیت بوم‌شناختی گردشگری	مقدار	۳۱	۲	۳٦	۳۷٦	٤۳٥	۱۱٤	۹۲٥	٪۹٥

مآخذ: محاسبات نرم افزاری: ۱٤۰۲

جدول ٥- درجه مطلوبیت و بهینه شدگی ماتریس

قلمرو	چرخش	تاثیر گذاری	تاثیرپذیری
امنیت بوم‌شناختی گردشگری	۱	%۹٥	%۹٥
	۲	%۱۰۰	%۱۰۰

مآخذ: محاسبات نرم افزاری: ۱٤۰۲

شیوه توزیع و پراکنش متغیرها در صفحه پراکندگی، حاکی از میزان پایداری و یا ناپایداری سیستم است. در حوزه روش تحلیل اثرات متقابل/ ساختاری با نرم افزار MICMAC در مجموع دو نوع از پراکنش تعریف شده است که به نام سیستم‌های پایدار و سیستم‌های ناپایدار معروف هستند. در سیستم‌های پایدار پراکنش متغیرها به صورت L انگلیسی است- یعنی برخی متغیرها دارای تاثیرگذاری بالا و برخی دارای تاثیرپذیری بالا هستند. در سیستم‌های پایدار مجموعاً سه دسته متغیر قابل مشاهده است:

الف : متغیرهای بسیار تاثیرگذار بر سیستم(عوامل کلیدی)

ب : متغیرهای مستقل.

ج : متغیرهای خروجی سیستم (متغیرهای نتیجه).

در این سیستم جایگاه هر یک از عوامل کاملاً مشخص و نقش آن نیز به وضوح قابل ارائه است. در مقابل در سیستم‌های ناپایدار وضعیت پیچیده‌تر از سیستم‌های پایدار است. در این سیستم، متغیرها در حول محور قطری صفحه پراکنده هستند و متغیرها در بیشتر مواقع حالت بینابینی از تاثیرگذاری و تاثیرپذیری را نشان می‌دهند که ارزیابی و شناسایی عوامل کلیدی را بسیار مشکل می‌نماید. با این حال در این سیستم نیز راه‌هایی ترسیم شده است که می‌تواند راهنمای گزینش و شناسایی عوامل کلیدی باشد(نعیمی و همکار به نقل از Godet, et al,. 2003 : 21). در سیستم‌های ناپایدار نیز متغیرهای زیر قابل مشاهده است:

متغیرهای تاثیرگذار، متغیرهای دو وجهی(متغیرهای ریسک و متغیرهای هدف)، متغیرهای تنظیمی، متغیرهای تاثیرپذیر یا نتیجه سیستم و متغیرهای مستقل(شکل شماره ٤). آنچه از وضعیت پراکندگی متغیرها می‌توان فهمید، وضعیت پایداری سیستم است. بیشتر متغیرهای در اطراف محور قطری صفحه پراکنده اند. به غیر از چند عامل محدود که نشان می‌دهند دارای تاثیرگذاری بالایی در سیستم هستند، بقیه متغیرها از وضعیت تقریباً مشابهی نسبت به یکدیگر برخوردارند. متغیرها دارای دو نوع تاثیرند، تاثیرات مستقیم و تاثیرات غیرمستقیم که در ادامه به تشریح آن پرداخته می‌شود.

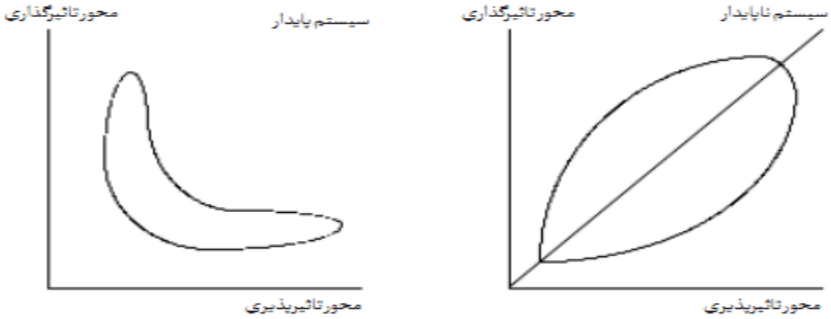

شکل۳- الگوی سیستم پایدار و ناپایدار

ماخذ : نعیمی و همکار به نقل از ۲۲: ۲۰۰۳ .Godet, et al

ارزیابی تاثیرگذاری و تاثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم متغیرها

در این بخش برای تحلیل تاثیرات متغیرها، هر کدام از روابط متغیرها توسط نرم افزار MICMAC سنجیده شده و با توجه به جدول شماره ٦ میزان و درجه تاثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر بدست آمده است. به دلیل اینکه شیوه توزیع و پراکنش متغیرهای موثر متفاوت بوده؛ پراکندگی عوامل در نمودار، حاکی از پایداری سیستم می‌باشد. به همین خاطر عوامل در پنج دسته (عوامل تاثیرگذار، عوامل دو وجهی، عوامل تنظیمی، عوامل تاثیرپذیر و عوامل مستقل) قابل شناسایی هستند که در جدول۷، تشریح شده اند.

جدول ٦- میزان تاثیر مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر

ردیف	متغیر	اثرات غیرمستقیم		اثرات مستقیم	
		میزان تاثیرپذیری	میزان تاثیرگذاری	میزان تاثیرپذیری	میزان تاثیرگذاری
۱	تعداد گردشگران داخلی	۱۱٤٤۸٦	۱٥٦۹۸۹	٤٤	٦۰
۲	تعداد گردشگران بین المللی	۱٤۳٥۷٤	۱۳٦۳۹۸	٥٥	٥۲
۳	تعداد کارکنان صنعت گردشگری	۱۷۰۰٦٥	۱۲۳۹۲۷	٦٥	٤۷
٤	کل خرده فروشی هتل‌ها و خدمات پذیرایی	۱۳۹٥۲٦	۱۳۲٥۷۱	٥۳	٥۰
٥	درآمد حاصل از گردشگران داخلی	۱۱۷۹۹۸	۱۲۰۹۷۸	٤٥	٤٦

٦	درآمد حاصل از گردشگران بین المللی	١٤٩٤١٢	١٥٣٤٦٦	٥٧	٥٩
٧	طول بزرگراه‌ها	١١٦٨٢٦	١١٦٦٦٥	٤٤	٤٤
٨	پوشش تلفن همراه و اینترنت	١٤١٩١٧	١٢٠٠٩١	٥٤	٤٦
٩	توالت عمومی به ازای هر ۱۰ هزار نفر	١٢٤٦٤٨	١٢٦٩٨٨	٤٧	٤٨
١٠	تعداد هتل‌های ستاره‌دار	١٤٦٥٣٦	١٥٩٠١٣	٥٦	٦١
١١	تعداد آژانس‌های مسافرتی	١١٨٠٠٧	١٢٣٦٧٨	٤٥	٤٧
١٢	سرانه تولید ناخالص داخلی	١٤٦٩٨٦	١٣١٨٨٠	٥٦	٥٠
١٣	درآمد سرانه قابل تصرف شهرنشینان	١٢٩٤٥٩	١٣٤٨٨٤	٤٩	٥١
١٤	سرانه خرده فروشی فروش کالاهای مصرفی	١٥٩٤٥٦	١٢٨٨٨٤	٦١	٤٩
١٥	نسبت صنعت ثانویه به تولید ناخالص داخلی	١٢٨٣٢٠	١٣٦١٩٦	٤٩	٥٢
١٦	نسبت صنعت خدمات به تولید ناخالص داخلی	١٣٧٤٥٣	١٣٤١٨١	٥٢	٥١
١٧	نرخ بیکاری	١٢٦٧٤٩	١٢٢١٣٧	٤٨	٥٤
١٨	نرخ شهرنشینی	١٤٨٦٦٣	١٥٤٨٣٨	٥٧	٦٠
١٩	سرانه زمین زراعی	١٢٧٢٠٨	١٣٣٢٦٩	٤٩	٥١
٢٠	سرانه منابع آب	١٤٢٥٩٥	١٣٧٦١٥	٥٤	٥٢
٢١	تراکم جمعیت	١٣٦٧٩٢	١٢٨٦٣٦	٥٢	٤٩
٢٢	مصرف انرژی در واحد تولید ناخالص داخلی	١٥٠٤٨٣	١٢٣٧٦٤	٥٧	٤٧
٢٣	تعداد پزشکان در هر ۱۰۰۰۰ نفر	١١٥١٨٨	١٢٦٢٩٣	٤٤	٤٨
٢٤	نسبت هزینه های آموزشی به مالیه عمومی	١٤٥٢٥٠	١٢٨١٢٩	٥٥	٤٩
٢٥	نرخ پوشش جنگلی	١٣١٢٩١	١٤٤٢٤١	٥٠	٥٥
٢٦	سرانه منطقه سبز	١٢١١٨٥	١٣٦٢٥٦	٤٦	٥٢
٢٧	نرخ پوشش سبز در مناطق مسکونی	١٢٠٢٣٤	١٤٥١٧٦	٤٦	٥٥
٢٨	سرانه حجم تخلیه شده پساب صنعتی	١٣٤٩٧٣	١٤٠٧٠٠	٥١	٥٣
٢٩	سرانه حجم تخلیه شده SO2 صنعتی	١٣٠٠٦٢	١٢٥٨٣٥	٥٠	٤٨
٣٠	حجم تخلیه سرانه گرد و غبار صنعتی دفع بی ضرر	١٢٥٢٢٩	١٣٦٤٦٩	٤٧	٥٢
٣١	میزان زباله‌ها	١٣٢٠٦٤	١٣٢١٧٠	٥٠	٥٠
٣٢	مجموع	١٥٨٨	١٥٨٨	١٥٨٨	١٥٨٨

مآخذ: محاسبات نرم‌افزاری: ١٤٠٢

متغیرهای تعیین‌کننده یا تاثیرگذار با درجه بالا در منتهی الیه نمودار در سمت شمال غربی می‌باشند که حاکی از توان تاثیرگذاری کلان بر کل سیستم است. عوامل تعیین کننده در وضعیت آینده امنیت بوم‌شناختی گردشگری شامل تعداد کارکنان صنعت گردشگری، سرانه خرده فروشی فروش کالاهای مصرفی، مصرف انرژی در واحد تولید ناخالص داخلی، سرانه تولید

ناخالص داخلی، نسبت هزینه های آموزشی به مالیه عمومی و تعداد گردشگران بین المللی است. متغیرهای دو وجهی دارای دو ویژگی مشترک تاثیرگذاری بالا و تاثیرپذیری بالا هستند و هر عملی بر روی این متغیرها بر روی سایر متغیرها نیز واکنش و تغییری را ایجاد خواهد کرد. این متغیرها به دو دسته متغیرهای ریسک و متغیرهای هدف تقسیم‌بندی می‌شوند. متغیرهای ریسک در نمودار حول و حوش خط قطری ناحیه شمال شرقی قرار دارند و ظرفیت بسیار بالایی جهت تبدیل شدن به بازیگران کلیدی سیستم را دارا هستند. در حالی که متغیرهای هدف در زیر ناحیه قطری شمال شرقی صفحه قرار دارند و نمایانگر اهداف ممکن در یک سیستم هستند. در ارتباط با این متغیرها، نرخ شهرنشینی، درآمد حاصل از گردشگران بین المللی و تعداد هتل‌های ستاره‌دار به عنوان متغیرهای دو وجهی مطرح شده که می‌تواند تاثیر بسزایی بر امنیت بوم‌شناختی گردشگری رودخانه کارون داشته باشد.

جدول ۷- نحوه توزیع متغیرها براساس طبقه بندی آنها

طبقه بندی	متغیر
عوامل تاثیرگذار	تعداد کارکنان صنعت گردشگری، سرانه خرده فروشی فروش کالاهای مصرفی، مصرف انرژی در واحد تولید ناخالص داخلی، سرانه تولید ناخالص داخلی، نسبت هزینه های آموزشی به مالیه عمومی، تعداد گردشگران بین المللی
عوامل دو وجهی	نرخ شهرنشینی، درآمد حاصل از گردشگران بین المللی، تعداد هتل‌های ستاره‌دار
عوامل تاثیرپذیر	تعداد گردشگران داخلی، نرخ پوشش سبز در مناطق مسکونی، نرخ بیکاری، نرخ پوشش جنگلی، سرانه حجم تخلیه شده پساب صنعتی
عوامل مستقل	سرانه حجم تخلیه شده SO_2 صنعتی، حجم تخلیه سرانه گرد و غبار صنعتی دفع بی ضرر، میزان زباله‌ها ، سرانه منطقه سبز، تعداد پزشکان در هر ۱۰۰۰۰ نفر، سرانه زمین زراعی، سرانه منابع آب، تراکم جمعیت، نسبت صنعت ثانویه به تولید ناخالص داخلی، نسبت صنعت خدمات به تولید ناخالص داخلی، درآمد سرانه قابل تصرف شهرنشینان، تعداد آژانس‌های مسافرتی، طول بزرگراه‌ها، پوشش تلفن همراه و اینترنت، توالت عمومی به ازای هر ۱۰ هزار نفر، کل خرده فروشی هتل‌ها و خدمات پذیرایی، درآمد حاصل از گردشگران داخلی

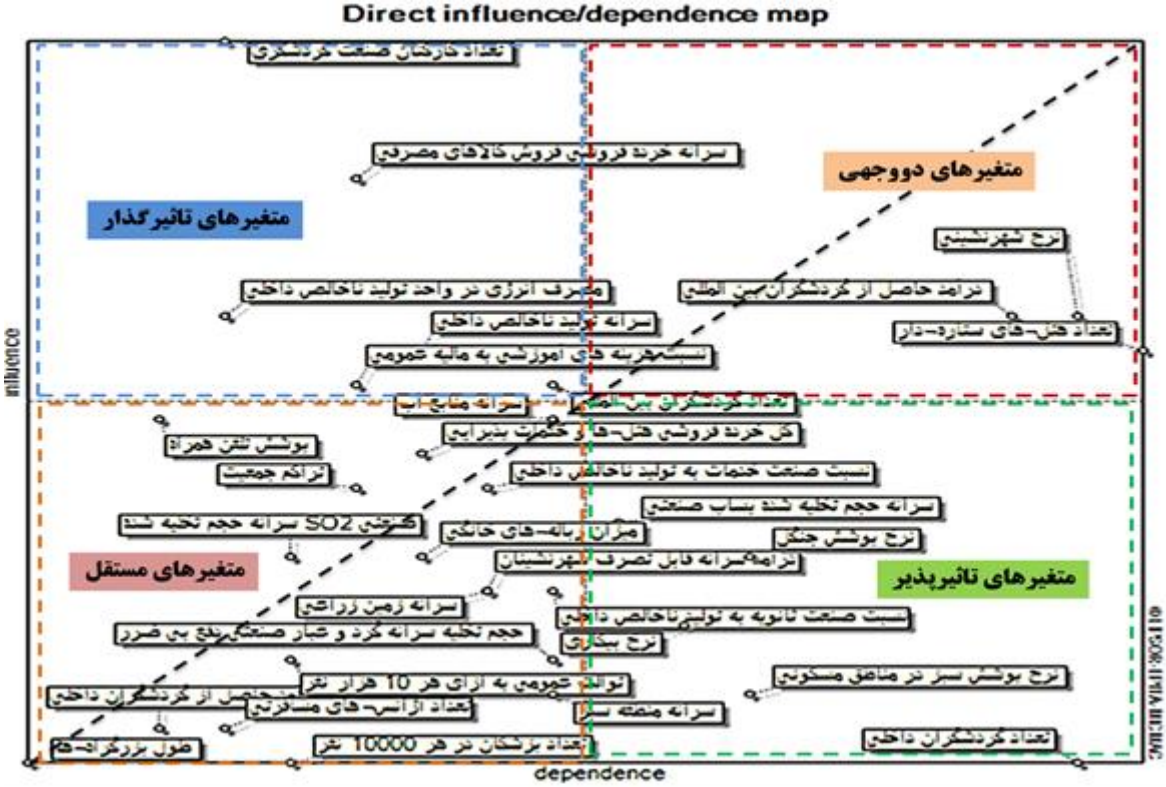

شکل٤- پراکنش متغیرها در پلان تاثیرگذاری و تاثیرپذیری

مآخذ: محاسبات نرم افزارMICMAC

متغیرهای تاثیرپذیر در قسمت جنوب شرقی نمودار قرار دارند و می‌توان آن‌ها را متغیرهای نتیجه نیز نامید. این متغیرها از تاثیرپذیری بسیار بالا از سیستم و تاثیرگذاری بسیار پایین در سیستم برخوردار هستند. این متغیرها شامل متغیر تعداد گردشگران داخلی، نرخ پوشش سبز در مناطق مسکونی، نرخ بیکاری، نرخ پوشش جنگلی و سرانه حجم تخلیه شده پساب صنعتی می‌باشند. در حالی که متغیرهای مستقل دارای تاثیرگذاری و تاثیرپذیری پایینی هستند. این متغیرها در قسمت جنوب غربی نمودار قرار دارند که شامل متغیرهای سرانه حجم تخلیه شده SO2 صنعتی، حجم تخلیه سرانه گرد و غبار صنعتی دفع بی ضرر، میزان زباله‌ها، سرانه منطقه سبز، تعداد پزشکان در هر ۱۰۰۰۰ نفر، سرانه زمین زراعی، سرانه منابع آب، تراکم جمعیت، نسبت صنعت ثانویه به تولید ناخالص داخلی، نسبت صنعت خدمات به تولید ناخالص داخلی، درآمد سرانه قابل تصرف شهرنشینان، تعداد آژانس‌های مسافرتی، طول بزرگراه‌ها، پوشش تلفن همراه و اینترنت، توالت عمومی به ازای هر ۱۰ هزار نفر، کل خرده فروشی هتل‌ها و خدمات پذیرایی، درآمد حاصل از گردشگران داخلی بوده‌اند. آنچه از تحلیل اثرات مستقیم و غیرمستقیم به دست آمده این است که این دسته از متغیرها در سیستم با کمترین تغییرات و جابجایی در ارزیابی تاثیرات مستقیم و غیرمستقیم تکرار شده‌اند. روابط گرافیکی مستقیم و غیرمستقیم متغیرها به شرح شکل های ٤، ٥ و ٦ است.

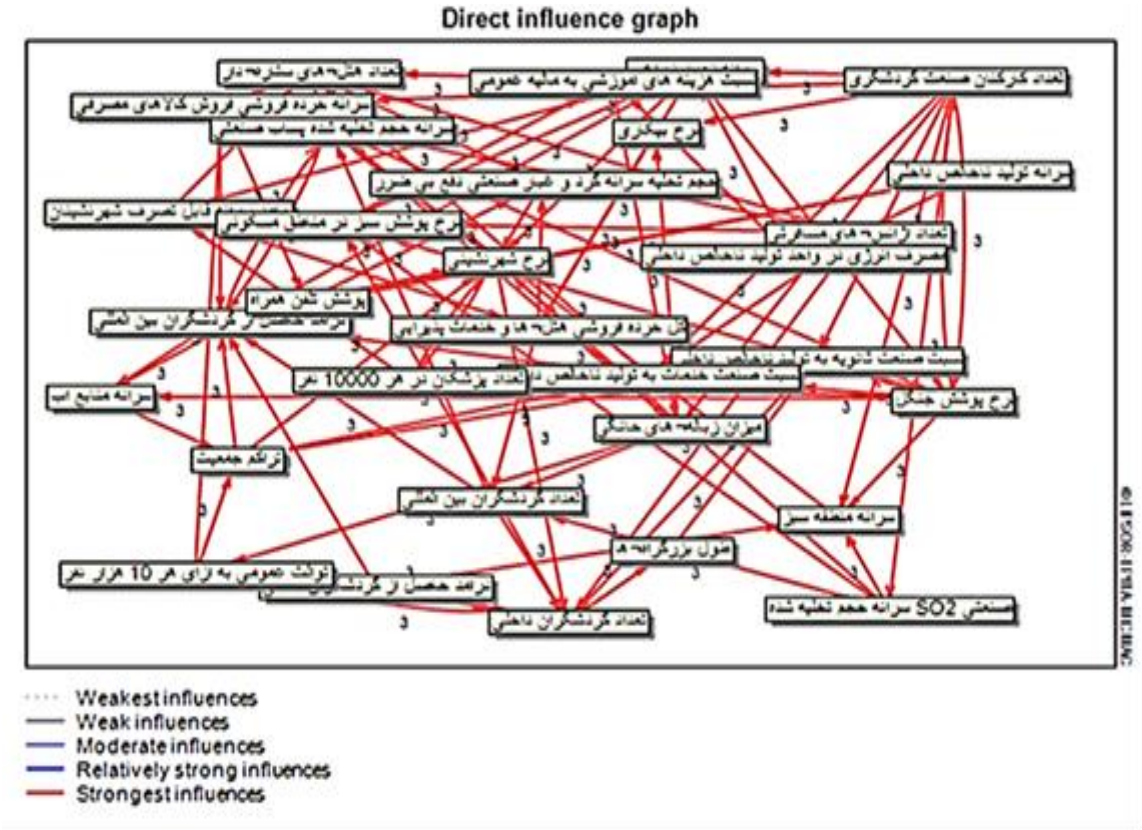

شکل۵- روابط مستقیم بین متغیرها

مآخذ: محاسبات نرم افزار**MICMAC**

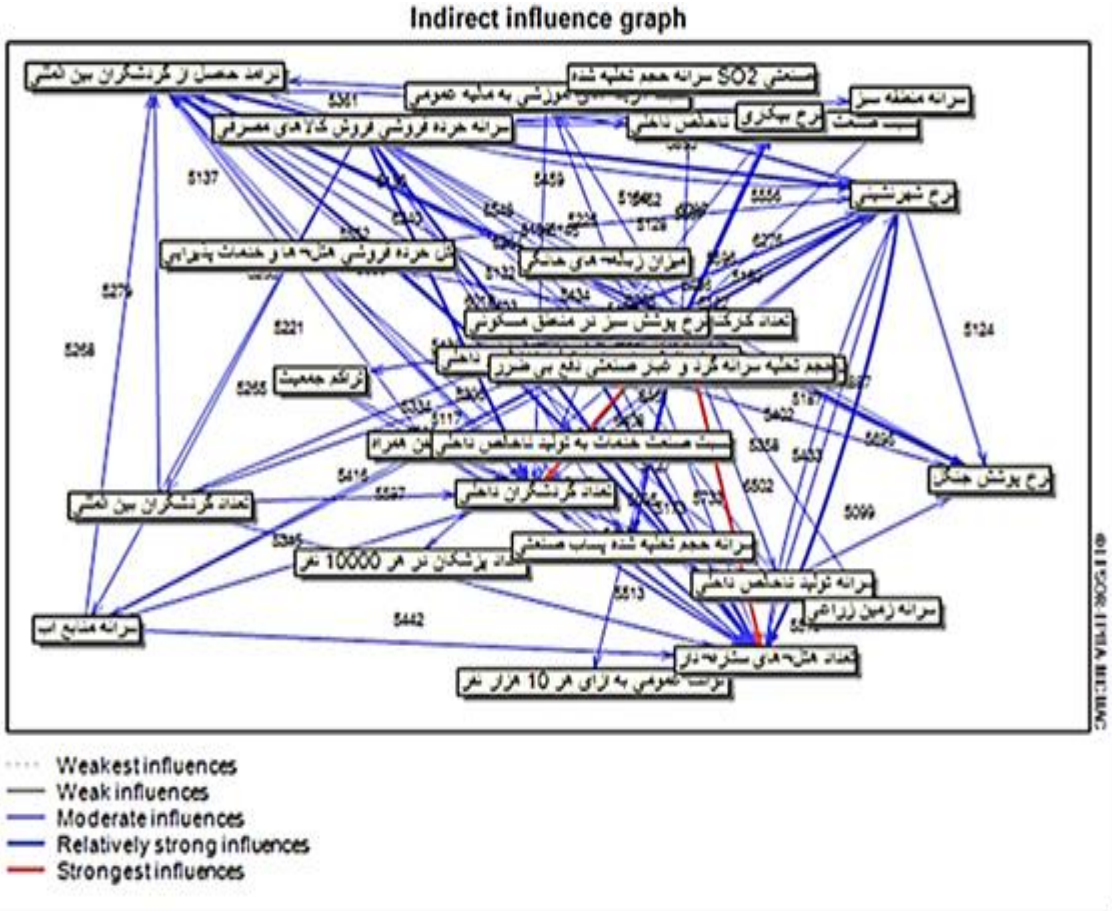

شکل٦- روابط غیرمستقیم بین متغیرها

مآخذ: محاسبات نرم افزارMICMAC

انتخاب نهایی عوامل کلیدی موثر بر بازشناسی امنیت بوم‌شناختی گردشگری رودخانه کارون

همانطور که در بالا نشان داده شد، ابتدا به شناسایی معیارهای تاثیرگذار امنیت بوم‌شناختی گردشگری رودخانه کارون در چارچوب آینده‌نگاری به تحلیل کلی محیط سیستم پرداخته شد که طبق نتایج به دست آمده، ۳۱ عامل در مرحله نخست شناسایی و میزان و چگونگی تاثیرگذاری این عوامل بر یکدیگر با توجه به روش مستقیم و غیرمستقیم و در نهایت از میان ۳۱ عامل بررسی شده، ۱۰ عامل اصلی به عنوان عوامل کلیدی موثر انتخاب شده‌اند که همه عوامل در هر دو روش مستقیم و غیرمستقیم تکرار شده‌اند. جدول۸، عوامل کلیدی موثر در بازشناسی امنیت بوم‌شناختی گردشگری با توجه به ظرفیت‌های کارون در روش مستقیم و غیرمستقیم نمایش می‌دهد.

جدول۸- عوامل کلیدی موثر بر بازشناسی امنیت بوم‌شناختی گردشگری با توجه به ظرفیت‌های کارون

قلمرو	متغیر	امتیاز نهایی بدست آمده		رتبه بدست آمده	
		تاثیرگذاری مستقیم	تاثیرگذاری غیرمستقیم	تاثیر گذاری مستقیم	تاثیر گذاری غیرمستقیم
امنیت بوم-شناختی گردشگری	مصرف انرژی در واحد تولید ناخالص داخلی	۳۵۸	۳۶۰	۳	۵
	تعداد کارکنان صنعت گردشگری	٤۰۹	٤۰۷	۱	۱
	تعداد هتل‌های ستاره‌دار	۳۵۲	۳۸٤	٤	۲
	کل خرده فروشی هتل‌ها و خدمات پذیرایی	۳۳۳	۳۱٤	۷	۸
	میزان زباله	۳۱٤	۳۱٤	۸	۹
	تعداد گردشگران بین المللی و داخلی	۳٤٦	۳۷۷	٦	۳
	درآمد حاصل از گردشگران بین المللی و داخلی	۳۵۹	۳۷۱	۲	٤
	نرخ پوشش سبز در مناطق مسکونی	۲۸۹	۳٤٦	۱۰	٦
	نرخ بیکاری	۳۰۲	۳٤۰	۹	۷
	نسبت هزینه های آموزشی به مالیه عمومی	۳٤٦	۳۰۸	۵	۱۰

مآخذ: محاسبات نرم افزاری: ۱٤۰۲

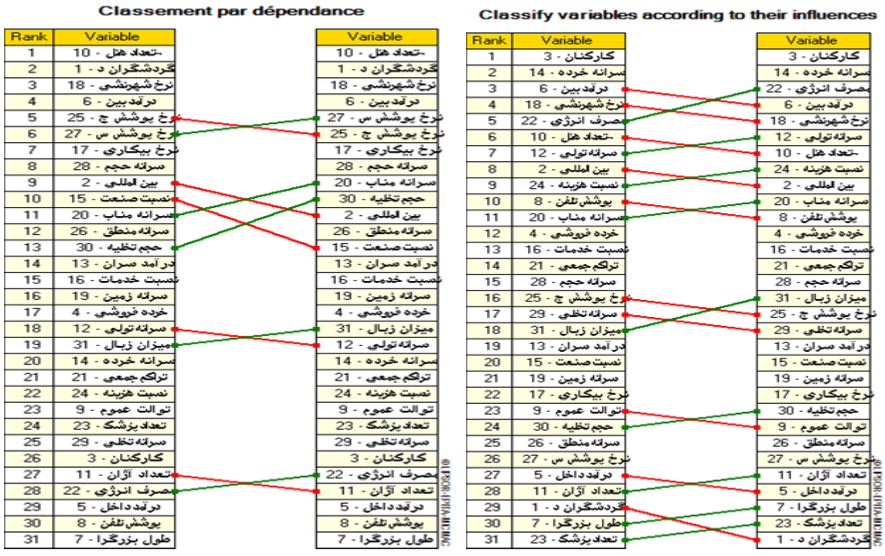

شکل۷- طبقه بندی تاثیر مستقیم و غیرمستقیم عوامل موثر بر بازشناسی امنیت بوم‌شناختی گردشگری

مآخذ: محاسبات نرم افزاریMICMAC

بحث

از دهه ۱۹۷۰، بسیاری از کنفرانس‌ها و کنوانسیون‌های بین‌المللی مانند کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد محیط زیست انسانی، کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد محیط زیست و توسعه، و کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوا، نقش‌های حیاتی در ارتقاء حفاظت از محیط زیست جهانی و توسعه ایفا کرده‌اند. امنیت بوم‌شناختی گردشگری یک جزء مهم از نظریه امنیت زیست محیطی است که چندین رشته را دربرمی‌گیرد(Yajuan et al., 2013; Wolfslehner et al., 2008; Kurniawan et al., 2016; Qin et al., 2019; Tang et al., 2018; Malekmohammadi & Jahanishakib, 2017). در این چارچوب، گردشگری در درجه اول به عنوان ارائه انگیزه‌های اقتصادی برای کاهش اثرات زیست محیطی سایر صنایع یا افزایش حفاظت از محیط زیست مورد بحث قرار می‌گیرد(Macdonald et al., 2023). امنیت بوم‌شناختی گردشگری شاخص مهمی برای ارزیابی تعادل بین رشد اقتصادی و بار زیست محیطی مقاصد گردشگری است. براساس مدل آینده‌نگاری میک‌مک، هماهنگی بین امنیت بوم-شناختی و گردشگری با توجه به ویژگی‌های مکانی و زمانی و ظرفیت‌های رودخانه کارون بررسی شد. نتایج تجربی حاصل از مدل نشان داد که ۳۱ متغیر در قالب ٦ بُعد استخراج گردید.

شکل۸- فرصت های گردشگری با توجه به ظرفیت رودخانه کارون کلانشهر اهواز

مآخذ: نگارنده،۱٤۰۲

کارون تنها رودخانه ایران است که قابلیت کشتیرانی دارد و در عین حال، تنها رودخانه ایرانی است که با آب‌های بین المللی آزاد ارتباط دارد یعنی از یک سو در خرمشهر از راه‌های مصب خود به اروندرود که رودخانه‌های دجله و فرات

از کشور عراق نیز به آن می ریزند وصل می‌شود و از سمت خود، یعنی رودخانه بهمنشیر با خلیج فارس ارتباط دارد و از آن طریق به اقیانوس هند متصل است(جلالی، ۱۳۸۷: ۸). عرض زیاد و بستر نسبتاً عمیق رودخانه، امکانات کشتیرانی در آن را مهیا نموده است به طوری که تا اوایل قرن جاری مسیر رودخانه تا اهواز، بخشی از مسیر آب حمل کالا به شمار می رفت. اما امروزه به دلیل عدم لایروبی بستر رود و احداث پل های متعدد امکان کشتیرانی در محدوده شهر اهواز وجود ندارد(یزدخواستی، ۱۳۹۳: ۸۰). از طرف دیگر کاهش ورود گردشگران داخلی و خارجی، وضعیت کالبدی نامناسب از نظر کف وسازه، عدم محوطه سازی جهت ورزش‌های تابستانی و عدم برگزاری جشنواره‌های فرهنگی و ماهی‌گیری و انباشت زباله‌ها و رهاسازی ضایعات صنایع وابسته به آب رودخانه کیفیت آن را کاهش داده است. به همین سبب به دلیل سوء مدیریت بازیگران وابسته به صنعت گردشگری کلانشهر اهواز، ظرفیت‌های محیطی و منابع جهت توجه به مفهوم امنیت بوم‌شناختی گردشگری کاهش یافته است. همانطور که یافته‌ها نشان می‌دهد متغیرهای مربوط به ابعاد مقیاس و سود گردشگری به عنوان پیشران‌های صنعت گردشگری استخراج شده‌اند. به همین دلیل متغیرهایی چون تعداد کارکنان صنعت گردشگری، درآمد حاصل از گردشگران بین المللی و داخلی، تعداد هتل‌های ستاره‌دار، نسبت هزینه‌های آموزشی به مالیه عمومی، تعداد گردشگران بین المللی و داخلی، کل خرده فروشی هتل‌ها و خدمات پذیرایی و نرخ بیکاری و شهرنشینی در اولویت قرار دارد. در حالی که متغیرهای بوم‌شناختی گردشگری که عمدتاً بر نظارت و کنترل بر مصرف انرژی در واحد تولید ناخالص داخلی، میزان زباله‌ها، نرخ پوشش سبز در مناطق مسکونی، نرخ پوشش جنگلی، سرانه حجم تخلیه شده پساب صنعتی، سرانه حجم تخلیه شده SO_2 صنعتی، حجم تخلیه سرانه گرد و غبار صنعتی دفع بی ضرر، کیفیت منابع آبی و... در اولویت‌های بعدی مطرح شده‌اند. همانطور که نتایج این تحقیق با یافته-های ژیائوبین و همکاران (۲۰۲۱)، فاچرودین و لوبیس (۲۰۱٦) و جلیلیان و همکاران (۲۰۱۲) در توجه به استانداردهای زیست‌محیطی در کیفیت گردشگری رودخانه، آیداجاتی هرتیاری (۲۰۱٤) توجه به برنامه‌ریزی و آینده‌نگاری نسبت به گردشگری و احیاء بهره‌وری رودخانه‌ها جهت جلوگیری از تخریب بیشتر محیط زیست، ژو آنکسین و همکاران (۲۰۲۲) توجه به آموزش عمومی و رفتار آگاهانه بوم‌شناختی محیط در مطالعات گردشگری و شی زپینگ و همکاران(۲۰۲۳) بر تغییرات ساختار صنعتی و اشتغال در شهرها و جلوگیری از افزایش بیکاری همسو می‌باشد.

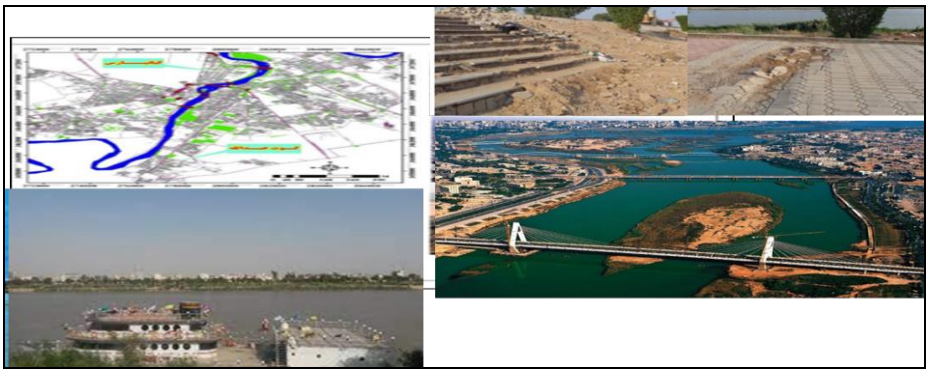

شکل ۹- محدودیت های بوم شناختی گردشگری در پیرامون رودخانه کارون

مآخذ: نگارنده ،۱۴۰۲

نتیجه‌گیری

از دهه ۱۹۷۰، بسیاری از کنفرانس‌ها و کنوانسیون‌های بین‌المللی مانند کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد محیط زیست انسانی، کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد محیط زیست و توسعه، و کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوا، نقش‌های حیاتی در ارتقاء حفاظت از محیط زیست جهانی و توسعه ایفا کرده‌اند. امنیت بوم‌شناختی گردشگری یک جزء مهم از نظریه امنیت زیست محیطی است که چندین رشته را دربرمی‌گیرد(Yajuan et al., 2013; Wolfslehner et al., 2008; Kurniawan et al., 2016; Qin et al., 2019; Tang et al., 2018; Malekmohammadi & Jahanishakib, 2017). در این چارچوب، گردشگری در درجه اول به عنوان ارائه انگیزه‌های اقتصادی برای کاهش اثرات زیست محیطی سایر صنایع یا افزایش حفاظت از محیط زیست مورد بحث قرار می‌گیرد(Macdonald et al., 2023). از آنجایی که امنیت بوم‌شناختی محیط در سال‌های اخیر به موضوعی مورد توجه برای توسعه صنعت گردشگری تبدیل شده است، این مطالعه به بازشناسی از ابعاد و متغیرهای موثر در امنیت بوم‌شناختی گردشگری با توجه به ظرفیت‌های رودخانه کارون در کلانشهر اهواز پرداخته است. کلانشهر اهواز، مرکز استان خوزستان، قابلیت‌های مختلف جغرافیایی، فرهنگی، طبیعی و جاذبه‌های تاریخی-مذهبی و... بعلاوه آثار ارزشمند معنوی به جای مانده از جنگ تحمیلی چهره‌ی خاصی به این شهر داده که می‌تواند همه‌ساله پذیرای گردشگران داخلی و خارجی باشد. اما عوارض طبیعی چون عبور رودخانه کارون از داخل کلانشهر اهواز یک فرصت بی‌نظیر برای توسعه گردشگری است. این رودخانه که در دورانی نه چندان دور، محلی برای عبور کشتی‌ها بوده و هویت خاصی برای ساکنان شهر داشته، امروزه تبدیل به مکانی با انواع آلودگی‌های بصری و بویایی شده و برای سلامتی ساکنان اطرافش خطرساز تلقی می‌شود. احداث سدهای مختلف، ورود آلاینده‌ها و پساب‌های کشاورزی، فاضلاب شهری، طرح‌های انتقال آب محیط زیست این رودخانه را تحت تأثیر قرار داده و عملاً حیات اکوسیستم آبی و تنوع زیستی این رودخانه را با خطر روبرو کرده‌است. از طرف دیگر فقدان یک برنامه‌ریزی مناسب، از رودخانه کارون به نامناسب‌ترین شکل ممکن بهره گرفته شده است. عدم توجه به زیرساخت‌های اولیه و سرمایه‌گذاری‌های لازم برای تقویت آنها، عدم

تلاش برای شناسایی راهکارهای افزایش جذب گردشگر و رشد آموزش و نیروهای انسانی ماهر در زمینه گردشگری آنها را با ابهام روبرو ساخته است.

توجه به مفهوم امنیت بوم‌شناختی گردشگری در کشورهای درحال توسعه از جمله ایران بسیار ضعیف بوده و به ویژه در سال‌های اخیر عمدتاً اهداف اقتصادی بر حفاظت از محیط زیست و ظرفیت‌های منابع آن ترجیح داده شده است. روش تحقیق براساس روش‌های جدید آینده پژوهی، تبیینی بوده و عوامل توسط ۳۰ کارشناس و متخصص برنامه‌ریزی شهری با به کارگیری پویش محیطی، تحلیل اثرات متقابل/ ساختاری مورد ارزیابی قرار گرفت و از نرم افزار تخصصی آینده پژوهی MICMAC استفاده شده است. نتایج نشان داد که وضعیت پراکندگی متغیرهای موثر نشان از پایداری سیستم است. از میان ۳۱ عامل بررسی شده ۱۰ عامل اصلی به عنوان عوامل کلیدی موثر بر امنیت بوم‌شناختی گردشگری انتخاب شده‌اند که همه عوامل در هر دو روش مستقیم و غیرمستقیم تکرار شده‌اند.

همانطور که نتایج نشان داد متغیرهای مربوط به ابعاد مقیاس و سود گردشگری به عنوان پیشران‌های صنعت گردشگری استخراج شده‌اند. توجه به کیفیت متغیرهایی چون تعداد و کیفیت کارکنان، افزایش جذابیت‌های کالبدی و کارکردی، افزایش سرانه و درآمد حاصل از گردشگری بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد. نتایج این تحقیق با یافته‌های ژیائوبین و همکاران (۲۰۲۱)، فاچرودین و لوبیس (۲۰۱٦) و جلیلیان و همکاران (۲۰۱۲) در توجه به استانداردهای زیست‌محیطی در کیفیت گردشگری رودخانه، آیداجاتی هرتیاری (۲۰۱٤) توجه به برنامه‌ریزی و آینده‌نگاری نسبت به گردشگری و احیاء بهره‌وری رودخانه‌ها جهت جلوگیری از تخریب بیشتر محیط زیست، ژو آنکسین و همکاران (۲۰۲۲) توجه به آموزش عمومی و رفتار آگاهانه بوم‌شناختی محیط در مطالعات گردشگری و شی زپینگ و همکاران(۲۰۲۳) بر تغییرات ساختار صنعتی و اشتغال در شهرها و جلوگیری از افزایش بیکاری همسو می‌باشد. این تحقیق نشان داد که ظرفیت‌های گردشگری در کلانشهر اهواز به ویژه رودخانه کارون به دلیل سوء مدیریت‌ها رها شده و نتایج حاکی از آن است که برنامه‌ریزی گردشگری مورد توجه قرار نگرفته و بهره‌مندی از ابزارهای آینده‌نگاری و پیش‌بینی می‌تواند دستیابی به اهداف گردشگری را تسهیل بخشد.

منابع و مآخذ

۱) سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خوزستان (۱۳۹۵)، *گزارش اجتماعی – اقتصادی شهرستان اهواز سالنامه آماری*، شهرستان اهواز، ویرایش سوم

۲) جلالی، مصطفی(۱۳۸۷)، کارون، حیات یک رودخانه ،*نشریه مشعل*، شماره ٤١٦، صفحه ١٦-١

۳) حبیبی، کیومرث، رحیمی کاکه جوب، آرمان، وعبدی، محمدحامد(۱۳۹٤). ارزیابی پایداریِ گردشگری در اماکن تاریخی- فرهنگی با استفاده از مدل جاپای بوم‌شناختی (مطالعهٔ موردی: خانهٔ کرد، شهر سنندج). *نشریه گردشگری شهری*، ۲(۲).

٤) منابی، علی(۱۳۹۹)، *پراکنش فضایی تخلفات ساختمانی و عوامل مؤثر بر آن در شهر اهواز*، پایان نامه جغرافیا و برنامه ریزی شهری گرایش: آمایش سرزمین، به راهنمایی دکتر سعید ملکی، دانشگاه شهید چمران

۵) موسوی، طیبه(۱۳۸۳)، کارون و مسائل اجتماعی و زیست محیطی آن، *فصلنامه گفتگو*، شماره ٤١،صفحه١٦٣-١٥٠

٦) -نعیمی، کیومرث، و محمدرضا، پورمحمدی(۱۳۹۵). شناسایی عوامل کلیدی موثر بر وضعیت آینده سکونتگاه های فرودست شهری سنندج با تاکید بر آینده پژوهی. *فصلنامه مطالعات شهری*، شماره بیستم.

۷) یزدخواستی، فرناز(۱۳۹۳)، *طراحی لبه ساحلی با تاکید بر پیوند عناصر طبیعی و مصنوع در راستای تقویت نقش گردشگری(نمونه موردی: ساحل رود کارون اهواز)*، پایان نامه کارشناسی ارشدرشته طراحی شهری، به راهنمایی دکتر شکوهی دانشگاه هنر.

8) -Agbola, F. W., Dogru, T., & Gunter, U. (2020). Tourism demand: emerging theoretical and empirical issues. *Tourism Economics*, 26(8), 1307-1310.

9) -Asan, S. S., & Asan, U. (2007). Qualitative cross-impact analysis with time consideration. *Technological forecasting and social change*, 74(5), 627-644.

10) -Asmelash, A. G., & Kumar, S. (2019). Assessing progress of tourism sustainability: Developing and validating sustainability indicators. *Tourism Management*, 71, 67-83.

11) -Agnes, Y. W. (2005). *Prioritas pengembangan obyek-obyek wisata air di kawasan Rawa Pening Kabupaten Semarang*. Tesis. Jurusan Perencanaan Wilayah dan Kota, Fakultas Teknik, Universitas Diponegoro.

12) -Adu-Ampong, E. (2018). Tourism and national economic development planning in Ghana, 1964–2014. *International Development Planning Review*, 40(1), 75-95.

13) -Bošković, N., Vujičić, M., & Ristić, L. (2020). Sustainable tourism development indicators for mountain destinations in the Republic of Serbia. *Current Issues in Tourism*, 23(22), 2766-2778.

14) -Buckley, R. (2004). *Environmental impacts of ecotourism*. CABI publishing.

15) -Bai, X., & Tang, J. (2010). Ecological security assessment of Tianjin by PSR model. *Procedia Environmental Sciences*, 2, 881-887.

16) -Ballester, P., & Rouillon-Valdiguié, S. (2023). City tourism in France, Toulouse metropolis, between permanence and changes in event and tourist strategies. *HAL*.

17) -Boluk, K., Cavaliere, C. T., & Higgins-Desbiolles, F. (2017). *Critical thinking to realize sustainability in tourism systems*: reflecting on the 2030 sustainable development goals: Guest Editors.

18)-Boluk, K. A., Cavaliere, C. T., & Higgins-Desbiolles, F. (2019). A critical framework for interrogating the United Nations Sustainable Development Goals 2030 Agenda in tourism. *Journal of Sustainable Tourism*.
19)-Boluk, K. A., Cavaliere, C. T., & Higgins-Desbiolles, F. (Eds.). (2021). Activating critical thinking to advance the sustainable development goals in tourism systems. *Routledge*.
20)-Bramwell, B., Higham, J., Lane, B., & Miller, G. (2017). Twenty-five years of sustainable tourism and the Journal of Sustainable Tourism: Looking back and moving forward. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(1), 1-9.
21)-Buckley, R. (2018). Tourism and natural World Heritage: A complicated relationship. *Journal of Travel Research*, 57(5), 563-578.
22)-Bonyad Tose Farda, (2005). *Technology foresight methods*, Tehran, Bonyan Tose Publishers.
23)-Buckley, R., Winn, T., Li, W., Winn, P., & Zhong, L. (2018). River Tourism in China. *Managing Asian Destinations*, 231-240.
24)-Edwards, D., Griffin, T., & Hayllar, B. (2008). Urban tourism research: developing an agenda. *Annals of tourism research*, 35(4), 1032-1052.
25)-Fan, Y., & Fang, C. (2020). Evolution process and obstacle factors of ecological security in western China, a case study of Qinghai province. *Ecological Indicators*, 117, 106659.
26)-Fernández-Hernández, C., Leon, C. J., Araña, J. E., & Díaz-Pére, F. (2016). Market segmentation, activities and environmental behaviour in rural tourism. *Tourism Economics*, 22(5), 1033-1054.
27)-Fachrudin, H. T., & Lubis, M. D. (2016). Planning for riverside area as water tourism destination to improve quality of life local residents, case study: Batuan–Sikambing River, Medan, Indonesia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 234, 434-441.
28)-Gospodini, A. (2001). Urban design, urban space morphology, urban tourism: an emerging new paradigm concerning their relationship. *European planning studies*, 9(7), 925-934.
29)-Gössling, S., Peeters, P., Ceron, J. P., Dubois, G., Patterson, T., & Richardson, R. B. (2005). The eco-efficiency of tourism. *Ecological economics*, 54(4), 417-434.
30)-Gordon, T,. (1994). *Trend Impact Analysis*, Futures Research Methodology.
31)-Hall, C. M. (2019a). Constructing sustainable tourism development: The 2030 agenda and the managerial ecology of sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(7), 1044-1060.
32)-Hall, C. M., & Williams, A. M. (2019b). Tourism and innovation. *Routledge*.
33)-Idajati, H. (2014). Cultural and tourism planning as tool for city revitalization the case study of Kalimas River, Surabaya-Indonesia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 135, 136-141.
34)-Jalilian, M. A., Danehkar, A., & Fami, H. S. A. (2012). Determination of indicators and standards for tourism impacts in protected Karaj River, Iran. *Tourism Management*, 33(1), 61-63.
35)-Ko, T. G. (2005). Development of a tourism sustainability assessment procedure: a conceptual approach. *Tourism management*, 26(3), 431-445.

36)-Kurniawan, F., Adrianto, L., Bengen, D. G., & Prasetyo, L. B. (2016). Vulnerability assessment of small islands to tourism: The case of the Marine Tourism Park of the Gili Matra Islands, Indonesia. *Global ecology and conservation*, 6, 308-326.
37)-Lu, J., Chen, T., & Liu, L. M. (2008). Analysis about ecological security system of regiontourismdevelopmentdtaking" gegentala grassland tourist center of siziwang banner of inner Mongolia" as an example. *Progress in Geography*, 27(2), 80-88.
38)-Liang, P., Liming, D., & Guijie, Y. (2010). Ecological security assessment of Beijing based on PSR model. *Procedia Environmental Sciences*, 2, 832-841.
39)-Lu, C., Li, W., Pang, M., Xue, B., & Miao, H. (2018). Quantifying the economy-environment interactions in tourism: Case of Gansu Province, China. *Sustainability Journal*, 10(3), 711.
40)-Li, X. G., Wu, L., Wu, Q., & Zhou, Y. (2017a). *Research on tourism ecological security measurement and obstacle factor diagnosis in China*. Ecol. Econ, 33, 90-95.
41)-Li, X. G., Wu, Q., & Zhou, Y. (2017b). *Spatio-temporal pattern and spatial effect of chinese provincial tourism eco-security*. Econ. Geogr, 37(3).
42)-Liu, J., Zhang, J., & Fu, Z. (2017). Tourism eco-efficiency of Chinese coastal cities–Analysis based on the DEA-Tobit model. *Ocean & coastal management*, 148, 164-170.
43)-Lenzen, M., Sun, Y. Y., Faturay, F., Ting, Y. P., Geschke, A., & Malik, A. (2018). The carbon footprint of global tourism. *Nature climate change*, 8(6), 522-528.
44)-Lee, J. W., & Brahmasrene, T. (2016). Tourism effects on the environment and economic sustainability of sub-Saharan Africa. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 23(3), 221-232.
45)-Lu, X., Yao, S., Fu, G., Lv, X., & Mao, Y. (2019). Dynamic simulation test of a model of ecological system security for a coastal tourist city. *Journal of Destination Marketing & Management*, 13, 73-82.
46)-Maryono, A. (2009, Januari). Kajian lebar sempadan sungai (Studi kasus sungai-sungai di provinsi daerah istimewa Yogyakarta). *Dinamika Teknik Sipil*, 9(1), 56-66.
47)-Moreno, A., & Becken, S. (2009). A climate change vulnerability assessment methodology for coastal tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(4), 473-488.
48)-Malekmohammadi, B., & Jahanishakib, F. (2017). Vulnerability assessment of wetland landscape ecosystem services using driver-pressure-state-impact-response (DPSIR) model. *Ecological Indicators*, 82, 293-303.
49)-Moldan, B., Janoušková, S., & Hák, T. (2012). How to understand and measure environmental sustainability: Indicators and targets. *Ecological indicators*, 17, 4-13.
50)-Movono, A., Dahles, H., & Becken, S. (2018). Fijian culture and the environment: A focus on the ecological and social interconnectedness of tourism development. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(3), 451-469.
51)-Pobihun, O., Korobeinykova, Y., Nykodiuk, O., & Melnyk, A. (2021). *Mechanisms for ensuring the environmental safety of tourist destinations*. In E3S Web of Conferences (Vol. 280, p. 09015). EDP Sciences.
52)-Phuc, H. N., & Nguyen, H. M. (2023). The importance of collaboration and emotional solidarity in residents' support for sustainable urban tourism: Case study Ho Chi Minh City. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(2), 245-264.

53)-Pickering, C., & Mount, A. (2010). Do tourists disperse weed seed? A global review of unintentional human-mediated terrestrial seed dispersal on clothing, vehicles and horses. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(2), 239–256.
54)-Qin, X. N., Sun, F. Z., & Yuan, W. H. (2019). Research on action mechanism of ecological security system of Chinese tourist cities: Based on the combination of PLS model with SD model. China Population, *Resources and Environment*, 29(7), 31-40.
55)-Ruan, W., Li, Y., Zhang, S., & Liu, C. H. (2019). Evaluation and drive mechanism of tourism ecological security based on the DPSIR-DEA model. *Tourism Management*, 75, 609-625.
56)-Shi, Z., Jiang, Y., Zhai, X., Zhang, Y., Xiao, X., & Xia, J. (2023). *Assessment of changes in environmental factors in a tourism-oriented Island*. Frontiers in Public Health, 10, 1090497.
57)-Taylor, B. D., & Goldingay, R. L. (2010). *Roads and wildlife: Impacts, mitigation and implications for wildlife management in Australia*. Wildlife Research, 37(4), 320–331
58)-Trathan, P. N., Forcada, J., Atkinson, R., Downie, R. H., & Shears, J. R. (2008). Population assessments of gentoo penguins (Pygoscelis papua) breeding at an important Antarctic tourist site, Goudier Island, Port Lockroy, Palmer Archipelago, Antarctica. *Biological Conservation*, 141(12), 3019–3028.
59)-Tian, H., & Syamsunasir, T. *Environmental Security Perspective in the Maritime Tourism Industry Based on Blue Economy Principles*.
60)-Tang, C., Wu, X., Zheng, Q., & Lyu, N. (2018). Ecological security evaluations of the tourism industry in Ecological Conservation Development Areas: A case study of Beijing's ECDA. *Journal of cleaner production*, 197, 999-1010.
61)Tang, Z. (2015). An integrated approach to evaluating the coupling coordination between tourism and the environment. *Tourism Management*, 46, 11-19.
62)-UNWTO, (2009). *Towards a Low Carbon Travel and Tourism Sector. Technical Report.*
63)-*Undang-Undang Republik Indonesia Nomor 7 Tahun 2004*. (2004). Undang-undang tentang sumber daya air.
64)-Yajuan, L., Tian, C., Jing, H., & Jing, W. (2013). Tourism ecological security in Wuhan. *Journal of Resources and Ecology*, 4(2), 149-156.
65)-Wang, S., Sun, C., Li, X., & Zou, W. (2016). Sustainable development in China's coastal area: based on the driver-pressure-state-welfare-response framework and the data envelopment analysis model. *Sustainability Journal*, 8(9), 958.
66)-Wolfslehner, B., & Vacik, H. (2008). Evaluating sustainable forest management strategies with the Analytic Network Process in a Pressure-State-Response framework. *Journal of environmental management*, 88(1), 1-10.
67)-Wang, Y. P. (2016). A study on Kinmen Residents' perception of tourism development and cultural heritage impact. Eurasia Journal of Mathematics, *Science and Technology Education*, 12(12), 2909-2920.
68)-Whinam, J., Chilcott, N., & Bergstrom, D. M. (2005). Subantarctic hitchhikers: Expeditioners as vectors for the introduction of alien organisms. *Biological Conservation*, 121(2), 207–219.

69)-World Tourism Organization. (2019). *Global tourism and transportation carbon emissions can reach 1.998 billion tons* [EB/OL]. https://news.un.org/zh/story/2019/12/1046761,2020-06-01.
70)-Wttc, (2021). *Global Economic Impact & Trends*. Technical Report. WTTC.
71)-Wheeller, B. (1993). Sustaining the ego. *Journal of sustainable tourism*, 1(2), 121-129.
72)-Xiaobin, M., Biao, S., Guolin, H., Xing, Z., & Li, L. (2021). Evaluation and spatial effects of tourism ecological security in the Yangtze River Delta. *Ecological Indicators*, 131, 108190.
73)-Xu, A., Wang, C., Tang, D., & Ye, W. (2022). Tourism circular economy: Identification and measurement of tourism industry ecologization. *Ecological Indicators*, 144, 109476.
74)-Yajuan, L., Tian, C., Jing, H., & Jing, W. (2013). Tourism ecological security in Wuhan. *Journal of Resources and Ecology*, 4(2), 149-156.
75)-Zhang, J. H., Zhang, J., & Wang, Q. (2008). Measuring the ecological security of tourist destination: Methodology and a case study of Jiuzhaigou. *Geographical Research*, 27(2), 449-458.
76)-Zou, C.X., Shen, W.S.,(2003). Advances in ecological security[J]. *Rural Eco-Environ*. 19(1), 56–59.
77)-Zhou, B., Zhong, L. S., Chen, T., & Zhang, A. P. (2015). *Spatio-temporal pattern and obstacle factors of ecological security of tourism destination: A case of Zhejiang Province*. Sci. Geogr. Sin, 35(5).
78)-Zhong, L., Deng, J., Song, Z., & Ding, P. (2011). Research on environmental impacts of tourism in China: Progress and prospect. *Journal of environmental management*, 92(11), 2972-2983

نشریه علمی اندیشه‌های نو در علوم‌جغرافیایی، دوره۲، شماره۳، بهار ۱۴۰۳، صفحات: ۴۷-۶۲
شاپا: ۱۴۷۳-۲۹۸۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۰۲ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۰۱/۲۰

ارزیابی معماری ایرانی و تعاملات اجتماعی در فضاهای فرهنگی

سپیده کمائی

دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، واحد ماهشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ماهشهر، ایران

احمدرضا کابلی

استادیار گروه معماری، واحد ماهشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ماهشهر، ایران

چکیده

میزان موفقیت فضاهای فرهنگی همواره در گرو حضور انسان و بهره گیری از همچنین فضاهایی بوده است. وجود فضاهای فرهنگی علاوه بر احیای فرهنگ و هنر، در پی افزایش تعاملات اجتماعی و همبستگی انسانی بوده است. یکی از اصلی ترین دیدگاه های معماری ایرانی توجه به بعد اجتماعی انسان و نیاز او به حضور در اجتماع است. در این مقاله سعی شده است بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی و تحلیل محتوایی پیرامون مبانی نظری پژوهش، به بررسی و ارزیابی تاثیر شاخص های معماری ایرانی و ویژگی های منحصر به فرد آن بر روی تعاملات اجتماعی انسانها در فضاهای فرهنگی پرداخته شود و فرض شده است فضاهای فرهنگی بستری متشکل از فعالیتها و روابط اجتماعی و انسانی است و در پایان پس از تحلیل های صورت گرفته مشخص گردید هویت معماری ایرانی و عناصر تشکیل دهنده آن منطبق با نیازهای هویتی انسان و هویت اجتماعی اوست و همواره توجه به این شاخص ها و عناصر موجب دعوت او به برقراری ارتباط و تمایل به مشارکت در تعاملات اجتماعی است.

کلمات کلیدی: عناصر هویت ساز، معماری ایرانی، تعاملات اجتماعی، فرهنگ، فضای فرهنگی

مقدمه

معماری «ظرف» زندگی انسان در تمامی ابعاد فردی و اجتماعی (و منطبق بر شرایط زیستی و بومی) است. با این نگاه، برای تحقّق معماری علاوه بر توجّه به وجوه ملموس و مادی (کالبد) آن، باید حوزه های انسانی چه در حیثیت فردی و چه در حیثیت اجتماعی را نیز مورد تأمل و مطالعه قرار داد(ارژمند و خانی.۱۳۹۱) .معماری ایرانی به سرزمین ایران تعلق دارد و سرزمین ایران که در آن حکمت ایرانی – اسامی جاری و ساری است، معنوی است. سیر معنا و معنویت‌گرایی در این سرزمین، حداقل از دوران زرتشت پیامبر (۱۲۰۰ تا ۱۶۰۰ قبل از اسام) تا ظهور اسام و سپس دوران بعد از آن، یعنی با حضورُحکمای سینوی (مشائی)، متکلمین،اشراقی، عرفانی، مشائی- اشراقی و در نهایتُحکمای متعالیه (که تاکنون نیز ادامه دارد)۸، قابل مشاهده می‌باشد. در سیر حکمت (فلسفه الهی) این سرزمین، همواره شناخت حقیقت و معرفت به آن (ذات حق)، محور اصلی کلیه مطالعات و تحقیقات بوده و هرکدام از دوران حکمت ایرانی، با اتکا به حکمت‌های پیشین خود به امور الهی و معنوی پرداخته‌اند. این سیر، حرکتی تکاملی و تعالی‌جویانه بوده و به همین دلیل به نوعی پیوستار و وحدت در کلیه نظرات و آراء فلسفی وحکمی عالمان این سرزمین، دیده می‌شود.(صحاف، ۱۳۹۰). این تحقیق درصدد پاسخ به این سئوال است که کدام ویژگی های معماری ایرانی بر تعاملات اجتماعی انسان در فضاهای فرهنگی تاثیرگذار است و میزان تاثیرگذاری آن به چه صورت است. با توجه به اهمیت درک ارتباط ذکر شده، مجموعه معیارهای معماری ایرانی که می توانند بر احیا و تدام تعاملات اجتماعی در فضاهای فرهنگی تاثیرگذار باشند در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است.

پیشینه پژوهش

نصیریان وهمکاران (۱۳۹۵) در این تحقیق طراحی مرکز فرهنگسرا با محتوای صرفه جویی در مصرف انرژی با کاربرد فناوریهای نوین و مصالح جدید ساختمانی و روش ها پیشرفته همراه خواهد بود. بنابراین فعالیت های عمده این مرکز میتواند در راستای ارتقای آگاهی و فرهنگ عمومی پیرامون صرفه جویی در مصرف انرژی پایه ریزی شود. این پژوهش بر مبنای مطالعات کتابخانه ای و به روش توصیفی تحلیلی انجام شده است. با بهره گیری از فناوری های نوین در جهت ارتقای کیفیت معماری مرکز فرهنگسرا گام برداشت و با کاربرد مصالح جدید و فناوری های نوین ساختمانی تا حد امکان میزان مصرف انرژی در ساختمان را به حداقل رساند.

تجری وهمکاران (۱۳۹٤) محیط دارای ویژگی‌های جغرافیایی ساخته‌شده و فرهنگی است که با هم رابطه‌ای درونی دارد . فرهنگ هم پایدارترین وجه جامعه و ناظر به کیفیت موجود در آن جامعه و واقعیتی است که اکنون در آن جامعه وجود دارد. با توجه به اهداف واهمیت پایدار ی هویت فرهنگی و تأثیر آن در زمینه های گوناگون جامعه و ضرورت نیاز شهر به پایداری هویت فرهنگی و از آن جایی که فرهنگسرا به عنوان عنصریست که م ی تواند در پایداری و حفظ هویت فرهنگی هر شهر و جامعه تأثیر بسزایی داشته باشد

آیت‌الهی وهمکاران (۱۳۹۳) هدف پژوهش حاضر توجه به ابعاد اجتماعی در طراحی بناهای فرهنگی و یافتن روابطی هر چند ساده شده بین کیفیتهای فضایی و مفاهیم اجتماعی از جمله اجتماعپذیری است. برآورد میزان اجتماع پذیری با توجه به مولفه‌های آن در نمونه مورد مطالعه از روش مصاحبه و مشاهده و تحلیل نتایج آن از طریق نقشه های رفتار فضایی کاربران

حاصل شده است. نتایج پژوهش حاضر حاکی از وجود رابطه مستقیم بین میزان اجتماع پذیری و مولفه های کالبدی و فعالیتی محیط ساخته شده است. این مولفه ها گاه به تنهایی و گاه در ترکیب با یکدیگر میتوانند در کمیت و کیفیت اجتماع‌پذیری فضا اثر گذار باشند.

برجیان بروجنی (۱۳۹۳) تحقیق حاضر به بررسی فرهنگسرا با رویکرد آموزش نوین پرداخته است. جامعه آماری مورد بررسی در این پژوهش جوانان ۱۸ تا ۳۰ سال از افراد جامعه می باشند که به صورت تصادفی انتخاب شده و حجم آن نیز بستگی به وسعت پروژه دارد. فرضیه های این تحقیق شامل سه فرضیه می باشد که با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون به تجزیه و تحلیل این داده ها پرداختیم. استفاده از شیوه ها وروشهای نوین در طراحی و ساخت و رشد و خلاقیت جوانان رابطه معناداری وجود دارد. بین استفاده از فضا و مکانهای مخصوص برای جوانان در تعلیم وتربیت رابطه معنا داری وجو دارد. بین استفاده از الگوهای معماری مناسب در رشدو خلاقیت جوانان رابطه معناداری وجود دارد. لذا نیاز به طراحی یک مجموعه که علاوه بر احیای هویت فرهنگی در شهر کرمان، نقش موثری در جذب گردشگر برای رونق اقتصادی کشور نیز داشته باشد، احساس می گردد. این طرح با هدف شناساندن، معرفی و احیای صنایع و هنرهای دستی و معماری نقاط مختلف شهر کرمان که غالباً در معرض فراموشی هستند خصوصاً به نسل جوان که از این مهم بی اطلاعند، شکل می گیرد.

پیربابایی وهمکاران (۱۳۹۲) مطالعات حاضر نشان می‌دهد که گذران اوقات فراغت در جامعه ایرانی با چالش‌های نظری و رویکردی روبرو می‌باشد و وضعیت فراغتی جوانان ایرانی که تحت تأثیر غرب قرار گرفته و نیز عدم برنامه‌ریزی و مدیریت ساختاریافته و ناهماهنگی در تصمیم‌سازی برنامه‌های فراغتی از سوی سازمان‌های دولتی و خصوصی از دیگر مشکلاتی است که در حال حاضر گریبان‌گیر جامعه خصوصاً جوانان می‌باشد. این مطالعه با شناسایی الگوهای رفتاری ایرانی- اسلامی و استفاده از الگو باغ‌های ایرانی- اسلامی اصول و مبانی معماری اوقات فراغت را تدوین نموده و بر این اساس در پارک جنگلی چیتگر واقع در شمال غرب تهران و مجاورت با دریاچه چیتگر که دارای پتانسیل فضای فراغتی بالایی در جذب و گذران اوقات فراغت مرد مخصوصاً جوانان است، طراحی مجموعه فراغتی و فرهنگی نمونه انجام یافته است.

مبانی نظری

هویت

تشخیص ویژگی یک شخص یا یک چیز می‌باشد. لینچ هویت را به عنوان یک شاخص که یک فرد میتواند یک مکان را به عنوان مکانی مجزا از سایر مکان ها تشخیص دهد تعریف میکند(Oktay ,1998). هویت در جهان بینی اسلامی باید نشان از خودباوری و عزت جامعه باشد. هویت شهری مقوله ای کالبدی-معنوی معنوی و ناشی ازشکل کلی وفرم شهر است. هویت شهری حاصل کنش و واکنش عین و ذهن است(Piran ,2005). جلوه های بارز هویت شهرهای تاریخی ایران را در وجوه مختلف از جمله هویت کالبدی ،عملکردی،تاریخی،فرهنگی،انسانی و...میتوان از یکدیگر تمیز دادو هویت کالبدی در این شهرهاعموما از جهت سادگی،ارجحیت معنویت بر مادیت،وحدت کالبدی(وحدت در عین کثرت)،درونگرایی،هماهنگی و زیبایی به سهولت تمیز داده میشود(نقی‌زاده، ۲۰۱۲). امروزه هویت کالبدی در مسکن جای خود را به هویت کاذب مادی و فردگرایی داده است، همچون ساختمانهای مدرن که مشخصه ی فرهنگ مدرن به ویژه فرهنگ غربی میباشند. در همه‌ی

شهرها و مناطق مختلف دنیا گسترش یافته است(Lee.1996). همانطور که ملاحظه می‌شود هویت در معماری‌سنتی و ادوار گذشته تا کنون دستخوش چالش های بسیار زیادی شده است وتعدادی اندکی از معماران تلاش بسیار زیادی نموده تا علاوه بر حفظ اصول وارزش های معماری سنتی–ایرانی آن را مدرنیزه کرده تا پاسخگوی نیاز های حال حاضر و سلایق معاصرباشد.(عرفانیان صفار، برادران هروی. ۱۴۰۱).

جدول ۱- عناصر هویت بخش در معماری ایرانی

عناصر هویت بخش در معماری ایرانی

عناصر معنایی هویت بخش	رعایت اعتدال و توجه به عدالت اجتماعی
	دوری از کبر
	درونگرایی
	امنیت
	پوشیدگی و حیا
عناصر کالبدی هویت بخش	عنصر حیاط مرکزی
	اصل دوری از بیودگی
	رعایت سلسله مراتب
	تعادل در تراکم و تعداد طبقات
	مساحت قطعات

ماخذ: عرفانیان صفار، برادران هروی، ۱۴۰۱

جدول ۲ - ابعاد هویت در فضای شهری

	انواع هویت	توضیحات	منابع
ابعاد هویت	تثبیت هویت	اگر تغییرات روندی طبیعی داشته باشد و فرصت بروز ثابت هایی را در مقطع زمانی بدهد. تغییر هویت نیز با آهنگی قابل پیش بینی و در قالبی قابل سنجش اتفاق می افتد و در مجموع کم تنش بودن جریان تغییر هویت و وجود چارچوبهایی برای قضاوت در هر مقطع زمانی هویت را به وضع تثبیت شده ای نزدیک می کند. به طوری که این پدیده علی رغم تغییرات هویتی همواره هویت بخش به نظر می رسد.	مدنی پور ۱۳۷۹
	هویت کالبدی فضایی	بافت کالبدی و ساختار مکانی فضایی یکی از مهم ترین ابعاد هویتی فضاهای شهری را شکل میدهد زیرا شکل گیری بافت کالبدی فضاهای شهری متاثر از اندیشه ها، باورها، فعالیت ها و سطح فرهنگ جامعه است. از این رو شناخت این بخش از شهرها می تواند به شناخت بیشتر سایر ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نیز بیانجامد. واقعیت این است که	نوفل ۱۳۸۸

	بافت کالبدی امکان بازشناسی هویت شهری را به صورت بصری فراهم میکند و به همین دلیل از میان سایر ابعاد هویتی اهمیت بیشتری دارد.		
هویت بصری	این نوع از هویت ارزشهای زیباشناختی در شهر و کیفیت فضایی و امکان ادراک و موقعیت و جهت یابی را شامل می شود، اگر فردی در شهر وارد شود و او بعد از دیدن بخشهای مختلف شهر بتواند به خوبی بخش هایی از شهر را توصیف کند و در ذهن او باقی بماند آن فضاهای شهری نمایانگر هویت بصری خواهند بود.	نوفل ۱۳۸۸	
هویت شناختی	هویت شناختی کیفیت و کمیت اطلاع از فضای شهر و نمادها و نشانه های شهری و ارزشهای تاریخی و فرهنگی را نشان می دهد. عناصر موثقی هویتی هر کدام در شب و روز مفهوم خاصی را به ما می دهد عناصر باید در شب و روز آن چنان خوانایی و وضوح داشته باشد که هویت ۱۳۸۵ بخشی به شهر را در هر دو زمان حفظ کند.	موثقی ۱۳۸۵	
بی هویتی	بی هویتی به معنی سلب هر گونه امکان تشخیص مفهومی است که در دنیای واقعی با قانون مندی های مادی حاکم بر آن شاید هیچ گاه به صورت مطلق نمود نیابد.	قاسمی ۱۳۸۳	
هویت جمعی	برآیند هویتهای افراد یک جامعه را هویت جمعی گویند. طبیعی است که در یک جامعه ی مشخص هویت همه ی آحاد جامعه همان نیست، بلکه فقط هم پوشانی هایی با یکدیگر دارند.	قاسمی ۱۳۸۳	

ماخذ: اکبری،قاسمی، ۱۴۰۰

هویت در معماری

برای درک هویت معماری ایرانی می‌توان با بررسی اصول بناهای سنتی ایران و دریافت حکمت و عقاید حاکم بر آن ها عناصر هویت ساز معماری سنتی را دریافت. طبق نظر دکتر پیرنیا ویژگی‌های معماری ایران شامل پنج اصل: مردمواری، پرهیز از بیهودگی، نیارش، درونگرایی و خودبسندگی است که در همه بناهای سنتی به نوعی قابل مشاهده است نمودهای هویت را در معماری می‌توان به صورت زیر مرتبط با ابعاد هویت ملی دانست. تکرار الگوهای گذشته می‌تواند نمودی از بعد میراث فرهنگی ملی، اسطوره های ملی و حتی نمادهای ملی باشد، استفاده از نمادها را می‌توان مرتبط با بعد ارزشهای ملی، بعد اسطوره ها و نمادهای ملی و در نهایت بعد دینی و باورهای مذهبی دانست. طراحی طبق اصل معماری بومی در بعد ویژگی‌های جغرافیایی جای دارد. تزئینات در ارتباط با ارزشهای ملی، باورهای مذهبی و اسطوره ها و نمادهای ملی معنا میابد. اما در گروه پنج اصل معماری ایرانی یعنی مردم واری آموزه های اسلامی، نشانگر این حقیقت است که اسلام عبادت صرف و دوری کردن از مردم را جایز نمی‌داند از طرفی، نگاه معماری به انسان به منزله روح بنا است و کالبد بنا همان جسم است که معمار آن را می‌سازد. پس معمار موظف است کالبد بنا را متناسب با روح آن بیافریند، پرهیز از بیهودگی، خودبسندگی، نیارش و درونگرایی قابل بررسی در ابعاد ارزشهای ملی، ویژگی‌های جغرافیایی و باورهای دینی هستند. (اکبری،قاسمی. ۱۴۰۰).

عناصر هویت ساز معماری

هویت عمومی و به تبع آن هویت معماری از توجه به وجوه متمایزکننده فرهنگی به دست میآید. معماری ایرانی–اسلامی را میتوان بخشی از هویت دانست و احیای هویت امری است که همه صاحب نظران بر ضرورتش صحه گذاشته اند(اکبری، قاسمی، ۱٤۰۰).

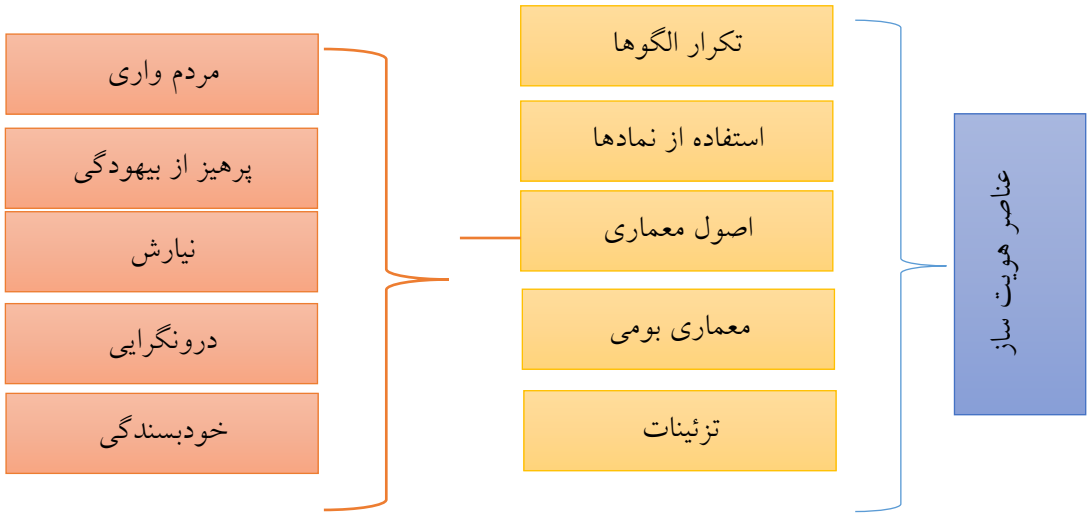

شکل ۱- عناصر هویت ساز معماری ایرانی

ماخذ: اکبری،قاسمی. ۱٤۰۰

مفهوم معماری ایرانی

معماری آمیخته و فرآیندیست از: علم و هنر، ذوق و سلیقه، اعتقاد و ایمان و مهارتهای خاص که در راستای تمدن و فرهنگ و در رهگذر تاریخ، زبان گویای زمانهی خویش است. استون هنج که بیانگر فرهنگ و تمدن خاص زمانهی خویش است، شکل یابی خود را مدیون منیرها و دلمن هاست و بهرهور از فلسفه، نجوم و اعتقادات حاکم بر ساخت آن. تکوین معماری روندیست پر دامنه . عواملی گوناگون: مطالعه ی معماری را نیز می دانیست گسترده و مواردی مختلف. معماری، اول در اندیشهی معمار نقش میبندد (حقیقت) سپس بیان میشود(واسطه) و در نهایت بر ساخت زمین یا اثیر فضا شکل میگیرد .عرفان عطیه ایست الهی که در کالبد آثار هنری ما، روح وحدت، عمق معنی، زیبایی بیان، و فرهنگی جامع و دیرپا به ودیعت نهاده، در این فلسفه اخلاقی که اساسش وحدت، طریقش عشق و اوجش وصل است. آنچه به وسیله حواس چند گانه درک میکنیم مجاز است که متعدد باشد. حقیقت وحدت است که از طریق عشق، با چشم دل و تهی شدن از خود و نیل به وصل قابل درک است. عرفان همواره الهام بخش هنرمندان ما بوده، تنوع در وحدت و وحدت در تنوع همسازی در قلب آثار هنری گرانقدر ما به انسجام آورده و جنبه های معنوی معماری را، چون جمله آثار هنری ما، از چشمه زلال عشق آفرین خود سیراب کرده(پیرنیا، ۱۳۸۷).

جدول ۳- پیشینه تحقیق در خصوص معماری ایرانی

محقق	عنوان	بررسی پژوهش
فیضی و همکاران(۱۳۹۵)	بررسی ویژگی های سبک معماری خراسانی مالعه موردی مسجد جامع فهرج	این مقاله به بررسی معماری ایرانی از کم نظیرترین هنرهایی است که در طول قرون آثار بی همتایی از خود برجای گذشته و سهم بسزایی در پیشرفت فن و هنر معماری در جهان داشته است،این تحقیق با روش تحلیلی،توصیفی و مقایسه ای و با توجه با اسناد کتابخانه ای به بررسی ویژگی های سبک معماری خراسانی به عنوان اولین سبک معماری اسالمی ایران می پردازد و مسجد جامع فهرج را به عنوان قدیکی ترین مسجد ایرانی و نمونه شاخص این سبک مورد مطالعه قرار می دهد.
احمد نژاد و همکاران(۱۳۹۷)	تاثیر شیوه خراسانی در شکل گیری مساجد صدر اسالم نمونه موردی مسجد فهرج	این مقاله ابتدا به معرفی سبک های معماری ایرانی اسالمی که شامل شیوه های پارتی،پارسی،خراسانی،رازی،اصفهانی می باشد خواهد پرداخت،در ادامه سبک خراسانی به عنوان اولین سبک معماری ایرانی اسالمی مورد بررسی قرار خواهد گرفت،شیوه خراسانی به عنوان اولین شیوه معماری ایرانی اسالمی در مسجد جامع فهرج ظهور کرده و عنوان کهن ترین مسجد سرزمین ایران را به خود اختصاص داده است در این مقاله به روش کتابخانه ای و رویکرد آن توصیفی-تحلیل می باشد.
شکفته(۱۳۹۱)	ویژگی های بصری شاخص تزئینات گچبری معماری عصر ایلخانی	در این مقاله ،با مقایسه تعدادی از نمونه های موجود،نقوش گچبری دوره ایلخانی شناسایی شوند،در این مقاله آثار شاخص گچبری ایلخانی به روش توصیفی تحلیلی بررسی شده اند،چنین نتیجه گیری شده است که در دوره ایلخانیان گچبری بر گرفته از دوران پیش از خود به خصوصص سلجوقیان است.
صحافی اصل و همکاران(۱۳۹۰)	بررسی تداوم عناصر تزئینی معماری ایران باستان در معماری دوران اسالمی ایران تا پایان دره صفویه	در این پژوهش با انجام مقایسه ای تطبیقی میان تزئینات وابسته به معماری بناهای ایران پیش از اسالم و عناصر تزئینی در دوران اسالمی تا پایان دوره صفویه به تبیین مفهوم تداوم عناصر تزئینی معماری ایران باستان در معماری عصر اسالمی ایران پرداخته است، ،روش انجام این پژوهش توصیفی-تحلیلی است.
خزاعی همکاران(۱۳۹۸)	تاثیرپذیری تزیینات معماری کرمان از فرهنگ ایرانی،هندی و چینی عهد صفویه تا دوران معاصر	هدف تحقیق تزیینات ساختمان های کرمان از دوران صفوی به بعد و بررسی تاثیرات این موارد از سایر کشورها به خصوص هندوستان و چین است،با در نظر گرفتن برخی از بناهای این دوران در کرمان تحقیق حاضر به دنبال تحلیل و دسته بندی تزیینات ساختمان های کرمان از لحاظ اصالت و نوع تزیین است.

ماخذ: شفق دستاران،۱۳۹۹

عناصر معماری سنتی ایران

استفاده از الگوها د طراحی منجر به شکل گیری کیفیتی آشنا و مانوس می شود که کریستوفر الکساندر آن را کیفیت بدون نام می نامد(الکساندر.۱۳۸٦). بنابراین معماری الگوگرا در ایران که زبان معماری را از الگوهای تاریخی و نظام فضایی آن اتخاذ نموده، راهکاری ارزشمند برای خلق پیوند معنایی و کالبدی با تاریخ معماری است. این گونه در برگیرنده شاخصه های ارزشمند و اصیل معماری ایرانی است. پنج اصل مشترک معماری از دیدگاه صاحب نظران ایرانی(درونگرایی، مرکزیت فضا، انعکاس پیوند معماری با طبیعت، محور بندی، سلسله مراتب فضایی و شفافیت و تداوم فضا) می توان نام برد. از عناصر معماری سنتی ایرانی می توان به آستانه، ورودی، حیاط، میانسرا–حیاط، گودال باغچه، حوض، آجر، کاشی و .... اشاره کرد(اکبری، قاسمی، ۱٤۰۰).

معماری و تعاملات اجتماعی

بی تردید روابط متقابل ما با دیگران نقش مهمی در اولویتّ هایمان در سکونت گاه دارد و محیط ساخته شده باید بتواند نیازهای مربوط به این روابط را پاسخ گوید. از سوی دیگر، می دانیم که فضاها، نقش های اجتماعی خاصی را بر ساکنان خود تحمیل می کنند و برخی الگوها و معیارهای رفتاری را تقویت و برخی دیگر را تضعیف می کنند و در نهایت جهت و ابعاد جدیدی به رفتارهای ساکنان خود می بخشند. عطف به این مفاهیم و با نظری به معماری گذشته در می یابیم که در آن معماری، این نیازها – نیاز به تعاملات اجتماعی و ارتباط با هم نوعان، حفظ حریم ها و نیاز به خلوت – در جای خود به خوبی پاسخ می گرفتند؛ به گونه ای که تأمین، تعریف و شفافیت مناسب قلمروهای خصوصی، نیمه خصوصی و عمومی، همراه با افزایش تعاملات اجتماعیّ مد نظر قرار داشتند. در نظریّه هایّ طراحی محیط اظهار نظرهایی راجع به چگونگی تأثیرّ طراحی بر تعامل اجتماعی شده است. با نظری به الگوهای تعامل اجتماعی وّ قابلیت های محیط ساخته شده در می یابیم که همان قدر که طراحی محیط و مواد و مصالح تشکی لدهندۀ آن، کانال های ارتباط اعضای هر حلقه رفتاری را تحت تأثیر قرار میدهند، محیط ساخته شده نیز فرآیندهای اجتماعی انسان را متأثر می سازد(ارژمند و خانی.۱۳۹۱).

تاثیر فضای محیطی در تعاملات اجتماعی

در شهرهای امروزی، به دلیل کاهش محیط طبیعی و باز، از یک طرف و رواج سریع و همه گیر رسانه های جمعی از طرف دیگر ، میزانزیادی از اوقات فراغت افراد به خصوص جوانان را به صورت یکسویه در اورده است. با توجه به پی آمدهای این پدیده، یکی از اهداف برنامهریزی فراغت و استعداد یابی این است که با گسترش فراغت فعال و ایجاد فضای پرتحرک، تعادل مطلوبی را میان فعالیت های ایستا و پویابوجود آورد و مانع رشد روحیه انفعالی و غیر خلاق شد بنا بر این ایده آل هر جامه انسانی تربیت و شکوفا کردن نیروها و استعداد هاینسل جوان آن می باشد. پس باید سازمان یا نهادی باشد که سیستم برنامه ریزی آن بر پایه پرورش استعداد و خلاقیت های کودکان ونوجوانان باشد.د.طراحی سرای فرهنگی جوانان در حقیقت طراحی خانه و بنایی است که نه تنها محلی برای تفریحات سالم جوانان باشد بلکه پایه گذار ساختار فرهنگ و غنابخشی به هویت فرهنگی جوانان و شکوفایی و همچنین تأمین سلامت جسمی و روانی جوانان در راستایتقویت روح اندیشه و

آزادسازی هدفدار انرژی نجوان یز گردد که شاید طراحی چنین سرا و خانه ای را بتوان به عنوان خانه سوم فرد دانست. امروزه فرهنگسرای جوانان از جمله موسساتی است که در خدمت رسانی ان ها و سعی در برآورده ساختن نیازهای هنری ، فکری ، فرهنگی و ورزشی دارد. این مراکز بخش عمده ای از تاثیر گذاری بر رفتار ، نگرش و گسترش خلاقیت کودکان و نوجوانان را به خود اختصاص میدهند به همین دلیل گسترش و غنی سازی آن می تواند در رشد فردی ،تعامل های اجتماعی،تقویت حس تعاون و غیره موثر باشد با توجهبه ویژگیهای خاص رشد، سلامت و امنیت کودکان، این موسسات می توانند به گون اه ی طراحی گردند که تاثیر بسزایی در بهینه سازی این فعالیت ها ایجاد کنند ، آماده سازی این محیط ها با تناسب روحیات کودکان و نوجوانان در مقاطع سنی مختلف سعی در هماهنگ نمودن محیط با رفتار فردی دارد بنا به اعتقاد دورکیم وقتی حس تعلق به جامعه در افراد وجود داشته باشد یک حس همانندی و قرابت به وجود خواهد آمد و پیوند های عاطفی و دل مشغولی ها و منافع مشترک افراد را به هم پیوند می دهد که نتیجه آن افزایش و تشدید تماس های آنان و گسترش ارتباطات در سطح جامعه است او ین مهم ترین ابزار برای یک مدیریت خوب به ویژه در کشور های جهان سوم است. در کشور های در حال توسعه از جمله ایران به دلیل قرار گرفتن در دوران گذرا، بسترها و عوامل ایجاد احساس تعلق اجتماعی، دچار تغییر می شود. چرا که در دوران گذرا بنا به نظر دورکیم، هنجارهای موجود در جامعه در معرض تغییر و تحول قرار خواهد گرفت که در نتیجه آن احتمال کم رنگ شدن تعلقات اجتماعی افراد و به تبع آن تغییر الگوهای همکاری در امور مختلف اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، و... قوت خواهد یافت او ین در صورتی است که مسئولیت پذیری و مشارکت یکی از مهم ترین ابعاد اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در هر جامعه خصوصا جوامع در حال توسعه است و بسیاری از مشکلات ساختاری و عملکردی برنامه ریزی ها ناشی از نارسایی هایی است که در این حوزه وجود دارد. آن چه در این میان بر مسائل موجود می افزاید این است که نه مفهوم مشارکت و ابعاد آن به خوبی تعریف شده و نه عوامل تقویت کننده و یا در طیف دیگر تضعیف کننده آن موضوع، مورد بررسی جدی قرار گرفته است(عبدالله زاده و همکاران،۱۳۸۹).

تعریفی برای فرهنگ

واژه ((Culture)) یا همان فرهنگ که از زبان کلاسیک لاتین ریشه می گیرد نخست در آلمان به کار برده شده اما نه به معنای امروزی بلکه به معنی کشت و کار و بهسازی. در واقع یکی از عوامل اساسی که باعث پیدایش مفهوم تازه ای برای فرهنگ شد پدید آمدن مفهوم پیشرفت در تاریخ بود. در دوره رنسانس بر خلاف دورر های پیش این احساس در افراد به وجود آمد که ا نسان ناخواسته به چیزهای بزرگ و تازه ای دست یافته و پیشرفت زیادی کرده و علت آن هم خردورزی و همه گیر شدن روشن اندیشی بود.(آشوری، ۱۳۸۰،ص ۳۵-۳۷). فرهنگ را می توان به عنوان مجموعه ای از اندیش ها، باورها، ارزش ها، معرفت ها و رفتارها که پایه مشترک کلیه اعمال اجتماعی را تشکیل می دهند، تعریف کرد.البته این تعریف چنانکه باید جامع نیست. فرهنگ زمینه ساز همه اعمال و مشخصات زندگی است(برای افراد یابرای جوامع و تا حد زیادی این فرهنگ است که برای یک کشور الزام می آورد چگونه عمل کند) (داس ویل،۱۳۷۸،ص۱۹۱). فرهنگ به معنای الگوهای رفتاری آموخته شده ای است که از نسلی به نسل دیگر با گروهی به گروه دیگر منتقل می شود و بر پایه واقعیت های ذهنی و اجتماعی شکل می گیرد. " فرهنگ در نمادهایی از جلوه های گوناگون، انعکاس(بازتابش) زندگی دیرینه در انسان های

امروزی است. فرهنگ بازتابش زندگی دیرینه در زیست بومی که جوامع بدان خو می گیرند و در دور های مختلف و تحت تاثیر عوامل گوناگون صورت مختلفی می یابد، ولی هسته نژادی–سنتی خود را هم چنان حفظ می کند. فرهنگ در باورهای امروزی، پوششی از نوسنگی را به نمایش می گذارد، ازین رو کلیت هم تافته های است از نظام مفهوم ها و کاربردها، سازمان هاو مهارت ها." (پاپای یزدی،۱۳۸٦،ص۸۵).

مفاهیم فرهنگ

سیر تطور همه پدیده های بشر پرجاذبه است و از این میان شاید بتوان تاریخ تمدن و فرهنگ را جذابترین شاخه ی تاریخ شمرده چرا که تمدن و فرهنگ وسعتی دارد به گستردگی زندگی آدمی و همه از دانشمند متخصص و پژوهنده تا خواننده کنجکاو است و دوست دارد تاریخ زندگی یا سرگذشت کار و اندیشه ی خود را بداند و به ویژه تاریخ دورانی که بتوان رهاوردها را دید و سنجید.به این دسته از عادات ، باورها و نهادهای پیوند یافته «فرهنگ» می گویند . به فرایافت های ویژه گروهی از مردم اعم از فرایافت های اجتماعی ، سیاسی ، اقتصادی ، فکری ، هنری دینی فرهنگ گفته می شود(مایکل پین، ۱۳۸٦).

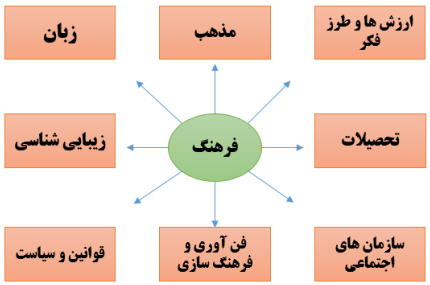

شکل۲- عوامل تشکیل دهنده فرهنگ

ماخذ: میلاد موسوی،۱۳۹۵

تعریف مجموعه فرهنگی

مجموعه فرهنگی مکانی فرهنگی فراغتی است در زندگی امروزی که همگان دیگر فعالیتهای شغلی در محیطی ساختنی و شهری است می‌باشد. آرامش و استراحت جسم و جان بسیار ضروری است البته این حداقل رسیدگی به انسانها است در این راستا ترتیب و شکوفایی اندیشه ها و استعداد ها جایگاه ویژه ای دارد از این روست که مجموعه فرهنگی به منظور پرورش ذوق و استعداد افراد به خصوص جوانان و محلی برای تغذیه روانی شهروندان در محیطی هنری و همچنین توسعه و نشر ابعاد هنردر زندگی افراد و شناساندن ابعاد ابعاد گوناگون زندگی بنا می شود. مراکز و سازماندهی های فرهنگی کلاً درجهت توسعه و حفظ عوامل فرهنگی یک جامعه بوجود می آید. وهدف اصلی‌آن‌ها رفع نیازهای فرهنگی افراد جامعه است. این ساده‌ترین و ملموس‌ترین تعبیر از یک فرهنگ سرا است. که به موازات آن باتوجه به‌ویژگی‌های مذهبی و قومی منطقه شکل می یابد(نصیریان، ۱۳۹۵).

شکل۳- فرهنگسرای شفق

ماخذ: سایت آرل گالری،۱۳۹۲

فعالیت های فرهنگی

فعالیت های فرهنگی به کارهایی اطلاق می شود که نیروها با مشارکت سازمان ها در حوزه فرهنگ انجام می دهند. مثلا فعالیت هایی از قبیل برگزاری کلاس ها، نشست ها و میزگردهای فرهنگی و فکری، برگزاری نمایشگاه ها، همایش ها و جشنواره های فرهنگی و هنری، برگزاری اردوها و بازدیدهای فرهنگی و تفریحی، اجرای نمایش، تئاتر، موسیقی، سرودخوانی، شب شعر و مسابقات فرهنگی، وبلاگ نویسی و طراحی پایگاه های اینترنتی، تولید نشریه، فیلم و محصولات چندرسانه ای و انواع بازی های رایانه ای، نمایش و نقد و تحلیل فیلم و بسیاری کارهای از این دست می باشد(علیزاده و همکاران، ۱۳۸۹). برای آنکه فعالیتی را فرهنگی بنامیم، باید سه شرط اساسی برای آن قائل شویم:

- فعالیت های مورد نظر شامل نوعی خلاقیت در تولید باشند.
- فعالیت های مورد نظر به آفرینش و انتقال معنای نمادین بپردازند.
- ستانده(محصول) آنها حداقل به طور بالقوه واجد نوعی ویژگی عقلانی باشد(امیری و همکاران، ۱۳۸۷).

رویکرد اجتماعی ، فرهنگی

توزیع عادلانه فضاهای فرهنگی در سطح محلات مختلف شهر نه تنها بخش عظیمی از چالش های پیش رو مدیریت شهری در ارایه خدمات به شهروندان را محقق می نماید، بلکه نوعی از اسباب مسئولیت پذیری و مشارکت عمومی در اداره امور شهر را نیز به ارمغان می‌آورد(موسوی وهمکاران، ۱۳۹۵). امروزه، نظام مدیریت شهری با هدف احیای مشارکت خود جوش شهروندان و اداره هرچه مطلوب تر شهر به ویژه درحوزه امور اجتماعی و فرهنگی- طرح ساماندهی مشارکت های اجتماعی در محله‌های شهر تهران» مدیریت محله را در دستور کار دارد و در پی ساختار مدیریت محله، تشکل‌های داوطلبانه مردمی را به عنوان خانه ساماندهی نموده است. این خانه های مختلف در حوزه سراهای محله شهر تهران به عنوان پایگاه های مکان به خودی خود دارای قابلیت های بسیار سودمندی هستند، اما به منظور تجهیز و ساماندهی آن ها ضرورت دارد تا ضمن سازماندهی و ساماندهی مطلوب در عرصهٔ مکانی سرای محله کارکردهای آنها نیز، با هدف گسترش و توسعه فرهنگی در

فضاهای محلی و منطقه ای تعیین گردد. فعالیت‌های اجتماعی در فضاهای جمعی موثر بوده و از مولفه های تاثیر گذار بر تداعی مفاهیم پیوند اجتماعی در فضاهای جمعی است و این فضاها را به لحاظ اجتماعی فعال می سازد و به تبع آن باعث افزایش پیوند اجتماعی افراد می شود. در این رساله، به اهمیت ارتباط مردمی و تعاملات اجتماعی پرداخته شده است(برجیان و همکاران ، ۱۳۹۵) (تجری و همکاران ، ۱۳۹٤). در زمینه اخلاق اجتماعی مشارکت و تقویت آن در سطح جامعه به ویژه در شهرها، آن چه نظر بسیاری از جامعه شناسان و همین طور روانشناسان و یا فعال " احساس تعلق اجتماعی " اجتماعی را به خود معطوف داشته، به وجود آوردن و نمودن آن در بین شهروندان است. احساس تعلق اجتماعی مربوط به سلامت روانی، فیزیکی و اجتماعی افراد است و به عنوان یک کاتالیزور برای تغییرات جامعه عمل می کند. بسیاری از معطالعات نشان داده اند احساس تعلق اجتماعی مثبت، به افزایش ارتباطات و مشارکت مدنی در جامعه منجر میشود(برجیان و همکاران ، ۱۳۹۵). افزایش مشارکت مردم در اداره امور شهرها که از این مقتضیات است، یکی از مهم ترین اصول آرمانی مدیریت شهری نوین است که نشان می دهد در جهانی که به طور فزاینده به سمت شهری شدن گام بر می دارد، مشارکت مردمی جایگاهی رفیع دارد، بنابر این همان طور که قبلا نیز اشاره کرده ایم باید به عوامل تاثیرگذار بر آن از جمله تاثیر احساس تعلق اجتماعی توجه کرد فضای شهری بستر مشترکی برای فعالیت های کارکردی و مراسم مردمی مانند جشن ها و آیین ها و آداب و رسوم فرهنگی و ابراز عقاید سیاسی و اجتماعی است(موسوی و همکاران ، ۵۹۳۱). لنگ در کتاب آفرینش های نظری می گوید که اگر اکثر مردم به تماس های اجتماعی نیاز داشته باشند، در هر محیطی زمینه آن را فراهم می کنند. رابطه متقابل اجتماعی برای پاسخ به نیازهای انسان به پیوند جویی و احساس تعلق به مکان یک ضرورت است که دلیل بر مطلوب بودن تعامل اجتماعی است. لذا هر فرصتی برای دست یافتن به چنین منظوری مثبت ارزیابی شده است. دلیل دیگر این است که فعالیت هایی چون تعامل با دیگران و مشاهده فعالیت های مردم، با به وجود آوردن زمینه های اجتماعی شدن و اجتماع پذیری به رشد فردی انسان کمک می کند فعالیت های اجتماعی در فضاهای جمعی موثر بوده و از مولفه های تاثیرگذار بر تداعی مفاهیم پیوند اجتماعی در فضاهای جمعی است و این فضاها را به لحاظ اجتماعی فعال می سازد و به تبع آن باعث افزایش پیوند اجتماعی افراد می شود. در این رساله، به اهمیت ارتباط مردمی و تعاملات اجتماعی پرداخته شده است. اجتماع در برگیرنده افراد با سطح فکری و فرهنگی است. هیچ اجتماعی یافت نمی شود که افراد آن صد در صد هم دل، هم عقیده و هم فکر باشند. خواه این جامعه بسیار بزرگ باشد خواه یک خانواده دو نفری تشکیل شود. اینجاست که تعامل اجتماعی پیش می آید یعنی احترام متقابل به خواست ها، ایده ها، نگرش ها و عقاید افراد آن جامعه به وجود آید، یعنی علی رغم آن که افراد جامعه با او هم عقیده نیستند ولی به آن ها احترام می گذارد. روابط اجتماعی بارتباط ین دو نفر و بیشتر یا بین چند گروه را بیان می کند. این روابط می تواند صورت همکاری، تفاهم و دوستی داشته باشد و می تواند به صورت تضاد و تنش و کشمکش و گاه بی تفاوتی و هم زیستی باشد. به بیان دیگر، روابط اجتماعی ارتباط و وابستگی متقابل انسان ها و جهت گیری رفتاری آن هاست که می تواند در جهت دوستی یا دشمنی باشد(سیاه تیری و همکاران).

مواد و روش تحقیق

این پژوهش با روش کیفی مورد بررسی قرار گرفته است که بر اساس مطالعات مروری توصیفی-تحلیلی به بررسی و تاثیر عناصر هویت ساز معماری ایرانی در افزایش تعاملات اجتماعی پرداخته شده است و فضای فرهنگی به عنوان شاخص ترین محل برای وقوع تعاملات اجتماعی در نظر گرفته شده است.

نتیجه گیری

تعاملات اجتماعی از جمله موارد حساس و پیچید ای است که می تواند تاثیر مستقیمی بر روی کیفیت زندگی جوامع بشری داشته باشد. نحوه ونوع تعاملات اجتماعی ریشه در فرهنگ هر ملت دارد و برگرفته از زبان، مذهب، ارزش ها و طرز فکرها، میزان تحصیلات ، حس زیبایی شناسی و نهادهای فرهنگی آن است. معماری ایرانی که آمیخته از علم و هنر، ذوق و سلیقه، اعتقاد و ایمان و مهارتهای خاص که در راستای تمدن و فرهنگ و در رهگذر تاریخ است، زبان گویای زمانه ی خویش است. معماری ایرانی از خردورزی و ژرف اندیشی گذشتگان ما سرچشمه گرفته و حاوی تمامی شاخص های محیط های اجتماعی مردمان می باشد. لذا مراکز فرهنگی که نمود مرکز تبادلات علم و هنرو ... است با غنای معماری ایرانی آمیخته شده و بهره گیری از عناصر معماری ایرانی همچنون مردم واری، پرهیز از بیهودگی، نیارش، درونگرانی و خودبسنگی و استفاده از تزئیناتی که موجب ایجاد حس تعلق به مکان می شود، موجب پویش هرچه بیشتر حاضرین در این فضاها و ایجاد ارتباطات و تعملات بیشتر می گردد.

منابع ومآخذ

۱) آشوری، داریوش(۱۳۸۰). *تعریف و مفهوم فرهنگ*. انتشارات آگاه، تهران.

۲) اکبری، جواد، و قاسمی، فاطمه(۱۳۹۹). بررسی عناصر معماری سنتی ایران با رویکرد حفظ هویت معماری ایرانی، *پنجمین همایش فناوری های نوین در مهندسی معماری، عمران و شهرسازی ایران*.

۳) اکبری، جواد و قاسمی، فاطمه(۱٤۰۰). *ششمین همایش ملی معماری و شهر پایدار*.

٤) آیت‌اللهی، محمدحسین، ومحمدی، محمد(۱۳۹۳). طراحی فرهنگسرای کرمان با تأکید برمفهوم اجتماع پذیری، پایان‌نامه، دانشگاه یزد – دانشکده هنر و معماری.

۵) ارژمند، محمود، وخانی، سمیه (۱۳۹۱). نقش خلوت در معماری خانه ایرانی. *فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، شماره هفتم.

٦) برجیان بروجنی, فرشاد، وکاردان، مریم(۱۳۹۳). طراحی فرهنگسرا بارویکرد آموزش نوین جهت پرورش خلاقیت، *دومین همایش ملی معماری، عمران و محیط زیست شهری*، دبیرخانه دائمی همایش، دانشکده شهید مفتح، همدان.

۷) پاپلی یزدی، محمدحسین، و سقایی، مهدی(۱۳۸٦). *گردشگری(ماهیت و مفاهیم)*، انتشارات سمت، تهران.

۸) پیربابایی، محمدتقی، وصالحی، حسن (۱۳۹۲). *طراحی مجموعه فراغتی – فرهنگی بر اساس سبک زندگی ایرانی– اسلامی*، پایان‌نامه دانشگاه یزد.

۹) پیرنیا ، محمدکریم، ومعماریان، غلامحسین(۱۳۸۷). *معماری اسلامی ایران*، انتشارات دانشگاه تهران.

۱۰) پین، مایکل(۱۳۸٦). *مدخل ایدئولوژی، از گریگوری الیوت. فرهنگ اندیشه انتقادی، از روشنگری تا پسا مدرنیته*، ترجمه: پیام یزدانجو. چاپ چاپ نخست، نشر مرکز، تهران.

۱۱) تجری، الهه، و دشتی شفیفی، علی(۱۳۹٤). طراحی فرهنگسرا با هویت و پایداری برای جوان، *دومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم جغرافیا و برنامه ریزی، معماری و شهرسازی*.

۱۲) داس‌ویل، راجر(۱۳۸۷). *مدیریت جهانگردی*. ترجمه سید محمد اعرابی و داوود ایزدی. دفتر پژوهش های فرهنگی، تهران.

۱۳) سیاه‌تیری، حمیدرضا، و ده‌باشی‌شریف، مزین(۱۳۹۰). معماری و طراحی فرهنسگرا در ایران با رویکرد فرهنگ و هنر اسلامی ایرانی، *چهارمین کنفرانس بین المللی عمران، معماری و توسعه اقتصاد شهری*.

۱٤) صحاف، سیدمحمدخسرو(۱۳۹۵). معنا در معماری ایرانی. *مجله هویت شهر*، ۱۰(۲۵)، ٤۸–٦۵.

۱۵) عبدالله‌زاده، نازیلا، تقوی، نعمت الله، وعلیزاده اقدام، محمدباقر(۱۳۸۹). *بررسی عوامل مرتبط با مشارکت اجتماعی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز*. پایان نامه دانشگاه تبریز.

۱۶) عرفانیان‌صفار، مجید، و برادران‌هروی، فاطمه(۱٤۰۱). شناخت و بازآفرینی عناصر و شاخصه های معماری ایرانی–سنتی و تاثیر آن در معماری معاصر(نمونه موردی سنتی:خانه داوید، معاصر: خانه باغ جنت).

۱۷) علیزاده، اکبر، و امینی بدر، فدرا(۱۳۸۹). مجموعه های فرهنگی هنری در شهرها، *دومین کنفرانس عمران، معماری وشهرسازی کشورهای جهان اسلام*.

۱۸) الکساندر،کریستوفر(۱۳۸٦). *معماری و راز جاودانگی: راه بی زمان ساختن*، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

۱۹) موسوی، میرنجف، و حکمت‌نیا، حسن(۱۳۸٤). تحلیل‌عاملی و تلفیق شاخص‌ها در تعیین عوامل موثر بر توسعه انسانی نواحی ایران، *فصل‌نامه جغرافیا و توسعه*، شماره ٦. ۳۳–۵۰.

۲۰) نصیریان, نادیا، و فرشاد مفاخر(۱۳۹۵). طراحی فرهنگسرا با رویکردی از فناوریهای نوین و بهینه سازی مصرف انرژی، *چهارمین کنفرانس ملی توسعه پایدار درعلوم جغرافیا و برنامه ریزی، معماری و شهرسازی*، موسسه آموزش‌عالی مهر اروند، مرکز راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار، تهران.

21) Oktay, D. (1998). Urban spatial patterns and local identity: Evaluation in a Cypriot Town. *Open House International*, 23(17), 145-159.

22) Piran, P. (2005). The Identity of Cities-Too Many for a Complex Concept, *Abadi Journal*, 48(6), 6-10.

23) Naghi zadeh, M. (2012). *Reflections on Understanding the Basics of Islamic Housing*, Art Month Book, 170, pp38-54.

Lee, B(1996). Architectural Design of Office Buildings: Air Conditioning. Translated by: Mazdak Sadri Afshar, Proceedings of the Essential Issues of High-Rise Building, *Iranian Center for Urban Studies and Research*, Tehran.

نشریه علمی اندیشه‌های نو در علوم‌جغرافیایی، دوره۲، شماره۳، بهار ۱۴۰۳، صفحات: ۶۳-۷۸
شاپا: ۱۴۷۳-۲۹۸۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۸ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۰۱/۲۰

تحلیل گردشگری مذهبی با رویکرد اتساع محوری راهها

(مطالعه موردی: بارگاه امام رضا(ع))

سیدعیسی موسوی

دانشجوی دکتری الهیات فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران

هرمز اسدی کوهباد

دانشیارگروه حقوق، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران

چکیده:

مکان‌های مقدس، صرف نظر از ویژگی های قدوسی و معنویتی که دارند، نمایشگاهی از هنر و نمادی از تمدن و فرهنگ اند که گردشگران مذهبی را به خود جذب می‌کنند. هجرت امام رضا(ع) به ایران یکی، به عنوان بزرگترین رویداد مذهبی، مسیری معنوی و مذهبی را بوجود آورده است که قابلیت بازشناسی به عنوان محور گردشگری مذهبی شناخته می شود. کارکردها و ساختارهای شئون زندگی معنوی (اجتماعی و فرهنگی) و مادی (اقتصادی و فضایی) شهر برخواسته از همین سرشت مذهبی – فرهنگی است. بازدید از این مکان ها با انگیزه های مختلف انجام می شود. هدف اصلی در این پژوهش بررسی مسیر حرکت امام رضا(ع) و توسعه صنعت گردشگری بوده است. این تحقیق با روش توصیفی و تحلیلی با ابزار مطالعه ی اسنادی انجام گردید. یافته های تحقیق نشان داد که طبق آمار، در شهر مشهد نزدیک بیش از ۳۰۰ واحد اقامتی مجاز فعالیت دارند که حدود ۷۰ درصد از کل مراکز اقامتی ایران را دربر می گیرد.در ایران با نگاهی به برنامه های پنج ساله توسعه و برنامه ریزی های انجام شده از سوی سازمان میراث فرهنگی، صنای دستی و گردشگری، نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در مقصدهای مذهبی همیشه در اولویت برنامه های توسعه گردشگری قرار داشته اند که نشان از اهمیت خاص این مقاصد است. با توجه به مسیر حرکت امام رضا(ع) می‌توان گفت که صنعت گردشگری مذهبی یکی از راهکارهای معرفی هرچه بهتر تاریخ، فرهنگ و ارزش‌های اعتقادی و هم زیستی مسالمت آمیز ادیان در بین کشورها است. به علاوه بقاع متبرکه و اماکن مذهبی علاوه بر قداست و معنویت منحصر به فرد خود، بیانگر آداب و رسوم، باورها و اعتقادات و اندیشه های مردم است.

کلمات کلیدی: گردشگری مذهبی، اتساع محوری، شبکه راهها، شهر مقدس مشهد، بارگاه امام رضا(ع)

مقدمه

امروز به دلیل اثرات چشم گیری که فعالیت‌های گردشگری در اقتصاد مناطق پذیرنده گردشگران بر جای می گذارد, توجه فراوانی به این زمینه از فعالیت معطوف می‌گردد. از مهمترین این موارد گردشگری مذهبی است. گردشگری مذهبی به آن نوع گردشگری اطلاق می‌شود که مردم به صورت انفرادی یا جمعی و به منظور زیارت، تبلیغ مذهبی یا حتی گذران اوقات فراغت به اماکن و مناطق مذهبی سفر می‌کنند. امروزه با توجه به گردشگری که در تمام دنیا در حال انجام شدن است نقش به سزایی در برقراری رشد اقتصادی دارد. از موقعی این رشد اقتصادی شروع می شود که یک گردشگر برای تهیه خوراک و محل استراحت، رفت و آمد، تفریح و گشت و گذار، خرید سوغاتی و کالا و همچنین برای بازید از جاذبه های است خرج می نماید به همین علت است پولی را صرف می نماید .این گونه خرج ها با پولی که به کشوری که در آن تفریح می نماید باعث می گردد رشد اقتصادی آن کمک نماید. هر چه تعداد گردشگران زیادتر گردد شغل ها هم بیشتر می شود زیرا به افرادی که به دنبال کار هستند و یا به فکر آینده خود در رابطه با پول درآوردن است می‌باشد. گردشگری با امنیت آن کشور و اقتصاد آن کشور رابطه دارد و وجود گردشگران از امنیت آن کشور حرف به میان دارد. با توجه به پیشرفت گردشگری میان کشورهای همسایه، پایداری ویژه ای در یک نقطه را داراست. در یک روش کلی تر به انجام رساندن آن برای تمام جهانیان انجام می گیرد به صورتی که گردشگری دارای چهارچوب فرهنگی و اجتماعی می باشد و بسیار مهم است و تمام جامعه و کشورهای مهماندار می تواند به وسیله گردشگران به رواج دادن زبان، فرهنگ و آداب و قواعد اجتماعی هایشان پرداخته می شود. بزرگترین شکل گردشگری مذهبی جمعی، مراسم پیاده‌روی اربعین و زیارت امام حسین در کربلا است که به صورت سالانه برگزار می‌شود. در آمریکای شمالی، گردشگری مذهبی حدود ۱۰ میلیارد دلار از صنعت گردشگری را شامل می‌شود. از مشهورترین شهرهایی‌که مقصد گردشگران مذهبی است می‌توان به مکه، مدینه، کربلا و... اشاره کرد. سازمان جهانی گردشگری تعداد گردشگران مذهبی در سرتاسر جهان را حدود ۳۰۰ میلیون نفر در سال تخمین می‌زند(Button,2013).

گردشگری زیارتی یکی از قدیمی‌ترین نوع گردشگری است که وجود آن به تاریخ فرهنگ دینی گره خورده است. سفرهای ایرانیان باستان به معبد آناهیتا در کنگاور، سفرهای مصریان برای دیدار فراعنه، مراسم مقدس یونانیان باستان در معابد آپولون و سفر حج از جمله این نوع گردشگری هستند(دهشیری، ۱۳۹٤). بازدید از این مکان ها با انگیزه های مختلف همچون دین، هنر، معماری، تاریخی و ... انجام می شود فارغ از اینکه آن فرد شخصا مذهبی باشد یا نه(Makrides, 2009).

ایران یکی از کشورهایی است که با داشتن اماکن تاریخی و مذهبی، می‌تواند پتانسیل بسیار خوبی برای جذب گردشگران مذهبی داشته باشد. برخی از شهرهای ایران از جمله مشهد، قم، شیراز، قزوین، شوش، اردبیل، گنبد کاووس و... شهرهای مذهبی و تاریخی هستند که هر ساله تعداد زیادی گردشگر برای زیارت و بازدید، به این شهرها می‌روند. گفته می‌شود چیزی در حدود ۳۳ پیامبر (شیعه و سنی) در ایران دفن شده‌اند. همچنین وجود مقبره امام هشتم شیعیان، حضرت علی بن موسی الرضا در مشهد، این شهر را نیز به پایتخت مذهبی ایران تبدیل کرده است و این شهر ساله میزبان هزاران نفر از مسلمانان

جهان است. همچنین در ایران چیزی در حدود ۱۰۶۱۵ امام زاده وجود دارد که از این تعداد، ۱٤٥٦ مقبره در استان فارس قرار دارد و محبوب‌ترین آنها حرم شاه چراغ است.پس از استان فارس‌استان مازندران و گیلان در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند. از دیگر ویژگی‌های ایران برای جذب گردشگران مذهبی، آیین و مراسم‌های مذهبی است که افراد بسیار زیادی از سراسر دنیا علاقه‌مند هستند تا در این مراسم‌ها شرکت کنند. مراسم عزاداری امام حسین (ع) در ایام محرم و صفر یکی از معروف‌ترین مراسم و آیین‌های ایرانی است که در شهرهای مختلف ایران به شکل‌های مختلفی برگزار می‌شود. از طرفی دیگر ایران یکی از کشورهایی که می‌تواند منبع بسیار مناسبی برای محققان مذهبی باشد زیرا ایران دارای تنوع بسیار بالایی در حوزه دین و مذهب است. در کشور ایران به دلیل پیشینه مذهبی که دارد، گردشگری مذهبی رواج بسیاری دارد. شهرهای مشهد و قم به ترتیب شلوغ ترین شهرهای توریستی مذهبی ایران تلقی می گردند که حتی سالانه میلیون ها زائر داخلی و خارجی را میزبانی می کنند. طبق آمار، تنها در شهر مشهد نزدیک بیش از ۳۰۰ واحد اقامتی مجاز فعالیت دارند که حدود ۷۰ درصد از کل مراکز اقامتی ایران را دربر می گیرد. در کشور با نگاهی به برنامه های پنج ساله توسعه و برنامه ریزی های انجام شده از سوی سازمان میراث فرهنگی، صنای دستی و گردشگری به عنوان متولی اصلی مدیریت و برنامه ریزی توسعه گردشگری کشور، نشان می دهد که توسعه گردشگری در مقصدهای مذهبی همیشه در اولویت برنامه های توسعه گردشگری قرار داشته اند که نشان از اهمیت خاص این مقاصد است. از سوی دیگر با عنایت به اینکه ۹۹ درصد جمعیت کشور را مسلمانان تشکیل داده و تقریباً یک و نیم میلیارد مسلمان در جهان وجود دارد. و این مهم که در دین اسلام تأکید فراوان به سفر شده است (آیات ۱۳۷ آل عمران، ۳٦ نحل، ٦۹ نمل، ۱۱ انعام،۲۰ عنکبوت، ۹ و ٤۲ رم، ۱۸ سبا، ۱۰۹ یوسف، ٤٦ حج، ٤٤ فاطر،۲۱ و۸۲ غافر، ۱۰ محمد(ص)، ۲۲ یونس و ۱۵ الملک) (زمانی فراهانی، ۲۰۱۰، ص۷۹). می‌توان تا حدی به ابعاد بازار بالقوه گردشگری مذهبی هم از بعد داخلی و هم بین‌المللی پی برد(ضرغام بروجنی، ۱۳۹۲، ۵۷).

سیر مطالب نوشتار پیش رو به این گونه است که در ابتدا به پیشینه تحقیق پرداخته و ضمن بیان کتب و مقالات در این زمینه، صنعت گردشگری و اهمیت آن در رشد و توسعه را طرح و حتی‌المقدور پاسخ داده و گردشگری زیارتی و نقش آن در معنویت و اقتصاد به وحدت مطلوب برسد. لذا مقاله در پی این سوال است که راه مواصلتی مشهد چه تاثیراتی در صنعت گردشگری داشته است؟ گردشگری زیارتی و نقش آن در معنویت و اقتصاد با رویکرد به راه مشهد کدام است؟

لذا تحقیق پیش رو، توصیفی – تحلیلی، و روش گردآوری اطلاعات مبتنی بر مطالعات کتابخانه ای و تحلیل منابع موجود و با امعان نظر از فقها و حقوقدانان، موضوع را تبیین و تشریح نماید؛ ابزارگردآوری اطلاعات از طریق فیش برداری، بانکهای اطلاعاتی، شبکه های کامپیوتری و استفاده از نرم افزار های تخصصی می باشد.

پیشینه تحقیق

در زمینه صنعت گردشگری و حوزه‌های مختلف گردشگری مذهبی مطالعات گسترده‌ای صورت گرفته است که به مهمترین آنها در زیر اشاره می‌شود. عالی‌پور وهمکاران(۱۳۹٦) در پژوهشی به بررسی تعیین و اولویت بندی استراتژهای گردشگری مذهبی استان قم پرداخته اند. نتیجه این پژوهش تدوین و شناسایی اولویت راهبردهای گردشگری مذهبی با استفاده از

تکنیک هـای سـوات و ANP می باشد. بر اساس نتایج حاصل از پژوهش، استراتژی های گروه SO دارای بیشترین وزن بـوده و بـه عنوان بهتـرین نـوع استراتژی برای اجرا انتخاب شده اند.

حاتمی‌نواد و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی بـه اولویت‌بندی راهبردهای توسعه گردشگری مذهبی شهر دزفول پرداخته اند. نتایج پژوهش بیانگر آن است که با توجه به اولویت های استخراج شـده ازنظـر کارشناسان، امکان استفاده از ضعفها و قوت ها و همچنین موازنه فرصت ها و تهدیدها در حد متوسط است؛ یعنی امکـان بهره گیری از فرصت ها و قوت های موجود همراه با کمرنگ کردن ضعف ها و تهدیدها وجـود دارد، امـا ایـن امـر مسـتلزم برنامه ریزی و تقویت زیرساخت های گردشگری شهر و ارتقای آگاهی های عمومی در این زمینه اسـت. همچنـین راهبـرد تهاجمی، مهمترین راهبرد در توسعه گردشگری مذهبی شهر دزفول است و پس ازآن، راهبرد بازنگری قرار دارد.

آقاجانی وفراهانی(۱۳۹٤) در پژوهشی به بررسی عوامل موثر بر گردشگری مذهبی در ایران پرداخته اند. نتایج پـژوهش نشـان می‌دهد که گردشگری از نگاه اسلام اهمیت بسیاری دارد و می توان آینده گردشگری مذهبی در ایـران را مثبـت ارزیـابی کرد. در نهایت با توجه به نتایج حاصل از برآورد اثر عوامل موثر بر میزان گردشـگری مـذهبی، راهکارهـا و تـدابیر الزم ازسوی ایران به منظور بهره‌گیری از فرصت های گردشگری مذهبی جهت افزای درآمدهای ناشـی از صنعت جهانگردی مذهبی در ایران به عنوان یکی از بهترین راه های خارج شدن از اقتصاد تک محصولی نفت بیان خواهد شد.

کاویانفر (۱۳۸٦) به گردشگری مذهبی در فرانسه و جهان پرداخته و به این نتیجه رسیده که این نوع گردشگری در فرانسه در حال افزایش بوده و علاقه مردم به خاطر دیدن از مکان های دینی و جاذبه‌های فرهنگی مربوط به آن، بیشتر شده اسـت.

دیناری(۱۳۸۵) به بررسی جایگاه گردشگری در دین اسـلام پرداختـه و بـه ایـن نتیجـه رسـیده کـه یکـی از مهمتـرین انگیزه های گردشگری در جهان، مسافر های مذهبی و زیارتی است. در جغرافیای گردشگری، مکان های مذهبی همواره به عنوان قطب جاذبه گردشگری شناخته می‌شود، بـه ویژه اگر آن ناحیه جغرافیایی از جلوه‌های بصـری باکیفیـت تری برخوردار گردد، می‌تواند جاذبه های بیشتری را برای گردشگران ایجاد نماید.

شایند(۲۰۱۸) در پژوهش خود به بررسی نقش دولت و مدیریت در توسعه گردشـگری مـذهبی در کشـور هنـد پرداختـه است. وی استدلال می‌کند که گردشگری مـذهبی شکل غالب واصلی‌ترین گردشگری در هند می‌باشد که کمتر مورد بررسی و چگونگی مدیریت آن قرارگرفته است. نویسنده در این مقاله ضمن بیان چـارچوب سیاسـت و سـازوکارهای نظارتی مربوط به گردشگری مذهبی به ارائه چگونگی اقتصاد گردشگری مذهبی می پردازد. نتایج پژوهش نشان می دهـد که با توجه به مشارکت فعالان مذهبی در توسعه و مدیریت اقتصاد گردشگری مذهبی در سطوح محلی و عدم مسـئولیت و بر عهده گرفتن رسیدگی به اثرات منفی آن همواره یـک خلاء نهادی در برخـورد با اثرات مسـتقیم و غیرمستقیم گردشگری مذهبی وجود دارد.

1Shinde

سیامالا و کاکوتی[1](۲۰۱۶) در مطالعه‌ای باهدف بررسی پتانسیل‌ها و امکانات گردشگری مذهبی در کشور هند پرداخته اند و دریافتند که هند محل مذاهب آیین هندو، اسلام، مسیحیت، بودا و ... می باشد و با تغییر زمان، مکان های مذهبی به جای سفر زیارتی به یک مکان توریستی تبدیل شده اند که دولت با ارائه خدمات و امنیت به تأمین نیازهای و خواسته‌های گردشگران پرداخته و در نتیجه یک صنعت عظیم برای گردشگری مذهبی ایجادشده است و هنوز هم فرصت‌های جدیدی را در اختیار شرکت‌های تجاری جدید قرار داده است و تعداد زیادی فرصت‌های شغلی در کشور فراهم شده است و به توسعه بازار محلی و تولید درآمد و افزای استاندارد زندگی محلی، توسعه زیرساخت های منطقه مانند ارتباطات جادهای و ریلی، آب آشامیدنی و... کمک خواهد کرد.

قاسم، محمد (۲۰۰۵) این مطالعه به بررسی بخش گردشگری دینی و نقش آن در روند توسعه ای و گسترشی مهمترین مؤلفه ها مهم وحیاتی واهمیت منابع گردشگری اعم از انسانی یاطبیعی را آشکار کرده و توانمندی های لازم برای توسعه گردشگری دینی در شهرهای کاظمیه و سامرا پرداخته است. زیرا این دو شهر دارای نقش گردشگری از جنبه دینی وافقهای آینده برای این بخش هستند و به طور عام در توسعه گردشگری نقش ایفا میکنند.

عکاش، علی (۲۰۰۶) این مطالعه با هدف برجسته کردن اهمیت اقتصادی بخش گردشگری در عراق و نقش آن در اقتصاد عراق طی دوره زمانی بین ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۲ و سپس تجزیه و تحلیل بخش گردشگری در سطح استان بصره و میزانسهم آن در توسعه استان و تشخیص مشکلات و موانع پیشروی این بخش حیاتی در سطح کشور به طور عام و استان بصره به طور خاص و شناسایی راه های رفع این مشکلات به منظور ارتقای این بخش مهم انجام پذیرفت.

مبانی نظری

صنعت گردشگری به عنوان متنوع ترین و بزرگترین صنایع درجهان، مهمترین منبع درآمد و ایجاد فرصت های شغلی برای بسیاری از کشورهای دنیا است این صنعت که به عنوان موتور توسعه از آن نام برده می شود، به علت اهمیتی که از نظر اقتصادی، اجتماعی دارد روز به روز بیشتر موردتوجه قرار گرفته و دولتها به آن اهمیت می دهند و امروزه یکی از پایه های اصلی و استوار اقتصاد جهان و از جمله صنایع مهم با رشد سریع در توسعه اقتصادی جهان است که با ایجاد بالاترین میزان ارزش افزوده به صورت مستقیم و غیرمستقیم می تواند سایر فعالیتهای اقتصادی و فرهنگی را تحت تأثیر قراردهد. در تقسیم بندی جهانی پس از نفت و خودروسازی، صنعت گردشگری در رده سوم قرار می گیرد. لوئیس ترنر، توریسم را به عنوان امیدبخش ترین، پیچیده ترین و جایگزین ترین صنعتی می داند که کشورهای جهان سوم باید آن را دنبال کنند و می تواند عامل مهمی در کاهش فقر و بیکاری آنها باشد. صنعت توریسم از دو جهت عمده حائز اهمیت بسیار است:نخست، موجبات آشنایی ملل با دیگر فرهنگها، نژادها، اقوام، سرزمینها، گویش‌ها و...را فراهم می‌کند، و دوم، از نظر اقتصادی به عنوان یک منبع تأمین درآمد و ارز محسوب می‌شود .کشورهای مختلف جهان در سایه برخورداری از امکانات گوناگون و جاذبه‌های متنوع، در پی جذب و جلب جهانگردان بسوی خویش هستند. گردشگری

[1] Syamala and Kakoti

درحال حاضردر حال تبدیل شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است و بسیاری از برنامه ریزان و سیاستگذاران توسعه، از صنعت گردشگری به عنوان رکن اصلی توسعه پایدار یاد می کنند. صنعت گردشگری با ویژگی های خاص خود، صنعتی پویا با آینده‌ای روشن تلقی می شود. سرمایه گذاری در این صنعت در تمام کشورهای دارای جاذبه های جهانگردی روبه افزایش است. امروزه جذب گردشگران خارجی به رقابتی فزاینده در بین نهادهای درگیر در صنعت گردشگری تبدیل شده است. زیرا این صنعت نه تنها در پیشبرد اقتصاد ملی و درآمدهای ارزی نقش دارد بلکه صنعتی است پاکیزه و عاری از آلودگی و در عین حال ایجاد کننده مشاغل جدید .گردشگری برای کشورهای دارای جاذبه‌های جهانگردی نظیر ایران می تواند به مهم‌ترین منبع کسب درآمد ارزی تبدیل شود. مشروط بر اینکه برنامه‌ریزی صحیح و همه جانبه توأم با آینده‌نگری برای آن تنظیم و اجرا شود. متأسفانه در کشورما، صنعت توریسم چنان که شایسته است گسترش و توسعه نیافته است.با وجودی که در تمامی برنامه‌های توسعه سالیان اخیر بر رهایی از اقتصاد تک محصولی متکی بر صادرات نفت تأکید شده ولی در مقام عمل موفقیت و کامیابی قابل توجه و مملوس و محسوسی در این زمینه به دست نیامده است. رشد و توسعه صنعت توریسم در ایران به عنوان یکی از راهکارهای عملی رهایی از اقتصاد تک محصولی و متنوع سازی منابع درآمدی کشور باید بیش از پیش مورد توجه برنامه‌ریزان و سیاستگذاران کشور قرار گیرد. بدون شک امروزه صنعت گردشگری به عنوان صنعت جهانی، رشد سریعی در اقتصاد جهان داشته که در نتیجه افزایش نرخ رشد سالانه از تولید ناخالص ملی در سطح جهان، صادرات، تجارت جهانی و خدمات، سهم گردشگران بین المللی در فعالیت اقتصادی جهان نیز بطور مداوم بالا رفته است. سرمایه گذاری جهانی در صنعت گردشگری حاکی از آن است که گردشگری صنعتی از زمره صنایع توزیع کننده درآمد است و هنگامی که جهانگرد وارد کشور می شود، در مقابل خدماتی که به وی ارائه می‌شود، باید هزینه پرداخت کند و این پرداخت ارزی خواهد بود. لذا این صنعت می تواند جایگزین اقتصاد تک محصولی یعنی درآمد نفتی گردد. اینکه امروزه مشاهده می شود که کشورهای صنعتی اروپا و آمریکا تمام نیرو و توان خود را در جهت جذب جهانگرد به کار می گیرند، موید جایگاه این صنعت در اقتصاد است، عایدی حاصل از گردشگری پایدار و در عین حال امکان بهره برداری از آن در کوتاه مدت فراهم است. همچنین اشتغال زایی در این صنعت بالا بوده و نیروی انسانی مورد نیاز آن محتاج به آموزش بلند مدت نیست. امکانات موجود در ایران نشان می دهد که ایران ظرفیت پذیرایی بیش از ۲ الی ۳ میلیون گردشگر خارجی را در سال دارا است و این صنعت بعد از صنعت نفت، مهم‌ترین گزینه برای درآمد ارزی در کشور خواهد بود. چون کشور ایران در این موارد یک موقعیت بسیار استثنایی و ممتاز از نظر جذب جهانگرد داشته که درآمدهای ارزی هنگفتی را به دنبال خواهد داشت و موضوعات مورد علاقه جهانگردان در ایران به فراوانی یافت می شود، که از جمله طبیعت زیبا با خصوصیات اقلیمی و آب و هوایی ویژه، مردمی با فرهنگ و تمدن کهن، آداب و رسوم و سنن باستانی و اسلامی و اماکن بسیار قدیمی با سبک معماری بی نظیر، که در کمتر کشوری می توان پیدا کرد. به طور مثال شهر مقدس مشهد از جمله مهم‌ترین مقاصد گردشگری داخلی در ایران است که طیف متنوعی از انگیزه‌های سفر را پوشش می‌دهد. جاهای دیدنی مشهد شامل مکان‌های مذهبی، جاذبه‌های تاریخی، مراکز خرید متنوع و پارک‌های شهری هستند. مشهد یکی از

استان‌های شرقی و مهم ایران است. مشهد از لحاظ اقتصادی و گردشگری نقش مهمی در کشور دارد و در طول سال میزبان مسافران زیادی است(شکل ۱).

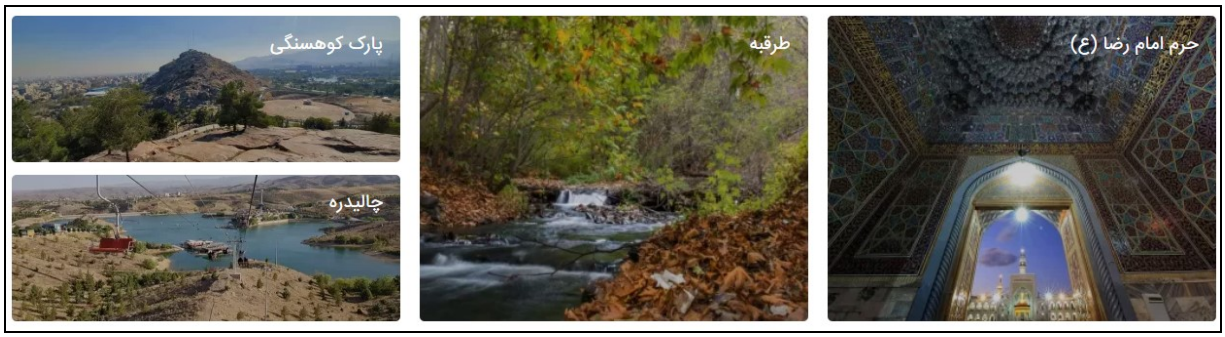

شکل ۱: برخی از مناطق گردشگری شهر مقدس مشهد

مآخذ: https://www.kojaro.com

گردشگری زیارتی و نقش آن در معنویت و اقتصاد

در جهان بینی اسلامی امر قدسی و زیارت جایگاه ویژه ای دارد. برای انسان دیـندار در هـر عصری برخی از زمان ها و مکان ها متفاوت و متمایزند. سیدمحسن امین در کشف الارتیاب می گوید: همچنانکه یک فـرد کـه مثل دیگران است و با مبعـوث شدن به رسالت واجب الاطاعه می شود و موقعیت ویژه ای پیدا می‌کند، یک قطعه زمین هم دراصل با زمین دیگر تفاوتی ندارد، اما وقتی در آن پیامبر یا ولی خدا دفن می شود، به واسطهٔ آن، شـرافت و فضیلت و برکتی پیدا می کند که از قبل نداشته اسـت. ازایـن رو، احتـرامش لازم و اهـانتش حرام می گردد. ازجمله احترامات آهنگ زیارت آن کردن و بنای قبه و بارگاه و ضریح. ازنظر شیعه امام همیشه زنـده اسـت و بـر اعمـال، احـوال، و احساس زائر آگاه است. مطهری در کتاب امامت و رهبری می‌گوید: «هیچ عصر و زمانی از یک ولی کامل خالی نیست و برای آن انسان کامل مقامات و درجات زیادی قائـلاند(مطهری، ۱۳۸۷). به تمایل و گرایش باطنی نسبت به شخص یا چیزی، همراه با تعظیم و تکریم او، زیارت گفته می شود. از آن جا که حقیقت انسان روح او است که هیچ گاه فانی نمی شود. زائری که پس از مرگ بزرگی، او را زیارت می کند در حقیقت موجود زنده ای را زیارت کرده و به او تمایل و گرایش پیدا کرده و او را مورد تکریم و تعظیم قرار داده و از او استمداد می کند. پس زیارت ارتباط زنده با زنده است. زیارت دارای آثار و فواید فراوان فردی و اجتماعی است که برخی از آنها عبارت اند از: ارتباط با انسان کامل، اظهار ایمان و ارتباط با خدا، تکریم و تعظیم اهل بیت، کاهش و فروکش انجام اعمال خلاف و اتحاد و همدلی در مقابل دشمنان. باید بیان نمود که زیارت در لغت عرب به معنای میل کردن و تمایل به کار رفته است(اصفهانی، ۱۳۷۲). در اصطلاح به معنای حضور در نزد مزور به خاطر تکریم و تعظیم او است(طریحی، ۱۳٦۵) و دارای سه رکن است:

۱-زائر: عبارت است کسی که میل و گرایش به کسی یا چیزی دارد.

۲-مزور: شخص یا چیزی که میل و گرایش زائر به سوی او است.

۳-صفت باطنی گرایش و میل که با تکریم و تعظیم زائر همراه است.

هر گاه یکی از این سه رکن مختل شود یا به معنای واقعی و حقیقی تحقق نیابد، زیارت صحیح واقع نمی گردد و هر چه زائر معرفت و شناخت بیشتر و عمیق تری از مزور داشته باشد و مزور نیز از کمالات بیشتری برخوردار باشد تأثیرات زیارت بهتر و بیشتر خواهد بود. از آن جا که روح (نفس) انسان موجودی مجرد است و فنا و نابودی در آن راه ندارد، پس هرگز با مرگ نابود نمی شود، بلکه از جهانی کوچک به جهانی وسیع تر انتقال می یابد. در حقیقت روح از زندان تن رها می گردد. بنابراین، حتی هنگامی که زائر تربت و محل دفن بدن شخصی را زیارت می کند و با او ارتباط برقرار می سازد، این ارتباط از نوع ارتباط زنده با زنده است. شیخ الرئیس ابن سینا می گوید: "زائر که با وجود مادی و روحی خویش به سوی مزور می رود از نفس مزور استمداد می طلبد تا خیری را تحصیل یا زیانی را دفع کند. نفس مزور نیز به جهت جدا شدن از عالم ماده و مشابهتی که با عقول مجرد یافته است، منشأ اثر فراوان و کامل تری خواهد بود. و چون زائر با جسم و جان سراغ مزور رفته است هم بهره های مادی می برد و هم فوائد روحی(ابن سینا، ۱۳۷۱). با توجه به این معنا از زیارت، حیات و ممات مزور برای زائر یکی خواهد بود و او را حاضر و شاهد خواهد دانست. روایات بسیاری اشاره یا تصریح به این معنا دارد که حیات و ممات معصوم (ع) یکی است. رسول خدا (ص) می فرماید: "کسی که پس از مرگ و وفات مرا زیارت کند؛ مانند کسی است که مرا در حال حیات ملاقات کرده است و من در هر دو حال شاهد بر او هستم و شفاعت او در روز رستاخیز بر عهده من است(قمی، ۱۳۵٦). همچنین دور و نزدیک برایش تفاوت نخواهد داشت. رسول اکرم (ص) می فرماید: "هر کس مرا پس از مرگم زیارت کند؛ مانند کسی است که در زمان حیاتم به سوی من شتافته است و اگر نتوانستید، درود و سلام برایم بفرستید این صلوات شما به من می رسد(قمی، ۱۳۷۲). این که در برخی از زیارت نامه ها به حیات مزور اعتراف می شود، به خاطر این است که زائر متوجه باشد که با زنده حرف می زند و زنده‌ای رازیارت می‌کند. درزیارت امام حسین(ع) می‌خوانیم: گواهی می‌دهم که سخنم را می‌شنوی و جواب می‌دهی (قمی،۱۳۸۰). درست است که روح مجرد مزور جا و مکان ندارد و لذا انسان زائر می تواند در هر مکان و زمانی به او توجه کرده و از او طلب یاری کند، ولی به لحاظ عنایت خاصی که نفس مزور به بدن خویش دارد در کنار آن بدن موقعیت ویژه ای ایجاد می شود. در این مکان ها فرصت تقرب و بهره مندی فراهم تر است؛ زیرا روح پس از جدا شدن از بدن باز یک نحوه علاقه و ارتباطی با آن بدن مادی دارد، لذا گاهی مشاهده می شود که برخی از بدن ها مدت ها پس از قرار گرفتن در زیر خاک پوسیده نمی شوند. هر چند که در نحوه و چگونگی این ارتباط اقوال مختلفی وجود دارد(مطهری، ۱۳۸۷). به همین جهت در زیارت گاه ها حالت معنوی بیشتری در فرد ایجاد می شود و زمینه برای ارتباط روحی مهیا تر است و ذهن انسان از تیرگی های روزمره پاک و مشغولیت ها به حداقل می رسد در این حالت نفس با داشتن قوت و شرافت افزون، از زیارت بهره می برد. در زیارت آگاهانه و از روی معرفت ائمه معصومین (ع) به عنوان زیارت انسان کامل و ولی خداوند، بهره‌های مادی و معنوی بسیار ارزشمندی قابل دریافت است که می‌تواند فلسفه آن باشد، ما در این جا به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

۱- ارتباط با خدا: همان گونه که اطاعت از ائمه (ع) اطاعت از خدا و نافرمانی از آنها نافرمانی در برابر خدا است و هر کسی از آنها تبعیت کند از خدا تبعیت کرده است. هر کس آنها را بزرگ بشمارد، خدا را بزرگ شمرده است.

۲-زیارت اعلام و ابراز محبت به خدا است؛ چرا که دین چیزی جز محبت نیست. ائمه محب و محبوب خدا هستند و حب محبوب خدا حب خدا است. زیارت مرقد مطهر اهل بیت (ع) جلوهایی از این عشق ومحبت و دلدادگی است(جوادی آملی، ۱۳۷۸).

۳- تکریم و تعظیم انسان کامل: نمونه بارز انسان کامل، ائمه اطهار (ع) هستند که هر کمال ممکنی را بدون نقص دارا هستند؛ از این‌رو است که در حدیث متواتر ثقلین عدل (همتای) قرآن معرفی شده‌اند؛ چرا که آنان نسخه عملی قرآن هستند. تکریم و تعظیم اهل بیت تکریم مقام انسانیت و خلیفهٔ اللهی است. زیارت قبور آنان یکی از مظاهر این تکریم است.

٤- تجدید بیعت با انسان کامل: ائمه اطهار (ع) در طول حیات مادی خود به دنبال انجام وظایف مقدس و محقق کردن اهداف بلندی بودند که نیاز به یاری و مساعدت یارانی ایثارگر داشت که در آن زمان بسیار کمیاب بودند و به همین جهت بسیاری از آن اهداف بلند هنوز محقق نشده است. زیارت مزور، بیعت و وفاداری به تحقق آن اهداف است.

۵- زیارت، ارتباط با انسان کامل و وصل شدن به جوهر انسانیت است.

٦- زیارت امامان، ایمان و اظهار تواضع در برابر دین است.

۷- اعراض از دنیا، یاد مرگ و دور ساختن موانعی که او را از مسیر کمال باز می دارد.

۸-دین اسلام به بعد اجتماعی مسائل تأکید زیادی دارد؛ مانند حج، نماز جماعت و حضور در اجتماعات و... بدیهی است که بر این اجتماعات فواید زیادی مترتب است. ما وقتی به تحلیل این مسئله می پردازیم، مشاهده می کنیم که در این مسئله (زیارت) فوائد و آثار و برکات زیادی مترتب است. یکی از آثارش این است تا یک مسلمان به ارزش جامعه اسلامی پی ببرد. هنگامی که برای مدتی در جامعه اسلامی با مؤمنان زندگی می کند برایش حالت اطمینان نسبت به جامعهٔ اسلامی ایجاد می شود.

مسیر حرکت امام رضا(ع) و توسعه صنعت گردشگری

شهر مشهد پس از شهادت حضرت رضا (ع)، امام هشتم شیعیان دوازده امامی در سال ۲۰۲ یا ۲۰۳ هجری قمری و به خاکسپاری آن حضرت در قریه ی سناباد، مابین شهرهای قدیمی نوقان و تابران از ولایت توس(یعقوبی، ۱۳٤٥). بر اثر نقش و کارکرد زیارتی به مرور زمان بزرگ شده است؛ به طوری که در اوایل قرن چهارم هجری قمری، متصل به شهر نوقان گردید و سپس در اواخر قرن چهارم، به یکی از شهرهای مهم (مشهدالرضا) تبدیل شده است(صطخری، ۱۳٤۰). شهر مقدس مشهد با جمعیتی بالغ بر ۲/۵ میلیون نفر، به عنوان دومین کلانشهر بزرگ کشور از برکت وجود حرم مطهر امام رضا (ع)، هر ساله شاهد ورود خیل عظیم مشتاقان زیارت مرقد آن حضرت از اقصی نقاط کشور و همچنین کشورهای مسلمان جهان است(دیناری، ۱۳۸٤). با عنایت به قداست این آستان، زائران مسلمان (عمدتاً شیعیان) از سراسر جهان، طی سده های متمادی به این شهر سرازیر شده‌اند. این شهر پس از انقلاب اسلامی ایران، با ایجاد تسهیلات و تأسیسات مورد نیاز و نیز به دلیل مصونیت نسبی از آسیب‌های جنگ تحمیلی و تقویت باورهای دینی مذهبی، اهمیت و تعداد گردشگران مذهبی فرهنگی آن رو به فزونی گذاشت؛ تا آنجا که تعداد گردشگران داخلی در سال ۱۳۸۵، به ۳۲۸۰۸۲۱۳ نفر و تعداد گردشگران

خارجی به ٦٩٤٤٧٣ نفر افزایش یافته است(مومنی، ۱۳۸۷).این در حالی است که طبق برآورد سازمان میراث فرهنگی استان خراسان رضوی، تعداد گردشگران داخلی وخارجی طی سال ۱۳۹۰، به ترتیب به حدود ۳۵ و ۱ میلیون نفر بالغ می‌شود (سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۹۰). این امر، نشان دهنده‌ی کارکرد ویژه‌ی آن، نه تنها در سطح ملی بلکه در سطوح بین المللی و به ویژه در بین کشورهای مسلمان جهان است؛ به گونه‌ای که از آن به عنوان دومین کلانشهر مذهبی جهان اسلام پس از شهر مکه یاد می‌شود(دیناری، ۱۳۸۵: ۱۲۳). مضاف بر این که نباید از نقش این کلانشهر به عنوان قطب اقتصادی شرق کشور غفلت کرد.گردشگری مذهبی فرهنگی شهر مشهد، دارای ویژگی های خاص است؛ به طوری که کارکردهای متنوع و عام المنفعه، مشارکت داوطلبانه و خیرخواهانه ی مردمی و جلب دسته های مختلف مذهبی در طول سال به ویژه در ایام خاص مذهبی، باستانی و اوقات فراغت، انبوه زائران و گردشگران مذهبی فرهنگی را از اقشار متفاوت اقتصادی جامعه به خود جذب نموده است(مومنی، ۱۳۸۷). در جاده نیشابور به مشهد بقعه ای است با ساختمانی قدیمی که در اتاقکی از آن بنا سنگی سیاه با جای پایی نقر شده بر آن دیده می شود. زائران به این بقعه قدم گذارده ، آن جای پا را بوسیده وخاک آن را بر دیده می کشند ؛ این مکان، قدمگاه علی ابن موسی الرضاست. مردم عاشق آن خطه ۱۲۰۰ سال پیش به یمن قدوم مبارک امامشان جای پایی را بر سنگ نقر کرده و معجزه عشق را به نمایش گذاشتند، این مکان جایی است که خاک پا ، توتیای چشم و درمان آلام جسم و جان است. از این قدمگاه‌های فراموش شده در کشورمان بسیار است که در طی سفر امام هشتم علی بن موسی الرضا(ع) در جای جای این خاک از زمین برآمده و قبله حاجات اهل دل شده است. مسیری که مامون تاکید داشت حضرت رضا را از آن عبور دهد یکی از راه های متداول آن زمان به شمار می رفت و آن از مدینه به بصره و از طریق سوق الاهواز(اهواز) به فارس و سپس از راه کویر و بیابان میان ایالت های فارس و خراسان می گذشت و به مرو ختم می شد. راه دیگری که در آن زمان متداول بود از مدینه به سمت کوفه و مدینه الاسلام (بغداد) می‌رفت و سپس از آن جا به سمت ری، قم و خراسان و بالاخره به مرو منتهی می شد. در نقد مسیر دوم می توان به این مطلب اشاره کرد: عبور از سه شهر کوفه، بغداد و قم ؛ از این سه شهر کوفه و قم مرکز تجمع شیعیان در آغاز قرن سوم اسلامی بود وعبور امام رضا(ع) از این دو شهر می توانست به قدرتمندی شیعیان این نواحی و شورش احتمالی آنان بیانجامد. شهر سوم یعنی بغداد و مرکز تجمع و قدرت عباسیان که از ولایت عهدی امام رضا خشمگین بودند و آن را انتقال قدرت از آل عباس به آل علی قلمداد می کردند، پس در هر دو صورت این مسیر و انتخاب آن به زیان مامون بوده است، لذا دلایل عقلی و منطقی علاوه بر دلایل و مستندات تاریخی بر مسیر اول مرتبت است. از این رو مسیری که مامون برای انتقال امام رضا از مدینه به مرو انتخاب کرده بود از دیدگاه جغرافیای طبیعی، اجتماعی، سیاسی و مذهبی بسیار حساب شده و زیرکانه بود. سفر امام رضا از مدینه تا مرو را در ۵ مرحله زیر می توان دسته بندی کرد:

۱- از مدینه تا بصره

۲-از بصره تا فارس

۳-از فارس تا یزد

٤- از یزد تا خراسان

۵-امام در خراسان

۱- از مدینه تا بصره:

دو تن از ماموران مامون به نام های رجاء بن ضحاک و یاسرخادم به همراه نامه ایی مامور انتقال امام از مدینه به مقر حکومت وی بودند. رجاء بن ضحاک و یاسرخادم به منزل امام رفتند و نامه مامون را به حضرت تسلیم کردند. امام با فرستادگان مامون سخنی نگفت و با کراهت نامه را خواند و به ناچار پیشنهاد مامون را پذیرفت و آماده سفر شد و در اولین گام قبل از آغاز سفر به سوی مرو، امام دست به اقداماتی زد که ماهیت پذیرش ولایت عهدی را آشکار ساخت. امام رضا(ع) با دست زدن به اقداماتی نظیر وداع با مرقد مطهر رسول اکرم، تعیین جانشین و اعلام امامت امام جواد(ع) و وداع با خانواده خویش نشان دادند که ولایت عهدی ظاهری آراسته و مجلل بر چهره تبعید و نفی بلد است. منابع اولیه و سایر تواریخ معتبر آغاز حرکت امام رضا را از مدینه به سوی بصره ذکر کرده اند. با این وجود برخی از منابع به خصوص تذکره های متاخر می نویسند: حضرت ، ابتدا به مکه رفته و در این سفر امام جواد نیز همراه ایشان بوده است ، امام با خانه خدا وداع کرده و سپس از مکه به سفر ادامه داده اند. گزارش منابع مختلف درباره سفر امام رضا از مدینه به مکه سپس به بصره متناقض و نامشخص است برخی امام جواد را همراه پدر بزرگوارشان در مکه دیده اند، برخی نامه ایی از امام رضا در مکه دریافت داشته برای امام جواد به مدینه برده اند، اینگونه اقوال از نامشخص و متناقص بودن سفر امام رضا به مکه حکایت دارد. علاوه بر این، اوضاع مکه در آن زمان چندان آرام نبود لذاسفر امام رضا به مکه... به لحاظ سیاسی مغایر سیاست مامون و دستور وی به فرستادگانش می باشد. به همین دلیل نمی توان سفر امام رضا از مدینه به مکه و سپس به مرو را داری حجت های آشکار تاریخی دانست و به احتمال زیاد باید بر این باور بود که در سفر از مدینه به مرو امام رضا به مکه سفر نکرده اند. امام در طی سفر به بصره در بناج(بروزن کتاب) که در٦ منزلی بصره است توقف می کنند و پس از استقبال شیعیان آن منطقه عازم بصره می شوند.

۲- از بصره تا فارس

از بصره تا سوق الاهواز: از دیار عرب(عراق) تا خوزستان دو راه وجود دارد، یکی از بغداد به واسط و از واسط به خوزستان و راه دیگر از بصره به خوزستان که کوتاهترین راه و فاصله میان ایران و عراق آن روز محسوب می شد. راه بصره- اهواز در آن زمان ۹ منزل و سی و شش فرسنگ بود ولی از نامهای قدیم منازل این مسیر در نقشه های امروزین اثری نمانده است از اینرو به سختی می توان مسیر حرکت امام را مشخص کرد. امام رضا از بصره به اهواز حرکت کرد ولی از جزئیات مسیر حرکت امام و منزل گاههایی که حضرت در آن توقف فرمود منابع هیچ گزارشی ارائه نکرده اند. با ورود امام رضا به اهواز، بیماری امام روی می دهد که منابع دلیل بیماری امام را هوای بسیار گرم و مرطوب این شهر بیان می کنند، لذا می توان دریافت که سفر امام در تابستان رخ داده است. سه بقعه به نام امام رضا در شوشتر، دو بقعه به نام شاخراسون(شاه خراسان) در دزفول و شوشتر و دو بقعه دیگر به نام های امام ضامن وجود دارد که بایستی با نظری نقادانه به آن نگریست. این بناها(یادبود امام رضا) که تعدادشان قریب به ده بنا می رسد اگر چه از حیث کثرت، گذر امام رضا را در این دو شهر قوت می بخشند اما به لحاظ اعتبار، متزلزل و مبهم هستند. سه بقعه امام رضا دیمی در شوشتر که عوام آن را محل توقف حضرت رضا می دانند برابر گفته شرف الدین شوشتری سندی ندارد... بقعه

شاخراسون در دزفول نیز... با ابهام روبروست. تاریخ های محلی سفر امام به این دو شهر را تائید نمی کنند. همچنین با توجه به نقشه و موقعیت جغرافیایی شوشتر و دزفول گذر حضرت رضا را از این دو شهر دور از واقع می نمایاند چرا که امام بایستی راه رفته به شوشتر را بازگشته و سپس به دزفول می رفتند که این سفر عقلانی نمی نماید.

- از اهواز تا فارس: درباره ادامه مسیر حرکت امام علی بن موسی الرضا به فارس منابع توضیحی نمی دهد که حضرت از کدام راه به سمت فارس و از آن جا به خراسان عزیمت کرده است. و ما تنها از طریق اتصال نقاط جغرافیایی روشن که در منابع ذکر شده می توانیم جزئیات مسیر حرکت حضرت و منازل بین راه را به دست آوریم و یا حدس بزنیم زیرا مسیر راه خوزستان به فارس منحصر به یک راه نیست. از اهواز به فارس ٢٤ منزل و در مجموع ۱۰۲ فرسنگ راه بوده است. احتمال دارد حضرت در سفر تاریخی خود به مرو از راه ارجان، را مهرمز گذشته باشند زیرا نسبت به ابتدا و میانه این راه گزارش هایی از عبور آن حضرت در دست داریم. درباره خروج امام از اهواز خبر دقیقی وجود دارد که امام از پل اربق یا اربک عبور کرده اند و این خود کلیدی برای حل این معماست. در ادامه مسیر پل اربک، در شهر ارجان قدیم(بهبهان) قدمگاهی است موسوم به قدمگاه امام رضا. وجود این قدمگاه در این مکان مسیر امام علی بن موسی الرضا را... روشن می کند. قدمگاه بعدی که در منابع تاریخ محلی به تناوب از آن یاد شده شهر ابرقو یا ابرکوه است که در منتهی الیه جاده شمالی شیراز به شهر یزد است. منابع تاریخی اطلاع می دهند که امام رضا از اهواز و از طریق فارس و نه شهر شیراز به سمت خراسان رفته اند. از ورود حضرت علی بن موسی الرضا به شیراز در منابع گزارش موثقی ثبت نشده است و در منابع محلی تاریخ این شهر هیچگاه قدمگاه و یا بنای یادبودی به آن حضرت منسوب نیست. این موضوع احتمال عبور حضرت رضا را از راه باستانی اهواز به پاسارگاد که بعد از ارجان از طریق راههای کوهستانی منطقه کهکیلویه به جلگه مرودشت اصطخر می پیوست قوت می بخشد.

۳- از فارس تا یزد: ابن بلخی منازل شیراز به یزد را ۹ منزل و مسافت میان این دو شهر را ٥٤ فرسنگ یاد کرده است. در آن روزگار یزد نه شهر مهمی به قاعده امروز که از توابع شهر اصطخر بوده است. در این منطقه چند قدمگاه و بنای یادبود امام رضا(ع) وجود دارد.با توجه به تاکید منابع به عبور آن حضرت از راه کویر به سوی مرو، بر اعتبار این قدمگاه ها افزوده می شود. ولی چنانکه گفته شد یزد در قرن دوم اسلامی نه یک شهر که یک منطقه بیابانی بوده است لذا از عبور حضرت رضا از یزد در منابع اولیه به صراحت نامی به میان نیامده است و تنها به ذکر عبور آن حضرت از یک کویر و یا بیابان اشاره کرده اند. برخی بر این باورند که امام ر ضا در طی مسیر وارد شهر قم شده و در منزل یکی از اهالی این شهر منزل کرده اند که این مکان امروزه به مدرسه رضویه یا ماموریه شهرت یافته است. ولی باید اذعان کرد که مامون گذر امام از شهرهای محل تجمع شیعیان را ممنوع کرده بود. لذا حضور امام در این شهر سند محکم ندارد از سوی دیگر در مورد توقف حضرت در قم منابع تاریخ محلی نیز آن را تائید نمی کند. تاریخ قم که از قدیمی ترین منابع تاریخ محلی است(۳۷۸ ق. حسن قمی) هیچگونه اطلاعی از عبور حضرت رضا از شهر قم نمی دهد. کلینی نیز در اصول کافی می نویسد: مامون آن حضرت را از بصره و شیراز(که شیعیانش کمتر بودند) به مرو حرکت داد.

٤- از یزد تا خراسان: به طور کل تعیین خط مسیر دقیق سفر امام رضا به واسطه گزارش های متعدد و گاه متناقض منابع دشوار است. به همین سیاق تعیین مسیر حرکت امام رضا از یزد تا خراسان نیز با دشواری همراه است. تنها نقطه روشن که در این مسیر از منابع اولیه به دست می آید اشاره ایی است که شیخ صدوق و سایر منابع معتبر به مسیر راه کویر و ورود آن حضرت به نیشابور کرده اند. با توجه به نقشه در فرانق و رباط پشت بادام نشانه هایی دال بر عبور امام رضا از این مناطق وجود دارد. برخی معتقدند که امام از رباط پشت بادام به دامغان سپس به نیشابور رفته(مسیر آبی و سپس زرد رنگ) و برخی منابع معتقدند که امام با گذر از جناح شرقی کویرلوت به نیشابور وارد شده اند. دامغان به لحاظ جغرافیایی در خط سیر حرکت حضرت رضا واقع شده، گذر آن حضرت از این منطقه محتمل به نظر می‌رسد.

۵- امام در خراسان: خوشبختانه از ورود امام رضا به نیشابور گزارش های متعدد و مستندی وجود دارد به ویژه حدیث سلسله الذهب که امام در این شهر ایراد فرموده اند خود به قوت گزارش های ورود امام به نیشابور افزوده است. مهمترین و معتبرترین گزارشی که از توقف حضرت رضا در نیشابور ضبط شده است. روایت عبدالسلام بن صالح ابوصلت هروی است که حدیث مشهور و معروف سلسله الذهب را از امام رضا در نیشابور نقل می کند. چشمه کهلان که امام در آن غسل کرده و در کنار حوض آن به نماز ایستاده اند و همچنین قدمگاه نیشابور در ٢٤ کیلومتری آن شهر یادگاری های مستند و مستدل حضور امام رضا در این شهراست. باید توجه داشت که نیشابور در آن زمان از شهرهای آباد و بزرگ خراسان به شمار آمده و ابر شهر نامیده می شد لذا بعید نمی نماید که مکان فعلی قدمگاه نیشابور که اینک در جاده نیشابور به مشهد واقع شده است ، آن زمان در خود شهر نیشابور و یا در حومه آن بوده باشد. امام رضا پس از نیشابور به طوس، ده سرخ و کوه سنگی سفر کرده اند داستان های مشهور بین مردم این ناحیه خود گویای حضور امام در این منطقه است. در ده سرخ امام به منظور دستیابی به آب جهت وضو زمین را به دست خویش اندکی حفر کرده، چشمه‌ای می‌جوشد که تاکنون موجود است. در کوه سنگی، امام برکت سنگ های این ناحیه را که از آن دیگ ها و ظروف سنگی می‌تراشیدند طلب می‌کنند که تا امروز نیز همچنان این شغل در این ناحیه برجاست. استقبال گرم مردم نیشابور از امام سبب می‌شود که مامون به حبس امام در سرخس دستور دهد. تا شاید از این طریق تماس امام با مردم را غیرممکن سازد. سرخس آخرین شهر پیش از مرو و یا مقصد حرکت است امام رضا (ع) در شهر مرو با وجود سلطه آشکار مامون مورد استقبال مردم واهالی آن شهر قرار می گیرند، و در همین شهر است که به ناچار ولایت عهدی مامون را پذیرفته و به زهرکین خاندان سیاه جامه و سیاه دل بنی عباس به شهادت می رسند. این سفر را به راستی باید سفر اندوه دانست، امام رضا (ع) با دسیسه مامون از مدینه النبی فراخوانده می شوند، و امام با تسلیم شدن به خواست خداو راضی بودن به رضای او ، لقب رضای آل محمد (ص) می یابند ؛ اینک مشهدالرضا قبله هر ایرانی مسلمانی است. گرچه سفر امام به مرو سفری آکنده از اندوه بوده است، گرچه امام را از جوار حضرت رسول دور ساخته است ، ولی اینک امام رضا (ع) در حلقه ایی از عاشقانش شب و روز طواف می شود ؛ و اگر نبود مشهدالرضا، ایران از قلبی تپنده و دلی زنده خالی می شد . رنج مردان خدا تنها صورت رنج دارد ولی درباطن خیرکثیری در آن مستتر است که اینک شاهد آن هستیم ، بی هیچ گزافه ایی می توان گفت که ما هرچه داریم از برکت حضور امام رضاست که در مشهد خویش دست پربرکتش را بر سرمان گسترده است. با توجه به مسیر حرکت امام رضا(ع) می توان گفت که صنعت گردشگری مذهبی

یکی از راهکارهای معرفی هرچه بهتر تـاریخ، فرهنـگ و ارزشهای اعتقادی و هم زیستی مسالمت آمیز ادیان در بین کشورها است. به علاوه بقاع متبرکه و اماکن مذهبی علاوه بر قداست و معنویت منحصر به فرد خود، بیـانگر آداب و رسوم، باورها و اعتقادات و اندیشه های مردم است.

جاذبه‌های گردشگری مذهبی (امامزاده‌ها، زیارتگاه‌ها) نقش مؤثری در بازسازی حیات شهرها در طول تاریخ و امروز داشته است که همچون یک شبکه گسترده اجتماعی از اعتماد و مشارکت گرفته تا بحث هنجارها و امنیت، اغلب مسائل و مشکلات شهری را پوشش می‌دهد. تحلیل برنامه‌ریزی استراتژیک نیز بر استفاده از نقاط قوت و کاهش نقاط ضعف در ارتباط توریسم مذهبی و رونق شهرنشینی را تائید می‌کند. در این راستا، پیشنهاداتی چون معرفی گسترده جاذبه‌های مذهبی مناطق از طریق رسانه ها، توجه به پیوند بافت تاریخی و امامزاده در ساماندهی آن، گسترش مراکز مذهبی مکمل مانند موزه‌های مذهبی، مکان‌های همایش‌ها و آیین‌های مذهبی در جذب گردشگران مذهبی و پویایی توریسم مذهبی ارائه شده است. خاورمیانه خاستگاه انواع مذاهب بوده و از دیرباز مردمان این منطقه علاقه شدیدی به مذهب از خود نشان داده اند. پیامبران متعددی در این منطقه به نبوت رسیده و بلاد خود را توسعه داده اند. اکنون نیز شیعیان همچنان امامزاده‌های متعددی را شناسایی می‌کنند. برای زیارت آنها از دامان کوه‌ها و از میان جنگل‌ها راه به جلو باز می‌کنند. مشهد شهری گرم و خشک است که به مدد حرم امام هشتم تبدیل به بهشتی برای مسافران شده است. مردمان آن دیار از این گردشگران ارتزاق می‌کنند. در عربستان پول ناشی از کعبه به درآمدهای نفتی پهلو می‌زند. اینها اهمیت گردشگری مذهبی در سرزمین ایران را تقویت می‌کنند(دیناری،۱۳۸٤: ۳۳).

نتیجه گیری

در این پژوهش به بررسی اثر تجربه سازنده زیارت بر مزایای سفر مذهبی زیارتی به واسطه آرامش ذهن، فرار از تجربیات، تجربه منحصر در زمان زیارت، تجربیات تعاملی و تصویر برند پرداخته شده است. تعظیم شعائر دینی و مذهبی و بزرگداشت آنها یکی از توصیه های دینی است. هجرت امام رضا(ع) به ایران یکی، به عنوان بزرگترین رویداد مذهبی تاریخ ایران مسیری معنوی و مذهبی را بوجود آورده است که قابلیت بازشناسی به عنوان محور گردشگری مذهبی را داراست. توجه به این مفاهیم در مسیر حرکت امام رضا (ع) اعم از پدیده های کالبدی، کاربری، فرهنگی، اجتماعی، طبیعی می تواند به تعمیق ریشه های ایرانی اسلامی بویژه هویت مکانی رضوی نزدیک نماید. هجرت امام رضا (ع) به سرزمین ایران، زمینه ای را فراهم ساخت تا آن حضرت با دعوت و تبلیغ به سوی حقیقت و تبیین معارف اصیل، پایه های تمدن رضوی پایه گذاری نمود تصویر برند مجموعه زیارتی- مذهبی برداشتها و تصوراتی است که از کل موجودیت مجموعه در ذهن زائرین شکل میگیرید. همچنین نتایج این پژوهش نشان داد که مزایای سفر گردشگران مذهبی بر وضعیت سلامتی گردشگران تأثیر مثبت و معناداری دارد. نتایج این پژوهش حاکی از آن بود که گردشگری مذهبی میتواند، فرصتهای مادی، معنوی و فرهنگی زیادی را برای شهرهای مذهبی فراهم کند.

منابع ومآخذ

۱) اصفهانی، راغب (۱۳۷۲). *مفردات الفاظ القرآن، تحقیق داوودی*، صفوان عدنان، بیروت الدار الشامیة.

۲) آقاجانی، معصومه و فراهانی فرد، سعید. (۱۳۹٤). گردشگری مذهبی و عوامل موثر بر آن (مطالعه موردی ایران)، *نشریه سیاست‌های راهبردی و کالن*، دوره ۳، شماره ۹.

۳) جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۷۸). *صهبای حج*، قم: انتشارات اسراء.

٤) حاتمی‌نواد، حسین؛ حبیبیان، بهار؛ امیرشکاری، مریم. (۱۳۹۵).اولویت بندی راهبردهای توسعه گردشگری مذهبی شهر دزفول، *نشریه گردشگری شهری*، دوره ۳، شماره ۱.

۵) دهشیری، محمدرضا.(۱۳۹٤). ارزیابی عوامل مؤثر بر توسعه ی گردشگری مذهبی در ایران، *نشریه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*.

٦) دیناری احمد .(۱۳۸۵). مذهب و گردشگری، *مجله زائر*، شماره ۱۲۰.

۷) دیناری، احمد. (۱۳۸٤). *گردشگری شهری در ایران و جهان*، مشهد: انتشارات نشر واژگان خرد.

۸) سازمان جهانی جهانگردی. (۱۳۸۱). *برنامه‌ریزی ملی جهانگردی*، ترجمه محمود عبدالله زاده، تهران: پژوهش‌های فرهنگی.

۹) سازمان میراث فرهنگی، صنایع گردشگری خراسان رضوی. (۱۳۹۱). *خبرنامه مشهد*: واحد آمار و اطلاعات.

۱۰) صطخری، ابواسحاق ابراهیم .(۱۳٤۰). *مسالک و الممالک*: به کوشش ایرج افشار، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

۱۱) ضرغام بروجنی، حمید و ترکمان، نسرین. (۱۳۹۲). تحلیلی بر توسعه گردشگری مذهبی در استان همدان، *فصل‌نامه علوم مدیریت ایران*، دوره ۸، شماره ۳۰.

۱۲) طریحی، فخر الدین. (۱۳٦۵). *مجمع البحرین*، قم: مکتبهٔ المرتضویه.

۱۳) عالی پور، یونس؛ ملکی، محمدحسن، فتحی، محمدرضا. (۱۳۹٦). تعیین و اولویت بندی استراتوی‌های گردشگری مذهبی استان قم، *نشریه فضای گردشگری*، دوره ٦، شماره ۲۲.

۱٤) قمی، ابن قولویه. (۱۳۵٦). *کامل الزیارات*، نجف: انتشارات مرتضویه.

۱۵) قمی، عباس. (۱۳۸۰). *مفاتیح الجنان*، زیارت امام حسین در نیمه ماه رجب، قم: انتشارات آرمان.

۱٦) قمی، عباس. (۱۳۷۲). *سفینهٔ البحار*، قم: انتشارات اسوه.

۱۷) مطهری، مرتضی. (۱۳۸۷). *امامت و رهبری*، قم: انتشارات صدرا.

۱۸) مولایی، اصغر.(۱۳۹۵). گردشگری مذهبی در مسیر هجرت امام رضا(ع) در ایران، *پژوهشنامه خراسان بزرگ*، شماره ۲۳ .

۱۹) مؤمنی، مصطفی؛ مظفر صرافی ومحمد قاسمی خوزانی. (۱۳۸۷). ساختار وکارکرد گردشگری مذهبی فرهنگی و ضرورت مدیریت یکپارچه در کلانشهر مشهد، *مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، شماره ۱۱.

۲۰) یعقوبی، احمد ابن ابی یعقوب. (۱۳٤٥). *المنجم البلدان*، ترجمه محمد ابراهیم آیتی، تهران: ترجمه و نشر کتاب.

21) Button .(2013). *Pennies from heaven*, Retrieved.

22) Makrides, Vasilios (2009). *Hellenic Temples and Christian Churches: A Concise History of the Religious Cultures of Greece from Antiquity to the Present*. NYU Press. p. 2Shinde. K,

23) Syamala, G. & Kakoti, S. (2016) A Study on Religious Tourism – Potential and Possibilities with reference to Shirdi A place of Religious Tourism, *international Interdisciplinary Research Journal*,5(6), pp.115-123

24) Zamani-Farahani, H. & Henderson, J. (2010). Islamic tourism and managing tourism development in Islamic societies: the cases of Iran and Saudi Arabia", *International Journal of Tourism Research*, 12(1), pp.79-89.

نشریه علمی اندیشه‌های نو در علوم‌جغرافیایی، دوره۲، شماره۳، بهار ۱۴۰۳، صفحات: ۷۹-۹۶
شاپا: ۱۴۷۳-۲۹۸۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۰۹ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۰۱/۲۰

شناسایی و رتبه بندی عوامل موثر بر انتخاب نوع معماری و سطح بندی براساس شرایط اقلیم با روش ANP (مورد مطالعه: کلان شهر اهواز)

سجاد نوروزی

دانشجوی دکتری، گروه اقلیم شناسی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

فریده اسدیان

استادیار، گروه برنامه ریزی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

سیدجمال الدین دریاباری

دانشیار، گروه برنامه ریزی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

رضابرنا

دانشیار، گروه جغرافیا، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

چکیده

هدف تحقیق حاضر شناسایی و رتبه بندی عوامل موثر بر انتخاب نوع معماری و سطح بندی مراکز آموزشی براساس شرایط اقلیم با روش ANP بود. جهت گرداوری داده ها از روش کتابخانه ای و میدانی استفاده شد. ابزار گرداوری داده ها بانک های اطلاعاتی مربوط به اقلیم شناسی در کلان شهر اهواز می باشد. جهت تعیین وزن هر یک از عوامل با توجه به نظرات خبرگان و ANP استفاده شد و با توجه به وزن هر یک نیز رتبه بندی عوامل صورت گرفت. یافته ها نشان داد در بین اوزان بدست آمده جلوگیری از نفوذ آلودگی با وزن (۰.۰۹۹)، ساعات آفتابی با وزن (۰.۰۹۷) و دسترسی با وزن نسبی (۰.۰۹۶) دارای بیشترین اوزان در بین زیر شاخص های بدست امده است که در رتبه های اول تا سوم قرار گرفتند. سایر اوزان با توجه به وزن های بدست آمده در سایر رتبه ها واقع شدند.

کلمات کلیدی: اقلیم، معماری، سطح بندی، کلان شهر اهواز، روش ANP

مقدمه

آب و هوا، یکـی از عوامـل مهـم و اثـر گـذار بـر زندگی انسان است . معماری، یکی از بزرگترین دستاوردهای بشر در میـان اقوام مختلف در اقلیم های متفاوت و دارای فرم، رنگ و کاربردهای گوناگون اسـت. خلق شرایط محیطی راحت و مطلوب زندگی و تأمین امنیت ساکنان بنا از گزند شـرایط نامسـاعد محیطـی و جوی از اصول لاینفک معماری و ساختمان بـه شـمار می رود(عساکره،۱۳۹۳: ٤١). عوامل اقلیمی نظیر تابش خورشید، دما، رطوبت، باده بارندگی و غیره نه تنها بر شکل گیری بافت شهر ها و فضای شهری مؤثرند، بلکه در تمام رفتارهای روزمره و روابط اقتصادی و اجتماعی انسانها نیز تأثیر می گذارند از سوی دیگر ساختمانها، گذرگانها و سایر عناصر تشکیل دهنده شهرها نیز در کاهش و افزایش عوامل اقلیمی در سطح محدود میکروکلیما) تأثیر می گذارند، در این میان درجه حرارت در مناطق گرمسیری جنوب کشور، در شکل گیری فضاهای شهری در قالب معماری نقش ویژه ای را بر عهده دارند.(مرادی، ١٣٩٤: ١٢). توجه و ضرورت نقـش اقلـیم در سـاخت وسازهای شهری، در سال‌های اخیر تحقیقات محدودی در ایران انجـام گرفتـه، امـا در شـهر اهواز در ایـن خصوص پژوهش وتحقیق مدونی صورت نگرفته است. از سوی دیگر شهر اهواز به دلیل واقع شدن در یک موقعیت خاص جغرافیایی، شرایط توپوگرافی و سامانه های جوی موثر بر منطقه، شرایط زیست اقلیمی ویژه ای را به خود اختصاص داده است. به طوری که دمای هوا در سردترین ماه سال به ۷.۹ درجه سانتی گراد می رسد و در گرمترین ماه سال نیز گاهی از ۵۱.۲ درجه سانتی گراد فراتر می رود که این گرمای شدید مشکلات عدیده ای را برای ساکنین این شهر ایجاد می کند و لزوم توجه به ویژگی های اقلیمی جهت طراحی معماری را دوچندان می نماید(لشکری و همکاران،١٤٠٢).در نواحی با آب و هوایی گرم برای ساخت بناهایی با حداکثر کارایی و متناسب با شرایط اقلیمی و آسایشی ساکنین ،توجه به اقلیم و بهره گیری درست و بجا از شرایط اقلیمی و حفظ بناها از شرایط نامساعد جوی از اهمیت ویژه ای برخوردار است . به همین جهت آشنایی با اقلیم گرم و خشک و شناخت عوامل موثر در این اقلیم و پهنه بندی آن از اهمیت بالایی برخوردار است. شهر اهواز به دلیل واقع شدن در یک موقعیت خاص جغرافیایی, شرایط توپوگرافی و سامانه های جوی موثر بر منطقه شرایط زیست اقلیمی ویژه ای را به خود اختصاص داده است. به طوری که گرمای شدید مشکلات عدیده ای را برای ساکنین این شهر ایجاد می کند, لذا لزوم بررسی شرایط اقلیمی در رابطه با طراحی جهت استقرار ساختمان تلاشی برای کاستن مشکلات مربوطه است.

تعریف اقلیم

شرایط جوی غالب یک محل در دراز مدت را اقلیم گویند.(منذز۱،۲۰۱۸: ۵۹). بر اساس این تعریف، چندین گروه متغیر در شکل گیری مفهوم اقلیم دخالت دارند. برای مثال شرایط جوی، به وسیله متغیرهایی نظیر دما، بارش، رطوبت، فشار و ... توصیف می شوند(الامر۲و همکاران، ۲۰۲۳: ۹۱). هر یک از این متغیرها خود حاوی حالات پرشماری هستند. برای مثال دما می تواند دمای حداکثر مطلق، میانگین حداکثر، حداقل مطلق، میانگین حداقل، میانگین دما، تغییرات عمودی

1 Mendez
2 Alamer

دما، تغییرات مکانی یا زمانی دما و ... باشد.(لی[1]،۲۰۱۷: ٤٨). تمامی این مشخصات و مشخصات مشابه به وسیله اعداد و ارقام تعریف شده ای بیان می شود که بیان گر حالات این عناصرند(پفافروت۲ و همکاران، ۲۰۲۳: ۸۷). همچنین این مشخصات در مقیاس های زمانی و مکانی و نیز در امتداد زمان – مکان مختلف مورد توجه قرار می گیرد. از این رو مقیاس زمان و مکان در تعریف اقلیم گنجانده شده است(مرادی،۱۳۹٤: ۱۹). برای مثال مشخصات اقلیم از بر هم کنش اجزاء مختلفی نظیر هوا سپهر، آب سپهر، یخ سپهر، زیست سپهر و سطح خشکی تکوین می یابد. همچنین تنوع (دگرگونی در امتداد مکان) و تغییر (دگرگونی در امتداد زمان) از ویژگی های سیستم اقلیم به شمار می آید. مشخصات اصلی اقلیم در موارد زیر خلاصه می شود: ۱-تأکید و توجه به زمان و مکان ۲-بر هم کنش اجزاء اقلیم ۳-تنوع در مکان و تغییر در زمان(عساکره،۱۳۹۳: ٤٤).

تعریف معماری

معماری به عنوان یکی از قدیمی ترین علوم، از پیشینه ای کهن برخوردار است. از زمانی که انسان پا به عرصه حیات نهاد، خود را آغاز نمود و تا به امروز پا به پای بشر و سایر پدیده های بشری روند تکاملی خود را طی کرده و دگرگونی های بسیاری را به خود دیده و به واسطه همین دگرگونی ها در طی زمان تعاریف آن نیز تغییر کرده است. معماری پدیده ای است که طی هزاران سال وجود داشته است و نمونه های آن به شکل بناها و ساختمانهای متعدد در جهان پراکنده می باشد.(حسینی،۱۳۹۸: ۹۱).امروزه واژه «معماری» در دو معنای وابسته بکار می رود.

۱) معماری به عنوان فرآیند ساماندهی فضا که اسم معنا شمرده شده است و به یک فعالیت آفرینشگر (خلاقانه) آدمی توجه دارد و بر پایهٔ علمی – تجربی ، هنر و فناوری ساخت، پدید می آید. این برداشت بیشتر از سوی معماران صورت می‌گیرد.

۲) معماری به عنوان دستاورد ساماندهی فضا یا اثر معماری که اسم ذات شمرده شده است و به ساختمانهایی اشاره دارد که پیش از ساخت آنها این فرایند پیموده شده است. این برداشت بیشتر از سوی باستان شناسان و مورخین معماری بکار می رود.(مرادی،۱۳۹۲: ۸٦).

واژه معماری در زبان عربی از ریشه «عمر» به معنای عمران، آبادی و آبادانی و «معمار» بسیار آباد کننده است. در زبان فارسی برابرهای گوناگونی برای آن آمده است مانند «والادگر» ، «رازیگر» ، «بانی گر» و «مهراز». مهراز واژه ای است که از دو بخش «مه» یعنی بزرگ و «راز» یعنی سازنده درست شده است این واژه برابر مهندس معمار به تعبیر امروزی است.

1 Lee
2 Pfafferott

معماری و اقلیم

اهمیت تاثیر اقلیم بر معماری، انجام مطالعات و پژوهش های جامعی را در این زمینه ایجاب می‌کند. بویژه در کشورما که تنوع شرایط اقلیمی در آن کاملا مشهود است.انجام تحقیقات گسترده در این زمینه امری اجتناب ناپذیر است. بطورکلی، این پژوهش ها به دو صورت نظری وعملی انجام می گیرد.دروجه اول،مباحث نظری مربوط به اقلیم و ساختمان،مورد بررسی قرارمی گیرد و در وجه دوم،با بهره جستن از آمار آب و هوایی مناطق مختلف وانجام تقسیم بندی‌های اقلیمی، همچنین با استفاده از نمونه های ساختمانی مناطق مختلف اقلیمی،آزمایش ها و محاسبات دقیق صورت می- گیرد. از آنجا که ازمایش ها عملی در چار چوب وظایف موسسات تحقیقات ساختمانی انجام می گیرد واین امر تنها با تخصیص بودجه وزمان کافی از سوی سازمانهای مربوطه امکان پذیر است، همچنین به دلیل نبود امکانات عملی جهت انجام این برنامه ها ودر دست نبودن امار واطلاعات آب وهوایی مناطق مختلف، پژوهش حاضر بیشتردر وجه اول استوار است(جباری،۱۳۹۸: ۹۷). معماری واقلیم، پیوندشان بیشتر به رابطه نوزاد وآغوش می ماند، یا نسبت هر رستنی با خاک ، حریم امن وبستر بالیدن. با بستگی‌تکامل آفرین؛ الهام بخش والبته ، نه محیط زا. در این معنا، آغوش، خاک واقلیم ، رابط حیات وسرزندگی ونبودشان نمود میرایی است. تجربیات معماری بومی در پهنه جهان وآروین های آن در معماری ایران زمین نیز ، خود گواه تاکیدی بر اندیشه ی فرم زایی ملاحظات اقلیمی در معماری است تا عاملی بر محدودیت آن یا اسارت معمار(سوری،۱۳۹۸: ۵۵). میزان متفاوت وترکیب گوناگون عوامل اقلیمی که خود ناشی از تفاوت موقعیت جغرافیای مناطق مختلف است، حوزه های اقلیمی متفاوتی در جهان پدید آورده که هریک ویژگی های خاصی دارد. محیط زیست، شهرها وحتی بناهای مربوط به این حوزه های اقلیمی، ویژگی های خاصی متناسب با شرایط اقلیمی خود به دست آوردند(کرمانی،۱۳۹۸: ۹۶). شرایط آب و هوایی به موازات سایر عوامل محیطی از مهمترین عوامل موثر در شکل‌گیری و تکوین شهرها و تداوم حیات شهری به شمارمی‌آید. در واقع شهرهاعناصر شهری و عملکرد آن ها همواره از عناصر و عوامل آب و هوایی متأثر بوده و هستند. این تأثیر پذیری تا قبل از پیدایش مادر شهرها و شهرهای بزرگی تقریبا یک سویه بوده و از آن به بعد شهرها نیز در اوضاع اقلیمی فضای پیرامون خود تأثیر گذاشته و تغییرات اقلیمی میکرو را پدید آورده اند به گونه ای که امروزه یک قلمرو اقلیمی خاص به نام میکرو کلیمای‌شهری ظهوریافته و مطالعات مربوطه تحت عنوان آب و هوا شناسی شهری مطرح گردیده است(قربانی ،۱۳۹۸: ٥٤).

پیشینه تحقیق

لشگری و همکاران(۱٤۰۲) تحقیقی با عنوان بهینه سازی جهت گیری بناهای ساختمانی در شهر اهواز بر اساس شرایط اقلیمی انجام دادند. نتایج نشان داد بر اساس شاخص نیاز حرارتی ساختمانی صفر درصد از مواقع کل سال در اهواز نیاز به گرمایش مکانیکی داریم و تنها ۲۰.۳ درصد از سال امکان بهره گیری از تابش آفتاب حاصل می شود. حدود ۱۰.٤ درصد از مواقع نیز آسایش در فضاهای بسته وجود دارد و تنها ۲۸.٤ درصد از مواقع سال در ساختمان آسایش کامل را دارد و همچنین امکان بهره گیری از مصالح سنگین ساختمانی ٤۰.۹ درصد از کل سال است. به منظور بهره‌گیری بهینه از شرایط اقلیمی در ساختمان,

موقعیت انواع مختلف ساختمان بر روی دیاگرام مسیر حرکت خورشید بر اساس عرض جغرافیایی اهواز ترسیم و مشخص شد در اهواز جهت استقرار بهینه ساختمان جهت شمال شرقی با کشیدگی در راستای شمالی–جنوبی می باشد.

کامیابی و میرزایی (۱٤۰۱) تحقیقی با عنوان تطبیق معماری با اقلیم بر اساس شاخص های حرارتی در اقلیم سرد و خشک مشهد انجام دادند. نتایج بدست آمده از نمودار آمبروترومیک و میزان دما و بارش باران نشان داد که مشهد در اقلیم سرد و خشک قرار گرفته است. هدف از این تحقیق بررسی شرایط اقلیمی شهر مشهد با استفاده از شاخص های آسایش حرارتی ماهانی، اولگی، اوانز و گیونی و به تبع آن بررسی راهکارها و پیشنهادهای مناسب در زمینه سازگاری بیشتر اقلیم و معماری و توسعه پایدار می باشد.

وفا (۱۳۹٦) مقاله ای با عنوان تاثیر عوامل اقلیمی معتدل و مرطوب در طراحی ساختمان سبز و راه رسیدن به طراحی پایدار انجام دادند. نتیجه تحقیق تهیه اصولی معمارانه برای طراحی ساختمان سبز متناسب با اقلیم منطقه با تلفیق عناصر اقلیمی شمال با طراحی پایدار است. از جمله این نتایج می توان بر تاثیر چشم گیر طبیعت در طراحی ساختمان سبز اشاره کرد. در طراحی ساختمان سبز با بهره گیری از عناصر اقلیمی شمال کشور و با استفاده از گونه های گیاهی توسط شکل‌های مختلف و استفاده از طبیعت به عنوان یک پدیده با عناصر تاثیر پذیر در معماری پایدار می باشد.

رضایی‌زاده وتبریزی (۱۳۹٦) در مقاله‌ای با عنوان بررسی راهکارهای طراحی اقلیمی در معماری بناهای سنتی یزد (مطالعه موردی: خانه رسولیان– مدرسه ایرانشهر) بیان داشتند که هر اقلیم و شرایط آب و هوایی نقش بسیار مهمی را در زندگی انسان ها ایفا می کنند. این نقش در طراحی خانه ها و بناها و شکل دهی به سکونتگاه های انسان ها بسیار بارز می باشد. اقلیم تا آنجا که با آسایش انسان رابطه برقرار می کند، نتیجه عواملی همچون تابش آفتاب، دمای هوا، رطوبت هوا، وزش باد و میزان بارندگی است. با بررسی ویژگی های طراحی چند بنا در شهر یزد نشان داد که استفاده از شرایط محیطی برای ایجاد آسایش در داخل بناها از اهداف مهم طراحی بوده و هر یک از اجزای ساختمان به نوعی همساز با شرایط اقلیمی می باشد.

مولانایی وسلیمانی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان عناصر باارزش معماری بومی منطقه سیستان؛ بر مبنای مولفه‌های اقلیمی معماری پایدار بیان داشتند استفاده از عواملی نظیر خارخانه، دورچه، کولک، سورک و نظایر آن راهکارهای اقلیمی بسیار مناسبی هستند که در طول قرن‌های متمادی به عنوان مولفه‌هایی از اصول معماری بومی این منطقه در جهت تقابل با اقلیم سخت آن و تسهیل شرایط زندگی تعریف شده‌اند. از این عوامل با اندک تغییراتی می‌توان در ساختار معماری معاصر ضمن توجه به هویت اصیل معماری ایرانی، در جهت رسیدن به معماری پایدار مرتبط با شرایط اقلیمی استفاده کرد.

مهدوی نژاد و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله ای با عنوان جایگاه اقلیم در ترکیب بندی بناهای معاصر بیان داشتند که بسیاری از ویژگی های خانه های دزفول به نحوی ویژگی های فرهنگی، اعتقادی، زیباشناختی، اقتصادی و اجتماعی هماهنگ بوده اند؛ و تمامی آنها بر نقش ممتاز اقلیم در متغیر جهت دهی و شکل گیری معماری تأکید مینماید؛ و نشان میدهد که اقلیم چگونه به عنوان بخشی از فرایند طراحی معماری سبب ارتقاء کیفیت مسکن معاصر دزفول شده است.

ریاحی(۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان نقش اقلیم و معماری بر هویت بخشی شهر اهواز بیان داشت که نقش اقلیمی و معماری بومی بر هویت بخشی به شهر اهواز به عنوان هدف اصلی این تحقیق می‌باشد. نتایج این پژوهش نشان دهنده آن است که با توجه به اقلیم و بافت معماری که از گذشته باقی مانده است،طراحی اقلیمی و معماری بر هویت شهر اهواز تاثیر گذار بوده

است. در صورتی که توجه به مرمت با مشارکت اجتماعی و تجدید حیات فضاهای با ارزش، باز زنده سازی و تجدید ارزش نوسازی و ساخت و نگهداری و همچنین سعی در مشارکت دادن افراد و نهادهای مختلف می‌توان معماری و هویت شهر اهواز را که در حال از بین رفتن است را زنده نگه داشت.

حسین‌پور (۱۳۹٤) درمقاله‌ای با عنوان راهنمای طراحی اقلیمی برای اقلیم گرم و مرطوب نمونه موردی شهر اهواز بیان داشت که این تحقیق با بررسی آمار و اطلاعات ایستگاه های هواشناسی واقع در نقاط مختلف استان خوزستان و مناطق مجاور آن، بررسی ویژگی های اقلیمی معماری مسکن شهر اهواز و محاسبات مربوط، پیشنهادها و توصیه های طراحی فضاهای مسکونی هماهنگ با شرایط اقلیمی نقاط مختلف استان شامل نحوه انتخاب سایت و محوطه سازی، سازماندهی پلان و فرم کالبدی ساختمان، بافت مجموعه های ساختمانی، جهت استقرار ساختمان و اندازه و موقعیت پنجره ها، اندازه سایبانها، نحوه ارتباط ساختمان با زمین، نوع مصالح ساختمانی و رنگ سطوح خارجی ارائه شده است.

سجادزاده وهمکاران (۱۳۹٤) در مقاله‌ای با عنوان راهکارهای طراحی اقلیمی در معماری بناهای سنتی یزد بیان داشتند که نتیجه تحقیق نشان می دهد دستیابی به مشخصات اقلیمی مناطق گرم و خشک در ارائه طرح های مناسب و هماهنگ با اقلیم اهمیت فراوانی دارد و می توان از این مشخصات در معماری اقلیمی بهره گرفت.

آرین‌پور (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان نقش عوامل اقلیمی در طراحی ساختمان های پایدار شهر اهواز بیان داشت که شهراهواز به دلیل واقع شدن دریک موقعیت خاص جغرافیایی ، شرایط توپوگرافی و سامانه های جوی موثر بر منطقه شرایط زیست اقلیمی ویژه ای را به خود اختصاص داده است به طوریکه گرمای شدیدمشکلات عدیده ای را برای ساکنین این شهر ایجاد می کندو این نتیجه حاصل شدکه با بررسی شرایط اقلیمی اهواز با ترکیب راهکارهای طراحی ساختمانهای پایدار می توان در شهر اهواز با عملکرد بهتر و موثرتر، تاثیرگذار بود.

لوزیا [1]و همکاران(۲۰۲۳) تحقیقی با عنوان بررسی استراتژی‌های مقاوم‌سازی انرژی و تأثیر آن‌ها بر آسایش در یک ساختمان بومی در آب و هوای خشک مدیترانه‌ای انجام دادند. نتایج نشان می‌دهد که بهبود همزمان این پارامترها، نیاز سرمایش و گرمایش را تا ۸۷ درصد کاهش می‌دهد و مصرف انرژی سیستم‌های تهویه مطبوع را کاهش می‌دهد. دمای داخل خانه نیز در محدوده راحتی تعیین شده توسط مقررات برای ۹۱٪ از ساعت ها در سال بدون نیاز به سیستم های تهویه مطبوع حفظ می شود.

لی [2] (۲۰۲۲) تحقیقی با عنوان تحلیل آسایش حرارتی ساختمان‌های تحت پوشش مناطق گرمسیر انجام داد. یافته‌ها نشان داد که تفاوت‌های اصلی آسایش حرارتی در میان مطالعات موردی عمدتاً به دلیل چیدمان‌های معماری آنها بود که در آن متغیرهای مرتبط شامل طول، عرض، ارتفاع، جهت‌گیری، نسبت پنجره به دیوار و عمق سایه از طریق پیوند بین ابزار لیدی‌باگ بهینه‌سازی شدند. و الگوریتم ژنتیک در رابطه با تعریف مدل آسایش حرارتی تطبیقی و می تواند آسایش حرارتی سالانه را ۳۱ درصد افزایش دهد.

1 Lozoyo et al
2 Lee

لمب و مینکس[1](۲۰۲۰) در مقاله ای با عنوان نقش اقلیم در معماری بیان داشتند که لازمه طراحی صحیح اقلیمی، تحت هر شرایط آب و هوایی، تجزیه و تحلیل آمارهای هواشناسی و نیازهای آسایش انسان است . توجه به اقلیم و بوم یکی از مهمترین مسایل در طراحی مسکن در گذشته محسوب میشدکه از نمونه های آن میتوان به فرم حیاط مرکزی یا توجه به باد اشاره نمود به عبارت دیگر عوامل تسریع کننده جریان هوا، مانند فرم بام بخشی از تدابیر اقلیمی موجود در معماری بومی کشورها و نشان از حکمت معماری بومی نیز هستند.

یه[2] و همکاران (۲۰۱۹) در مقاله ای با عنوان بهبود معماری شهری با توجه به تغییرات اقلیمی بیان داشتند که ر مناطق گرم و مرطوب به دلیل شدت زیاد آفتاب در سمت شرق و غرب، فرم ساختمان باید کشیده باشد و به شکل مکعب مستطیلی در امتداد محور شرقی–غربی در آید. این فرم، از نظر ایجاد کوران در داخل ساختمان و کاهش رطوبت هوای داخلی نیز بسیار مناسب است. اگر در این مناطق ساختمان در سایه کامل قرار گیرد، پلان آن میتواند آزاد و باز باشد. عدم اختلاف حرارت میان داخل و بیرون ضرورت بازبودن بازشوها و ظرفیت حرارتی مناسب مصالح را طلب می کند.

پری مورو[3] و همکاران (۲۰۱۸) در مقاله ای با عنوان تأثیر شکل ساختمان بر کارایی انرژی ساختمان‌های الوار–شیشه‌ای در مناطق با اقلیم گرم بیان داشتند که بهترین اندازه و جهت‌گیری مناسب سطوح پنجره (شیشه‌ای) در ساختمان الوار شیشه‌ای نقش مهمی با توجه به بهره‌برداری از تابش خورشیدی به عنوان منبع انرژی تجدیدپذیر برای گرمایش دارد، و در بیشتر موارد فقط در ساختمان‌هایی که در مناطق سرد یا معتدل قرار دارند قابل اجرا هستند. هر چند موقعیت ساختمان‌های الوار شیشه‌ای در مناطق گرم کاملا متفاوت است، از این رو تقاضای انرژی برای خنکسازی سهم اصلی در مصرف انرژی سالانه دارد.

مزهه و پژوهان[4] (۲۰۱۸) در مقاله ای با عنوان تاثیر معماری بومی سازه بر پایداری شهری مطالعه موردی: جزیره قشم، ایران بیان داشتند که معماری جزیره قشم شامل نوع خاصی از معماری نواحی گرم و مرطوب است که قبلا کارکرد آن هدف دستیابی به معماری پایدار و توسعه را داشته است. نتایج نشان دادند که در مقیاس بافت شهری، مانند سازه های ساختمان ها، چارچوب فضاهای محله، و در جزئیات معماری فاکتورهایی مانند، تیرها، ضخامت دیوارها، و بازشوها در بین اجزای بومی ناحیه نقش مهمی را در پایداری جزیره قشم ایفا می کنند. در کل، مطالعات نشان می دهند که معماری بومی جزیره بر روی ایجاد جهت دهی بین آب و هوای منطقه و درک خوب از ساخت و ساز تمرکز کرده است.

کوسیر[5] (۲۰۱۸) در مقاله ای با عنوان پیامدهای تغییرات در حال حاضر و آینده در پتانسیل زیست محیطی برای عملکرد انرژی ساختمان های مسکونی بیان داشت که نیاز بشر به تأمین شرایط آسایش محیطی موجب پاسخگویی او به شکل های متفاوت به مقیاس های مختلف از این نیاز شده است. از جمله وجوهی که تأثیر اقلیم در شکل گیری آن کاملاً مشهود است، ریخت معماری بومی هر منطقه است.کمبود امکانات و فن آوری های پاسخگو در رفع نیازهای آسایشی هر اقلیم، ساکنین و

1 Lamb & Minex
2 Yeh et al
3 Perymor et al
4 Mazeh & Pazhoohan
5 Koeser

بومیان آن اقلیم را بر آن داشته که با تکیه بر راه کارهای اقلیم بنیان، به خلق فضاهای پاسخگو به الزامات اقلیمی آن سرزمین بپردازند. در زمان باستان همواره پایداری مورد توجه افراد بوده است از جمله در مناطق گرم و خشک و کویری می توان راه حل هایی منطقی و هماهنگ و سازگار با اقلیم منطقه را مشاهده کرد .

برک و هیزلی[1] (۲۰۱۶) در مقاله ای با عنوان یادگیری معماری بومی: راه حل زیست محیطی در خانه های سنتی ارزوروم بیان داشتند که معماری بومی الهام بخش نو آوری ها در طراحی و برنامه ریزی زیست محیطی و اجتماعی_اقتصادی پایدار است. به خصوص درمسکن سنتی، راه حل های زیست محیطی و آب و هوایی در نظر گرفته شده در طراحی پایدار از طریق اجرای محلی به دست آمده است. به این معنا، به عنوان نمونه های مهم در معماری بومی، خانه های سنتی ارزوروم در محدوده ی این اثر مورد بررسی قرار می گیرند.

ورزانه[2] و همکاران (۲۰۱٤) در مقاله ای با عنوان اثر اقلیم گرم و خشک بر روی معماری بنا بیان داشتند که به طور معمول در منابع معماری، محققان بیان داشته اند عوامل متعددی روی نوع معماری به کار رفته اثر می گذارد. یکی از مهم ترین عوامل اثر نوع اقلیم بر نوع معماری است. هدف این مقاله ارزیابی اثر عوامل اقلیمی بر ساختار و معماری بومی مناطق گرم و خشک شهر ورزنه است. مسجد که یکی از بناهای مهم شهر است برای نمونه مورد مطالعه انتخاب شد. طبق یافته های این مقاله، این مسجد طبق اصول اقتصادی و اجتماعی این منطقه و سازگار با شرایط اقلیمی طراحی شده است.

خانه‌های مدرن وسنتی اهواز تاکنون موردبررسی جامعی قرار نگرفته و تنها شاید بخش تزیینات آنها بررسی شده اند. همچنین با توجه به اهمیت معماری مبتنی بر اقلیم و ضرورت الگوگرفتن از الگوهای معماری سنتی و مدرن مخصوصا در زمینه های اقلیمی، در این تحقیق عوامل موثر بر انتخاب نوع معماری مبتنی بر اقلیم خانه های قدیمی و شاخص اهواز معرفی، بررسی و تجزیه و تحلیل خواهند شد.در این تحقیق جهت ارائه مدل مفهومی از شاخص های اقلیم آسایش حرارتی با روش محاسباتی قانون کسینوس استفاده شد.

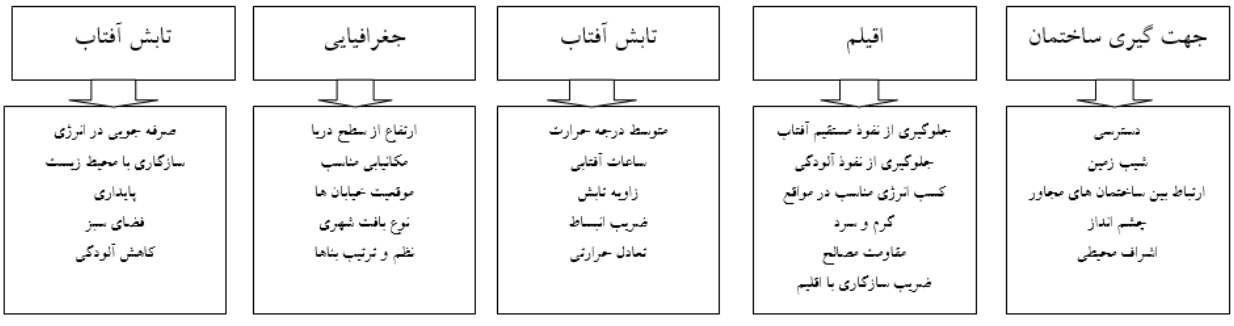

شکل ۱- مدل مفهومی تحقیق

1 Berk & Hizly

2 Varzaneh et al

معرفی محدوده مورد مطالعه و روش‌شناسی

شهر اهواز با مساحت ۱۸٦۵۰ هکتار، و جمعیت ۱,۳۰۳,۰۰۰ نفر و در موقعیت جغرافیایی ۳۱ درجه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی و ٤۸ درجه و ٤۰ دقیقه طول شرقی، در بخش جلگه‌ای خوزستان و با ارتفاع ۱۸ متر از سطح دریا واقع شده‌است. براساس طبقه بندی دامارتن که متکی به دومتغیر میانگین بارندگی و میانگین دما است، شهرستان اهواز در گروه اقلیم خشک Arid climate قرار دارد. شایان ذکر است اقلیم خشک برای مناطقی بکار می رود که میزان ریزش های جوی درآنجا کمتر از ۲۵۰میلیمتر در سال باشد و یا میزان تبخیر و تعرق پتانسیل بیش از بارش باشد.بررسی فاکتورهای دما: براساس اطلاعات ایستگاه هواشناسی اهواز دو ماهتیر و مرداد با متوسط دمای ۳۸/٦ درجه سانتیگراد گرمترین ماههای سال و ماههای دی وبهمن با متوسط (۱۲/٤)درجه سانتیگراد، سردترین ماه سال به شمار می رود.در طول ۵۰ سال گذشته حداقل و حداکثر دمای شهر اهواز به ترتیب (۷-) و (۵٤) درجه سانتیگراد و میانگین دمای شهر در همین دوره ۲۵ درجه سانتیگراد بوده است.

-متوسط درجه حرارت: (٤۸) درجه درتابستان و(٤) درجه در زمستان

-میزان بارندگی: میزان بارندگی سالانه اهواز به طور متوسط (۲۱۳) میلیمتر است و بیشترین میزان بارندگی در ماه ژانویه(۱۱دی تا۱۱بهمن) روی می دهد.

- ارتفاع از سطح دریا: ۱۲متر

- فاصله از تهران: فاصله زمینی۸۸۱ کیلومتر و فاصله هوایی ۵۵۱کیلومتر

- شهرستان اهواز مرکزسیاسی، اداری وتجاری استان خوزستان بوده و براساس آخرین تقسیمات کشوری دارای ۵ شهر به نام های اهواز، ملاثانی، شیبان، ویس وحمیدیه ، سه بخش به نام های مرکزی، باوی وحمیدیه ، دوازده دهستان و٤۳۹ روستای دارای سکنه است.

- شهرستان اهواز از شمال به شهرستانهای دزفول وشوشتر، از شرق به رامهرمز و شوشتر، از غرب به دشت آزادگان واز جنوب به بندر ماهشهرو شهرهای شادگان و خرمشهر محدود می شود.

- وضعیت توپوگرافی: درقسمتهای شمالی ومرکزی شهرستان جلگه ای هموار ونسبتاً حاصلخیز قرار دارد. درحاشیه های شرقی وغربی شهرستان نیز تپه های ماسه ای وشنی قرار دارند که جهت آنها به موازات ارتفاعات زاگرس جنوبی واز سمت شمال غرب به سمت جنوب شرق امتداد یا طول زمان تابش با توجه به فصل، عرض جغرافیایی که با ساعات آفتابی، شدت تابش، ارتفاع و ابر و آلودگی هوا ارتباط دارد و می تواند به نوعی بر سازه ها و الگوهای طراحی اثر گذاشته و با بلندی ساختمان ها نیز ارتباط دارد.بنابراین جهت معماری ساختمان های بلند مرتبه در معماری طراحی سازهها باید با توجه به شاخص هایی صورت گیرد که جهت گیری مناسبی را نسبت به اقلیم مناسب هر منطقه داشته باشد.بنابراین در تحقیق حاضر با توجه به شاخص قانون کسینوس ها به بررسی موضوعی تحقیق پرداخته شد. جهت گرداوری داده ها از روش کتابخانه ای و میدانی استفاده شد که روش کتابخانه ای جهت بررسی مبانی نظری و میدانی جهت پاسخگوئی به سئوالات است و ابزار گرداوری داده ها بانک های اطلاعاتی مربوط به اقلیم شناسی در محدوده مورد مطالعه می باشد. جهت تجزیه و تحلیل داده ها از قانون محاسبات کسینوس و نرم افزار tcic استفاده شد. بدین صورت که با استفاده از روابط در قانون محاسبات کسینوس مقدار انرژی دریافتی از خورشید را برای ماه های مختلف در جهت متفاوت جغرافیایی برای شهر را محاسبه نمود

و انتخاب جهت استقرار و طول ساختمان به عواملی چون وضع طبیعی زمین، میزان نیاز به فضای خصوصی، کنترل و کاهش صدا و دو عامل باد و تابش آفتاب بستگی دارد.بعد از انجام محاسبات فوق با توجه به مقادیر بدست آمده نسبت به رتبه بندی آنها با روشANP اقدام شد.جهت تعیین وزن هر یک از عوامل با توجه به نظرات خبرگان و روش بهترین و بدترین استفاده شد و با توجه به وزن هر یک نیز رتبه بندی عوامل صورت گرفت. بنابراین هدف اصلی تحقیق حاضر شناسایی و رتبه بندی عوامل موثر بر انتخاب نوع معماری و سطح بندی براساس شرایط اقلیم با روش ANP می باشد.

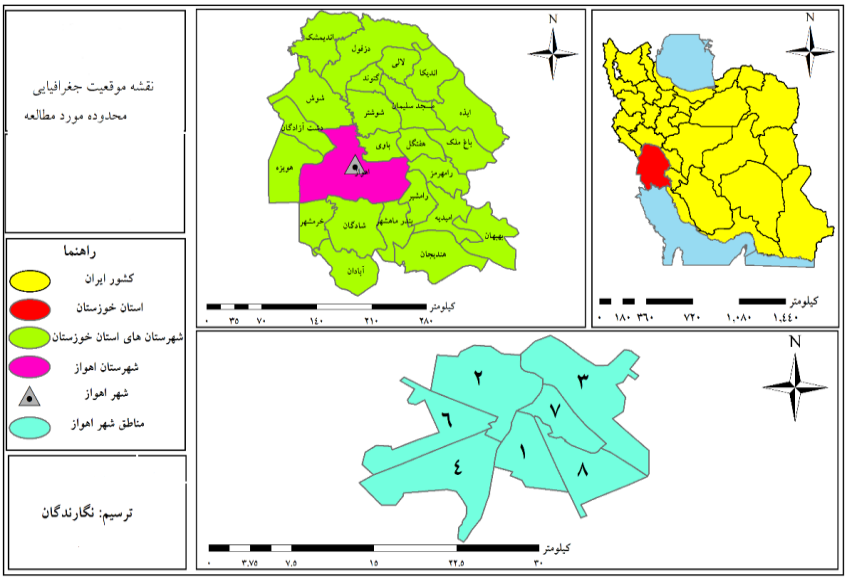

شکل۲- موقعیت جغرافیایی شهراهواز درشهرستان، استان، کشور

یافته‌ها

در این بخش با استفاده از روش فرایند تحلیل شبکه ای به تجزیه و تحلیل داده های گردآوری شده پرداخته شد که ابتدا اوزان مستقل زیر شاخص های هر یک از معیارهای اصلی با استفاده از ماتریس مقایسات زوجی محاسبه شده که نتایج آن در جداول ۱ تا ٦ قابل مشاهده است. یافته ها نشان داد در معیار جهت گیری ساختمان زیر شاخص دسترسی با وزن نسبی (۰.٤٦) دارای بیشترین اهمیت در بین ۵ معیار جهت گیری ساختمان بوده است و در معیار اقلیمی ، زیر شاخص جلوگیری از نفوذ آلودگی با وزن نسبی (۰.٤٥) بیشترین اهمیت را داشته است. یافته های معیار تابش آفتاب نشان داد زیر شاخص ساعات آفتابی با وزن نسبی (۰.٤۰) دارای بیشترین اهمیت و اولویت بوده، در معیار جغرافیایی زیر شاخص ارتفاع از سطح دریا با وزن نسبی (۰.۳۸) بیشترین اولویت را داشته است و در نهایت در معیار زیست محیطی زیر شاخص سازگاری با محیط زیست با وزن نسبی (۰.۳۷) بیشترین اولویت را دارد.

جدول ۱-اوزان مستقل مربوط به معیارهای جهت گیری ساختمان

جهت گیری ساختمان	۱	۲	۳	٤	٥	اوزان
دسترسی	(۱.۱.۱)	(٤.٥.٦)	(۱.۲.۳)	(۲.۳.٤)	(٦.۷.۸)	۰/٤٦
شیب زمین	(۱/۷. ۱/٦ . ۱/٥)	(۱.۱.۱)	(۳.٤.٥)	(۱.۲.۳)	(٦.۷.۸)	۰/۳۸
ارتباط بین ساختمانهای مجاور	(۳.٤.٥)	(۱/٦. ۱/٥ . ۱/٤)	(۱.۱.۱)	(۲.۳.٤)	(۱.۲.۳)	۰/٤۲
چشم انداز	(۷.۸.۹)	(۱.۲.۳)	(٥.٦.۷)	(۱.۱.۱)	(٤.٥.٦)	۰/۲۱
اشراف محیطی	(۲.۳.٤)	(۱.۲.۳)	(۳.٤.٥)	(۱.۲.۳)	(۱.۱.۱)	۰/۱٦

جدول ۲-اوزان مستقل مربوط به معیارهای اقلیمی

اقلیمی	۱	۲	۳	٤	٥	اوزان
جلوگیری از نفوذ مستقیم آفتاب	(۱.۱.۱)	(۳.٤.٥)	(۱.۲.۳)	(۲.۳.٤)	(۱.۲.۳)	۰/۳۲
جلوگیری از نفوذ آلودگی	(۳.٤.٥)	(۱.۱.۱)	(۳.٤.٥)	(۱.۲.۳)	(٦.۷.۸)	۰/٤٥
کسب انرژی مناسب در مواقع گرم و سرد	(۱/۷. ۱/٦ . ۱/٥)	(٦.۷.۸)	(۱.۱.۱)	(۲.۳.٤)	(۱.۲.۳)	۰/۳٥
مقاومت مصالح	(۷.۸.۹)	(۱.۲.۳)	(٥.٦.۷)	(۱.۱.۱)	(٤.٥.٦)	۰/۲۳
ضریب سازگاری با اقلیم	(۲.۳.٤)	(۱.۲.۳)	(۳.٤.٥)	(۱.۲.۳)	(۱.۱.۱)	۰/۳۱

جدول ۳-اوزان مستقل مربوط به معیارهای تابش آفتاب

تابش آفتاب	۱	۲	۳	٤	٥	اوزان
متوسط درجه حرارت	(۱.۱.۱)	(۲.۳.٤)	(٥.٦.۷)	(۲.۳.٤)	(۱.۲.۳)	۰/۳٦
ساعات آفتابی	(٦.۷.۸)	(۱.۱.۱)	(۱/۸ . ۱/۷ . ۱/٦)	(۱.۲.۳)	(٦.۷.۸)	۰/٤۰
زاویه تابش	(٤.٥.٦)	(۱.۱.۲)	(۱.۱.۱)	(۲.۳.٤)	(۱.۲.۳)	۰/۳۹
ضریب انبساط	(۷.۸.۹)	(۱.۲.۳)	(٥.٦.۷)	(۱.۱.۱)	(٤.٥.٦)	۰/۲۱
تعادل حرارتی	(۲.۳.٤)	(۱.۲.۳)	(۳.٤.٥)	(۱.۲.۳)	(۱.۱.۱)	۰/۱۷

جدول ٤-اوزان مستقل مربوط به معیارهای جغرافیایی

جغرافیایی	۱	۲	۳	٤	٥	اوزان
ارتفاع از سطح دریا	(۱.۱.۱)	(۳.٤.٥)	(۱.۲.۳)	(۳.٤.٥)	(۳.٤.٥)	۰/۳۸
مکانیابی مناسب	(۱.۱.۳)	(۱.۱.۱)	(۱/٤ . ۱/۳ . ۱/۲)	(۱.۱.۳)	(۳.٤.٥)	۰/۳۲
موقعیت خیابان ها	(٤.٥.٦)	(٦.۷.۸)	(۱.۱.۱)	(٤.٥.٦)	(٦.۷.۸)	۰/۲۸
نوع بافت شهری	(۳.٤.٥)	(۳.٤.٥)	(۱.۲.۳)	(۱.۱.۱)	(۳.٤.٥)	۰/۲۳
نظم و ترتیب بناها	(۱.۱.۳)	(۳.٤.٥)	(۱/٤ . ۱/۳ . ۱/۲)	(۱.۱.۳)	(۱.۱.۱)	۰/۱٦

جدول ٥-اوزان مستقل مربوط به معیارهای زیست محیطی

زیست محیطی	۱	۲	۳	٤	٥	اوزان
صرفه جویی در انرژی	(۱.۱.۱)	(٤.٥.٦)	(۱.۲.۳)	(۲.۳.٤)	(٦.۷.۸)	۰/۳۳
سازگاری با محیط زیست	(۱/٥ . ۱/٦ .۱/۷)	(۱.۱.۱)	(۳.٤.٥)	(۱.۲.۳)	(٦.۷.۸)	۰/۳۷
پایداری	(۳.٤.٥)	(۱/٤ . ۱/٥ .۱/٦)	(۱.۱.۱)	(۲.۳.٤)	(۱.۲.۳)	۰/۲۲
فضای سبز	(۷.۸.۹)	(۱.۲.۳)	(٥.٦.۷)	(۱.۱.۱)	(٤.٥.٦)	۰/۲۷
کاهش آلودگی	(۲.۳.٤)	(۱.۲.۳)	(۳.٤.٥)	(۱.۲.۳)	(۱.۱.۱)	۰/۱۹

جدول ٦-اوزان مستقل مربوط به معیارهای اصلی

معیارهای اصلی	الگوبرداری	رقابت	بازبینی	مشارکت	یادگیری	اوزان
جهت گیری ساختمان	(۱.۱.۱)	(۱/٤ . ۱/۳ . ۱/۲)	(۱/٤ . ۱/۳ . ۱/۲)	(۱.۱.۳)	(۱.۱.۳)	۰/٥٤
اقلیمی	(٤.٥.٦)	(۱.۱.۱)	(۱.۱.۳)	(٤.٥.٦)	(٤.٥.٦)	۰/۳۲
تابش آفتاب	(۳.٤.٥)	(۳.٤.٥)	(۱.۱.۱)	(۱/٤ . ۱/۳ . ۱/۲)	(۳.٤.٥)	۰/٥٤
جغرافیایی	(۱.۱.۳)	(۳.٤.٥)	(۱/٤ . ۱/۳ . ۱/۲)	(۱.۱.۱)	(۱.۱.۳)	۰/۱۸
محیط زیست	(٤.٥.٦)	(۱.۱.۳)	(۱/٤ . ۱/۳ . ۱/۲)	(۱.۱.۳)	(۱.۱.۱)	۰/۲۲

در ادامه به بررسی ارتباط میان معیارهای اصلی پرداخته شد که اوزان غیر مستقل مربوط به عوامل محاسبه می گردد و ارتباط میان عوامل مورد بررسی قرار می گیرد. یا استفاده از این بررسی اثر هر عامل برروی عوامل دیگر بر اساس مقایسات زوجی ارتباط میان عوامل تعیین می شود.که ماتریس مقایسات زوجی برای عوامل تشکیل شده است.که در نتایج در جداول ۷ تا ۱۱ ارائه شده است، یافته‌ها نشان داد در اوزان غیرمستقل جهت‌گیری‌ساختمان، اقلیم با وزن (۰.۲۳) بیشترین اولویت را دارد. اوزان غیر مستقل اقلیمی، جهت گیری ساختمان با وزن (۰.۲۷) بیشترین اولویت دارد. اوزان غیر مستقل تابش آفتاب، اقلیمی با وزن (۰.۲۲) بیشترین اولویت دارد. اوزان غیر مستقل جغرافیایی، اقلیمی با وزن (۰.۲٦) بیشترین اولویت دارد. اوزان غیر مستقل زیست محیطی، اقلیم با وزن (۰.۲۸) بیشترین اولویت دارد.

جدول ۷- ماتریس غیر مستقل معیار جهت گیری ساختمان

جهت گیری ساختمان	۱	۲	۳	٤	اوزان
اقلیمی	(۱.۱.۱)	(۱.۱.۲)	(۳.٤.٥)	(۱. ۱/۲ . ۲)	۰/۲۳
تابش آفتاب	(۱/۷ . ۱/٦ . ۱/٥)	(۱.۱.۱)	(۱/٥ . ۱/٤ . ۱/۳)	(۲.۳.٤)	۰/۲۲
جغرافیایی	(۲.۳.٤)	(٤.٥.٦)	(۱.۱.۱)	(۱. ۱/۲ . ۲)	۰/۱۸
محیط زیست	(۱. ۱/۲ . ۲)	(۲.۳.٤)	(۱/٥ . ۱/٤ . ۱/٤)	(۱.۱.۱)	۰/۱٥

جدول ۸- ماتریس غیر مستقل معیار اقلیمی

اقلیمی	۱	۲	۳	٤	اوزان
جهت گیری ساختمان	(۱.۱.۱)	(۲.۳.٤)	(٥.٦.۷)	(۲.۳.٤)	۰/۲۷
تابش آفتاب	(۲.۳.٤)	(۱.۱.۱)	(٤.٥.٦)	(۱/۸ . ۱/۷ . ۱/٦)	۰/۱۸
جغرافیایی	(۱/۸ . ۱/۷ . ۱/٦)	(۱.۱.۲)	(۱.۱.۱)	(۲.۳.٤)	۰/۲٥
محیط زیست	(۱.۱.۱)	(۲.۳.٤)	(٥.٦.۷)	(۱.۱.۱)	۰/۱٥

جدول ۹- ماتریس غیر مستقل معیار تابش آفتاب

تابش آفتاب	۱	۲	۳	٤	اوزان
اقلیمی	(۱.۱.۱)	(۲.۳.٤)	(٥.٦.۷)	(۲.۳.٤)	۰/۳۲
جهت گیری ساختمان	(۲.۳.٤)	(۱.۱.۱)	(٤.٥.٦)	(۱/۸ . ۱/۷ . ۱/٦)	۰/۲۲
جغرافیایی	(۱/۸ . ۱/۷ . ۱/٦)	(۱.۱.۲)	(۱.۱.۱)	(۲.۳.٤)	۰/۱۹
محیط زیست	(٤.٥.٦)	(۲.۳.٤)	(٥.٦.۷)	(۱.۱.۱)	۰/۱۳

جدول ۱۰- ماتریس غیر مستقل معیار جغرافیایی

جغرافیایی	۱	۲	۳	٤	اوزان
تابش آفتاب	(۱.۱.۱)	(۲.۳.٤)	(٤.٥.٦)	(۲.۳.٤)	۰/۲٥
اقلیمی	(۲.۳.٤)	(۱.۱.۱)	(۱.۲.۳)	(٤.٥.٦)	۰/۲٦
جهت گیری ساختمان	(٤.٥.٦)	(۲.۳.٤)	(۱.۱.۱)	(۲.۳.٤)	۰/۲۱
محیط زیست	(۱.۲.۳)	(٤.٥.٦)	(٥.٦.۷)	(۱.۱.۱)	۰/۱٥

جدول ۱۱- ماتریس غیر مستقل معیار زیست محیطی

زیست محیطی	۱	۲	۳	٤	اوزان
جغرافیایی	(۱.۱.۱)	(۱.۱.۲)	(۳.٤.٥)	(۱. ۱/۲ . ۲)	۰/۱٥
تابش آفتاب	(۱/۷ . ۱/٦ . ۱/٥)	(۱.۱.۱)	(۱/٥ . ۱/٤ . ۱/۳)	(۲.۳.٤)	۰/۲۱
اقلیمی	(۲.۳.٤)	(٤.٥.٦)	(۱.۱.۱)	(۱. ۱/۲ . ۲)	۰/۲۸
جهت گیری ساختمان	(۱. ۱/۲ . ۲)	(۲.۳.٤)	(۱/٥ . ۱/٤ . ۱/٤)	(۱.۱.۱)	۰/۲۰

در این مرحله اوزان غیر مستقل مربوط به عوامل و اوزان زیر شاخصها ،اوزان جامع محاسبه می گردد که ضرب اوزان غیر مستقل بر اوزان مستقل هر یک از زیر شاخص‌ها اوزان جامع محاسبه می گردد.نتایج نشان می دهد که در بین اوزان بدست آمده جلوگیری از نفوذ آلودگی با وزن (۰.۰۹۹)، ساعات آفتابی با وزن (۰.۰۹۷) و دسترسی با وزن نسبی (۰.۰۹٦) دارای بیشترین اوزان در بین زیر شاخص های بدست امده است که در رتبه های اول تا سوم قرار گرفتند. سایر اوزان با توجه به وزنهای بدست آمده در سایر رتبه‌ها واقع شدند.

جدول ۱۲-اوزان جامع مربوط زیر شاخص‌ها

معیارها	اوزان غیر مستقل	شاخص‌ها	اوزان مستقل	اوزان جامع	رتبه
جهت گیری ساختمان	۰/۲۱۰	دسترسی	۰/٤٦	۰/۰۹٦	۳
		شیب زمین	۰/۳۸	۰/۰۷۹	۸
		ارتباط بین ساختمان های مجاور	۰/٤۲	۰/۰۸۸	٦
		چشم انداز	۰/۲۱	۰.۰٤۲۲	۱۳
		اشراف محیطی	۰/۱٦	۰.۰۳۳	۱٤
اقلیم	۰/۲۲۰	جلوگیری از نفوذ مستقیم آفتاب	۰/۳۲	۰/۰۷۰	۱۱
		جلوگیری از نفوذ آلودگی	۰/٤٥	۰/۰۹۹	۱
		کسب انرژی مناسب در مواقع گرم و سرد	۰/۳٥	۰/۰۷۷	۹
		مقاومت مصالح	۰/۲۳	۰.۰٥۱	۱٥
		ضریب سازگاری با اقلیم	۰/۳۱	۰.۰۷۱۲	۱٦
تابش آفتاب	۰/۲٤۳	متوسط درجه حرارت	۰/۳٦	۰/۰۸۷	۷
		ساعات آفتابی	۰/٤۰	۰/۰۹۷	۲
		زاویه تابش	۰/۳۹	۰/۰۹٤	٤
		ضریب انبساط	۰/۲۱	۰.۰٤۱	۱۷
		تعادل حرارتی	۰/۱۷	۰.۰٦۱	۱۸
جغرافیایی	۰/۲٤۰	ارتفاع از سطح دریا	۰/۳۸	۰/۰۹۱	٥
		مکانیابی مناسب	۰/۳۲	۰/۰۷٦	۱۰
		موقعیت خیابان ها	۰/۲۸	۰/۰٦۷	۱۲
		نوع بافت شهری	۰/۲۳	۰.۰۲۳	۲۱

	نظم و ترتیب بناها	۰/۱٦	۰.۰٤۱	۲۲
زیست محیطی	صرفه جویی در انرژی	۰/۲۱٦	۰/۳۳	۰.۰۳٦	۲۵
	سازگاری با محیط زیست		۰/۳۷	۰.۰۲٦	۱۹
	پایداری		۰/۲۲	۰.۰۲۱	۲۰
	فضای سبز		۰/۲۷	۰.۰۱۳	۲۳
	کاهش آلودگی		۰/۱۹	۰.۰۲۲	۲٤

نتیجه‌گیری

هدف تحقیق حاضر شناسایی و رتبه بندی عوامل موثر بر انتخاب نوع معماری و سطح بندی براساس شرایط اقلیم با روش ANP بود .با استناد به یافته ها می توان بیان داشت که عوامل و زیر عوامل شناسایی شده عبارتند از: جهت گیری ساختمان با زیر عوامل (دسترسی، شیب زمین، ارتباط بین ساختمان های مجاور، چشم انداز و اشراف محیطی)،اقلیم(جلوگیری از نفوذ مستقیم آفتاب، جلوگیری از نفوذ آلودگی، کسب انرژی مناسب در مواقع گرم و سرد، مقاومت مصالح و ضریب سازگاری با اقلیم)، تابش آفتاب(متوسط درجه حرارت،ساعات آفتابی، زاویه تابش، ضریب انبساط و تعادل حرارتی)، جغرافیایی(ارتفاع از سطح دریا،مکانیابی مناسب، موقعیت خیابان ها، نوع بافت شهری و نظم و ترتیب بناها)،زیست محیطی(صرفه جویی در انرژی،سازگاری با محیط زیست، پایداری، فضای سبز و کاهش آلودگی).یافته های رتبه بندی نشان داد در معیار جهت گیری ساختمان زیر شاخص دسترسی با وزن نسبی (۰.٤٦) دارای بیشترین اهمیت در بین ۵ معیار جهت گیری ساختمان بوده است و در معیار اقلیمی ، زیر شاخص جلوگیری از نفوذ آلودگی با وزن نسبی (۰.٤۵) بیشترین اهمیت را داشته است.در خصوص معیار تابش آفتاب می توان بیان داشت که زیر شاخص ساعات آفتابی با وزن نسبی (۰.٤۰) دارای بیشترین اهمیت و اولویت بوده، در معیار جغرافیایی زیر شاخص ارتفاع از سطح دریا با وزن نسبی (۰.۳۸) بیشترین اولویت را داشته است و در نهایت در معیار زیست محیطی زیر شاخص سازگاری با محیط زیست با وزن نسبی (۰.۳۷) بیشترین اولویت را دارد.در ادامه به بررسی ارتباط میان معیارهای اصلی خواهیم پرداخت که اوزان غیر مستقل مربوط به عوامل محاسبه می گردد و ارتباط میان عوامل مورد بررسی قرار می گیرد. یا استفاده از این بررسی اثر هر عامل برروی عوامل دیگر بر اساس مقایسات زوجی ارتباط میان عوامل تعیین می شود.که ماتریس مقایسات زوجی برای عوامل تشکیل شده است که در نتایج در جداول ۱ تا ٦ ارائه شده است، یافته ها نشان داد در اوزان غیر مستقل جهت گیری ساختمان، اقلیم با وزن (۰.۲۳) بیشترین اولویت دارد. اوزان غیر مستقل اقلیمی، جهت گیری ساختمان با وزن (۰.۲۷) بیشترین اولویت دارد. اوزان غیر مستقل تابش آفتاب، اقلیمی با وزن (۰.۲۲) بیشترین اولویت دارد. اوزان غیر مستقل جغرافیایی، اقلیمی با وزن (۰.۲٦) بیشترین اولویت دارد. اوزان غیر مستقل زیست محیطی، اقلیم با وزن (۰.۲۸) بیشترین اولویت دارد.در این مرحله اوزان غیر مستقل مربوط به عوامل و اوزان زیر شاخصها ،اوزان جامع محاسبه می گردد که ضرب اوزان غیر مستقل بر اوزان مستقل هر یک از زیر شاخصها اوزان جامع محاسبه می گردد.نتایج نشان می دهد که در بین اوزان بدست آمده جلوگیری از نفوذ آلودگی با وزن (۰.۰۹۹)، ساعات آفتابیا وزن (۰.۰۹۷) و دسترسی با وزن نسبی (۰.۰۹٦) دارای بیشترین اوزان در بین زیر

شاخصهای بدست امده است که در رتبه های اول تا سوم قرار گرفتند. سایر اوزان با توجه به وزنهای بدست آمده در سایر رتبه ها واقع شدند . یا توجه به یافته های تحقیق می توان بیان داشت که در راستای تحقق اصل محیط زیستی معماری پایدار، لازم است مجتمع‌های مسکونی با تراکم کمتر و ایجاد فضای سبز، بام دیوارهای سبز بیشتر شکل گیرند تا هم آسایش و راحتی را برای شهروندان فراهم سازند و هم پایداری را در مجتمع‌ها افزایش دهند.مجتمع‌های مسکونی جدید نباید در نزدیکی نقاط آسیب‌پذیر شهر احداث شوند و برای اینکه شدت خسارت‌های ناشی از بلایای طبیعی کاهش یابد، به جای احداث ساختمان‌ها در نقاط آسیب‌پذیر، لازم است آن نقاط با پوشش گیاهی و موانعی برای جلوگیری از آسیب‌های احتمالی ایمن‌سازی شوند.در ساخت مجتمع‌های مسکونی لازم است از مصالح و منابع بومی و قابل بازیافت استفاده شود تا هم به لحاظ اقتصادی مقرون به‌صرفه باشد و هم در صورت تخریب ساختمان منابع دوباره به کار گرفته شوند.مجتمع‌های مسکونی بایستی با طبیعت و هویت شهر همخوانی داشته باشند تا حس تعلق را در شهروندان ایجاد نماید و برای حفظ محیط زیست شهری و طبیعت حومه تلاش نمایند.فضاهای عمومی مابین مجتمع‌ها باید به گونه‌ای طراحی شوند تا در بین ساکنان حس تعامل و ارتباطات سالم را تقویت نماید. این فضاها بایستی براساس فرهنگ و آداب و رسوم خاص منطقه طراحی و ایجاد شوند.فضاهای عمومی مجتمع‌ها نباید سرد و کسل‌کننده باشند و باید طراوت، تازگی، نشاط را در افراد زنده نماید و روحیه مهاجرانی را که از روستاها و شهرهای کوچک حومه به این شهر نقل مکان کرده‌اند، بازسازی نماید.درساخت مجتمع‌های مسکونی لازم است از المان‌ها، نمادها، فرم‌ها، رنگ‌ها و طراحی بومی استفاده شود که یادآور خاطرات، حس تعلق و هویت اصلی ساکنان باشد.در ساخت مجتمع‌های مسکونی باید به اصول عایق‌سازی و صرفه‌جویی در مصرف انرژی توجه بیشتری شود و تا جایی که ممکن است از انرژی‌های پایدار برای وسایل سرمایشی و گرمایشی استفاده شود.توجه به راهکارهای مختلف به‌منظور کاهش اثرهای محیط زیستی با عنایت به ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ساکنان آتی مجتمع مسکونی در هنگام برنامه‌ریزی و همچنین، به وجود آوردن زمینه مشارکت ساکنان در طرح‌ها و برنامه‌های ایجاد مجتمع‌های مسکونی پایدار، از عوامل کلیدی در ایجاد مطلوبیت محیط مسکونی به‌شمار می‌رود. همچنین از آنجایی که با گذشت زمان و ایجاد تغییرات در اهواز و نگرش ها نتایج بدست آمده را نمی توان به بازه زمانی بلند مدت تعمیم داد و در واقع نتایج برای مقطع زمانی فعلی است و از چون ابزار گردآوری داده ها مصاحبه و پرسشنامه بوده است ممکن است پاسخ دهندگان به دلایلی چون سوگیری،بی تفاوتی،احتیاط و ... نظرات واقعی خود را تا حدودی تعدیل داده باشند که بر روی نتایج تاثیر گذار است. همچنین محققان می توانند به رتبه بندی عوامل شناسایی شده با سایر روش های نظیر تاپسیس، اورسته و....جهت مقایسه نتایج بپردازند.

منابع و ماخذ

۱) آرین‌پور، شایا(۱۳۹۳). نقش عوامل اقلیمی در طراحی ساختمان های پایدار شهر اهواز. نقش عوامل اقلیمی در طراحی ساختمان های پایدار شهر اهواز، *همایش ملی مهندسی عمران، معماری و مدیریت پایدار شهری*.

۲) حسین پور, امین (۱۳۹٤). راهنمای طراحی اقلیمی برای اقلیم گرم و مرطوب نمونه موردی شهر اهواز، *اولین کنفرانس ملی جغرافیا و برنامه ریزی، معماری و شهرسازی نوین*، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی سروش حکمت مرتضوی.

۳) حجازی‌زاده، زهرا، کربلایی، علیرضا، وکردوانی، پرویز(۱۳۹٤). *اقلیم آسایش حرارتی و شاخص های آن(به همراه نرم افزار tcic)*، تهران. انتشارات قفنوس.

٤) رضائی‌زاده مهابادی, کامران و مریم تبریزی، (۱۳۹٦). بررسی راهکارهای طراحی اقلیمی در معماری بناهای سنتی یزد (مطالعه موردی: خانه رسولیان- مدرسه ایرانشهر). *دومین کنفرانس ملی پژوهش های کاربردی در مهندسی عمران(مهندسی سازه و مدیریت ساخت)*. تهران، دانشگاه صنعتی شریف

۵) ریاحی، جمال(۱۳۹۵). نقش اقلیم و معماری بر هویت بخشی شهر اهواز. *موسسه آموزش عالی باختر ایلام* - دانشکده جغرافیا، پایان نامه کارشناسی ارشد.

٦) سجادزاده, حسن، فاطمه اصیلیان بیدگلی، وسادات چاوشی‌زاده، فریده (۱۳۹٤). راهکارهای طراحی اقلیمی در معماری بناهای سنتی یزد، *همایش ملی عمران و معماری با رویکردی بر توسعه پایدار*، فومن، دانشگاه آزاد اسلامی واحد فومن و شفت.

۷) کامیابی،سعید، ومیرزایی، رضا (۱٤۰۱). تطبیق معماری با اقلیم بر اساس شاخص های حرارتی نمونه موردی: اقلیم سرد و خشک مشهد. *نشریه مطالعات اجتماعی خراسان*.۱۰(۲).۱۱۹-۱٤۱.

۸) لشکری، حسن، موزرمی، سارا، سلکی، هیوا، و لطفی، کوروش. (۱٤۰۲). بهینه سازی جهت گیری بناهای ساختمانی در شهر اهواز بر اساس شرایط اقلیمی. *نشریه جغرافیای طبیعی*، ٤(۱۲)، ٤۵-٦۲.

۹) مهدوی‌نژاد، محمدجواد، منصورپور، مجید، ومسعودی‌نژاد، مصطفی(۱۳۹۵). جایگاه اقلیم در ترکیب بندی بناهای معاصر . *نشریه هویت شهر*، ۲٦(۱۰).٦۱-۷٤.

۱۰) مولانایی، صلاح الدین، وسلیمانی، سارا (۱۳۹۵). عناصر باارزش معماری بومی منطقه سیستان؛ بر مبنای مولفه‌های اقلیمی معماری پایدار، *نشریه باغ نظر*، ۱۳(٤).۵۷-٦٦.

۱۱) وفا، مقدسه (۱۳۹٦). تاثیر عوامل اقلیمی معتدل و مرطوب در طراحی ساختمان سبز و راه رسیدن به طراحی پایدار، *دومین همایش بین المللی افق های نوین در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی و مدیریت فرهنگی شهرها*، تهران، انجمن افق نوین علم و فناوری.

12) Alahmer, A.; Abdelhamid, M.; Omar(2023). Design for thermal sensation and comfort states in vehicles cabins. Appl. Therm. *Engeriing journal*, 36, 126–140

13) Berek,K,Hizly,N(2016). Learning from Vernacular Architecture: Ecological Solutions in Traditional Erzurum Houses . *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 216(6).788-799.
14) Lamb,W,Minx.Z (2020). The political economy of national climate policy: Architectures of constraint and a typology of countries. *Energy Research & Social Science*, 64(4).101-429.
15) Lee, Q.(2022). Human comfort and perceived air quality in warm and humid environments with ceiling fans. *Build Environ*, 90, 178–185
16) Lozoya-Peral A, Pérez-Carramiñana C, Galiano-Garrigós A, González-Avilés ÁB, Emmitt S(2023). Exploring Energy Retrofitting Strategies and Their Effect on Comfort in a Vernacular Building in a Dry Mediterranean Climate. *Building and Environment*, 13(6):1381.
17) Kosir,M(2018). Implications of present and upcoming changes in bioclimatic potential for energy performance of residential buildings. *Building and Environment*.127(2).157-172.
18) Mazraeh,H,Pazhuhafar,M(2018). Effects of vernacular architecture structure on urban sustainability case study: Qeshm Island, Iran. *Frontiers of Architectural Research*.7(1).11-24.
19) Pfafferott, J.; Herkel, S.; Jäschke, M. (2023).Design of passive cooling by night ventilation: Evaluation of a parametric model and building simulation with measurements. *Energy Build*, 35, 1129–1143.
20) Premorv,M.Zigrat,M,Vesna,L(2018). Influence of the building shape on the energy performance of timber-glass buildings located in warm climatic regions. *Energy*, 149(15).496-504
21) Varzaneh,L,Armini,M.Bemarian,M(2014). Impact of Hot and Arid Climate on Architecture. *Procedia Engineering*, 94(2).25-32.
22) Ye,W,Zhang,F,Bai,W,Due,Z(2019). A tile service-driven architecture for online climate analysis with an application to estimation of ocean carbon flux. *Environmental Modelling & Software*.118(34).120-133.

نشریه علمی اندیشه‌های نو در علوم‌جغرافیایی، دوره ۲، شماره ۳، بهار ۱۴۰۳، صفحات: ۹۷-۱۱۷
شاپا: ۱۴۷۳-۲۹۸۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۱۵ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۰۱/۲۰

ارزیابی وتبیین بعد جانی احساس امنیت در مناطق مرزی(مورد مطالعه: ساحل اروندرود)

سیدیوسف هاشمی[۱]
کارشناسی ارشد مخاطرات محیطی- انسانی، دانشگاه تهران و دبیر جغرافیا، آموزش و پرورش شهرستان آبادان
علی رضایی
کارشناسی ارشد مخاطرات محیطی- انسانی، دانشگاه تهران و دبیر جغرافیا، آموزش و پرورش شهرستان اراک
فروغ جابروندی
کارشناسی جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاداسلامی واحد اهواز و دبیر جغرافیا، آموزش و پرورش شهرستان آبادان

چکیده

ترقی یک جامعه درگرو حفظ امنیت و احساس ناشی از آن است. امنیت مرزها بسترساز امنیت ملی کشور می‌باشد. حضور مردم در فضای مرزی مستلزم احساس‌امنیت آنان بوده و یکی از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده حضور مردم در فضای مرز، احساس ناامنی است. احساس‌امنیت جانی اساس و کف بقاء انسان در هر مکانی است. در همین راستا پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی و از طریق مطالعات کتابخانه‌ای در پی ارزیابی و تبیین احساس‌امنیت جانی در مرز ساحلی اروندرود می‌پردازد.در این پژوهش بعد جانی احساس امنیت به‌عنوان متغیر وابسته و خصوصیات فردی، زندگی در ساحل، خشونت طایفه‌ای، نگرانی خروج بومیان از آب‌های ایران، ناامنی کشور همسایه، ناامنی در آب‌های غیر ایرانی، به‌عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته‌شده است. حجم نمونه موردمطالعه براساس فرمول کوکران ۳۱۵ نفر از ۱۶ روستا و دو مرکز شهری ساحل اروندرود بوده و پس از تحلیل کلیه متغیرها با استفاده از نرم‌فزار(spss) و پس از آن با کمک (GIS) به‌صورت نقشه استخراج گردید. به‌منظور استفاده از نتایج آزمون t ابتدا نتایج آزمون لون مورداستفاده قرار می‌گیرد. نتایج آزمون نشان می‌دهد میزان خطا برابر با ۰,۶۱ می‌باشد به‌عبارت‌دیگر میزان دقت آزمون ۳۹ صدم می‌باشد؛ که بیشتر از مقدار قابل‌قبول است؛ بنابراین بین واریانس‌ها اختلاف وجود دارد. نتایج آزمون tبا فرض برابری واریانس‌ها نشان می‌دهد این آزمون در سطح اطمینان بالای ۹۵ درصد معنی‌دار می‌باشد. نظر به اینکه احساس امنیت جانی در نواحی روستایی ۲,۵ و نواحی شهری ۲,۷ می‌باشد بنابراین می‌توان گفت میزان احساس امنیت جانی در نواحی شهری نسبت به نواحی روستایی در وضعیت بهتری می‌باشد. و اگر روستاها را از شهرها تفکیک کنیم احساس امنیت جانی در روستاهای جنوبی منطقه مورد مطالعه وضعیت بهتری دارد. و به جز عدم احساس امنیت در موقع خروج دریانوردان از آب‌های ایران، احساس امنیت جانی در روستاها بیشتر بود.

کلمات کلیدی: امنیت، احساس امنیت جانی، مرز، اروندرود

مقدمه

امنیت اساس یک اجتماع سالم و احساس امنیت پایه اصلی توسعه انسانی است. در سلسله مراتب مازلو این‌گونه است که نیاز به امنیت بلافاصله پس از نیازهای فیزیولوژیک مطرح شده و به عبارت دیگر مهم‌ترین نیاز پس از برطرف شدن نیازهای اولیه است (زالی و همکاران،۱٤۰۰: ۱۱٤٤) امنیت بخصوص بعد جانی آن از نیازهای اساسی هر فرد است که همه انسان‌های جامعه تا حد قابل قبولی آن را باید احساس کرده و از آن راضی باشند (Azevedo et al,2021:75) پیشرفت و ترقی یک جامعه درگرو حفظ و بقای امنیت و احساس ناشی از آن است. امنیت اولین عاملی است که موجب می‌شود انسان‌ها کنار هم‌آیند، از نیروی هم کمک گرفته و در مسئولیت‌های اجتماعی مشارکت جویند تا آسوده‌تر و معتمدتر زندگی کنند (صالحی امیری و افشاری نادری، ۱۳۹۰:۵۰) امنیت مرزها نیز بسترساز امنیت ملی کشور می‌باشد. حضور مردم ساکن مرز در فضای منطقه مرزی مستلزم احساس امنیت از سوی آنان است. امنیت مرزی نباید به عنوان یک گزاره خطی و یک سویه مدنظر قرار گیرد بلکه باید منعکس کننده یک سیستم پیچیده، جامع و پویا باشد (Manjarrez& Rojek,2020: 86). امنیت مفهومی بیرونی و عینی و احساس امنیت مفهومی درونی و ذهنی است. امنیت یعنی فقدان عوامل عوامل تهدید کننده فرد، و احساس امنیت به معنای نبود احساس درونی ناامنی است در این زمینه می توان گفت که احساس امنیت می‌تواند با امنیت واقعی تناسب داشته باشد یا نداشته باشد، یعنی در شرایطی که امنیت عینی وجود نداشته باشد فرد ممکن است احساس امنیت داشته باشد یا اینکه عوامل ایجاد کننده امنیت واقعاً وجود داشته، اما فرد احساس امنیت نداشته باشد (طاهری و همکاران،۱٤۰۲: ۹٦). احساس امنیت سازه‌ای چند بعدی است و متناسب با وضعیت اجتماعی افراد مختلف، به گونه‌های متفاوت ظهور می‌یابد و به اشکال مختلف سنجیده و اندازه‌گیری می‌شود بنابراین، احساس امنیت با بسیاری از عناصر اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه ارتباط دارد (رضایی استبرق و همکاران،۱٤۰۱: ۸۰). احساس امنیت از مکانی به مکان دیگر متفاوت است حتی در بعضی موارد در سکونتگاه‌های شهری یا روستایی نرخ جرم و جنایت پایین باشد و یا اینکه ساکنان از جرم و جنایت الگوی متفاوتی برداشت کنند بنابراین احساس ایمنی و امنیت جانی در هر مکان منحصر به فرد است (Velasquez at al,2021:2) توجه به احساس امنیت در یک منطقه ایجاد امنیت را در بلند مدت مقرون به صرفه‌تر و پایدارتر می‌کند (Doyle et al,2015:11). مناطق مرزی به دلیل مجاورت با کشورهای خارجی و شرایط جغرافیایی و سیاسی حاکم بر آن‌ها، ویژگی های خاص خود را دارندکه جزء لاینفک آن‌ها به شمار می‌روند و این شرایط تأثیرات مستقیمی بر روند توسعه این مناطق دارند از این رو چنان چه این ویژگی‌ها مورد توجه قرار نگیرند، تأثیرات منفی بر روند توسعه و امنیت مناطق مرزی می‌گذارند و به عنوان تهدیدی در برابر توسعه عمل خواهند کرد (ابراهیم‌زاده،۱۳۹۹: ۱۵۵).یکی از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده حضور مردم در فضای منطقه مرزی، احساس ناامنی است. ناامنی کشور همسایه، مرزهای کشور را ناامن می‌کند و عدم احساس امنیت در مرزنشینان زندگی روزمره مردم ساکن منطقه را مختل می‌کند و با ایجاد مانع بر سر راه امنیت مرزی، امنیت ملی را به خطر می‌اندازد و این مهم هزینه‌های زیادی را بر جامعه تحمیل می‌نماید. احساس امنیت عبارت است از احساس آزادی نسبی از خطر که این وضع خوشایندی در افراد جامعه ایجاد و فرد در آن احساس آرامش جسمی و روحی می‌کند (ساروخانی و هاشم نژاد،۱۳۹۰: ۸۵). مطالعه احساس امنیت مرزنشینان به دلیل رابطه متقابل امنیت مرزی و احساس امنیت

آن‌ها اهمیت و ضرورت ویژه‌ای دارد. زیرا افراد مرزنشین با جزئی‌ترین و کوچک‌ترین مسائل خود آشنا و هماهنگ هستند و چون محیط را خوب می‌شناسند هم می‌توانند متخلف، و هم می‌توانند تأمین‌کننده امنیت باشند (احمدی و هاشمی،۱۳۹۷: ۵۲). شناخت بهتر افراد ساکن در مرز با توجه به نوع آداب‌ورسوم و ارتباط بیشتر و بهتربامرزنشینان امنیت مرزی را پایدارتر می‌کند(Folami&Naylor,2016: 35). توانمند ساختن شهروندان مرز برای به دست آوردن سهم بیشتری از مسئولیت امنیت مرزی، ایجاد امنیت در مرز را آسان‌تر و پایدارتر می‌کند(Hale,2009: 23)). امنیت جانی ملموس ترین بعد احساس امنیت است. که برخلاف دیگر ابعاد احساس امنیت که شرایط مختلف محیطی و اجتماعی در آن بسیار تأثیر گذار هستند، از بعد از احساس امنیت در همه افراد اولین و اساسی ترین بعد احساس امنیت می باشد

پیشینه تحقیق

نصری و همکاران (۱٤۰۱) در تحقیق خود به بررسی اثر احساس امنیت بر توسعه گردشگری پرداخته‌اند نتایج تحقیق آن‌ها نشان داد گسترش فرهنگ محلی و مشارکت جامعه در زمینه اجرای سرمایه‌های نمادین در ارتقاء احساس امنیت اثر مثبتی داشته است.

شوهانی و همکاران (۱٤۰۰) در تحقیق خود به سنجش میزان احساس امنیت گردشگران داخلی شهرستان مرزی مهران پرداخته‌اند نتایج نتایج نشان داد که بین احساس امنیت و انتخاب مرز برای زیارت رابطه مستقیم وجود دارد.

کریمی و دانش‌مهر (۱۳۹۸) به بررسی احساس امنیت در مناطق مرزی شهر مریوان پرداخته‌اند نتیجه تحقیق آن‌ها نشان داد احساس امنیت شهروندان بر حسب جنسیت، تحصیلات و وضعیت شغلی تفاوت معناداری دارد و با مدت اقامت در شهر نیز از رابطه معکوس برخوردار است.

امانپور (۱۳۹۷) در تحقیق خود به سنجش رابطه بین توسعه شهری و احساس امنیت شهروندان در شهر اهواز پرداخته است نتایج آزمون سیستم فازی در این پژوهش نشان داد که با توجه به میزان توسعه شهر اهواز، احساس امنیت شهروندان در حالت متوسط، پایین و خیلی پایین است.

حیدری ساربان (۱۳۹۵) در پژوهش خود به تبیین رابطه پایداری اقتصادی با احساس امنیت ساکنان روستایی شهرستان اردبیل پرداخته‌است تحقیق وی نشان داد بین تمامی متغیرهای پژوهش با احساس امنیت در مناطق روستایی شهرستان اردبیل رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

عبده‌زاده و فتح‌اللهی (۱۳۹٤) در تحقیق خود به بررسی رابطه بازاچه مرزی و احساس امنیت اقتصادی در روستاهای مرزی شهرستان بانه پرداخته‌اند آن‌ها در تحقیق خود ثابت کردند مرزنشینان نزدیک به بازاچه‌های مرزی نسبت به سایرین از احساس امنیت اقتصادی بیشتری برخوردارند.

دربان آستانه (۱۳۹۳) در تحقیق خود به ارزیابی و تحلیل احساس امنیت روستاییان نواحی مرزی پرداخته است. منطقه مورد مطالعهٔ وی استان ایلام می‌باشد نتایج نشان داد احساس امنیت روستاییان در سطح استان در حد متوسط و پایین می‌باشد.

یحیی‌زاده و خدری (۱۳۹۳) هدف پژوهش خود را بر مبنای شناسایی عوامل اقتصادی و اجتماعی مرتبط با احساس امنیت زنان سرپرست خانوار قرار داده‌اند یافته‌های تحقیق آن‌ها نشان داد ایجاد فرصت‌های برابر و توزیع عادلانه امکانات جهت ارتقاء احساس امنیت می‌تواند سودمند باشد.

احسانی فرد و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهش خود به ارزیابی احساس امنیت شهروندان در شهرهای جدید پرداختند منطقه مورد مطالعهٔ آن‌ها شهر جدید اشتهارد بوده است. نتایج تحقیق نشان دادند که بین احساس امنیت و شاخص‌هایی همچون سرمایهٔ اجتماعی، عملکرد رسانه‌ها، نقش رسانه‌ها، نقش نیروی انتظامی، پایگاه اجتماعی افراد رابطه معناداری وجود دارد.

لارسن و همکاران[1](۲۰۲۳) در پژوهش خودشان به این نتیجه رسیدند که احساس امنیت جانی و روانی بیماران به پرستاران و کادر درمانی باعث کاهش هزینه‌های مراکز درمانی و موفقیت بیشتر عمل‌های جراحی می‌شود همچنین یافته‌های آن‌ها نشان داد تجربه این احساس در بیمارستان، بهبود افراد را پس از مرخص شدن از بیمارستان را سریعتر می‌کند.

پورتر و همکاران[2](۲۰۲۱) در پژوهش خودشان به ارزیابی رابطه میزان تعلق جوانان و نوجوان به مدرسه و احساس امنیت پرداختند آن‌ها در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند هر چه میزان احساس امنیت در نوجوانان بالا رود به همان میزان احساس تعلق به مدرسه درآن‌ها ارتقاء می‌یابد و هر چه میزان احساس تعلق به مدرسه افزایش یابد مقدار احساس امنیت در آن‌ها بالا می‌رود بدین صورت که این دو متغییر یکدیگر را تغییر مثبت می‌دهند.

لاکوی[3](۲۰۲۰) در پژوهش خود به بررسی رابطه بین احساس امنیت جانی دانش‌آموزان و افت تحصیلی در مدارس نیویورک آمریکا پرداخته‌است نتایج تحقیق وی نشان داد که هر چه میزان احساس ناامنی در دانش‌آموزان بیشتر شود افت تحصیلی و غیبت آن‌ها از کلاس افزایش می‌یابد و حتی در مدارسی که احساس امنیت جانی دانش‌آموزان تأثیر چشم‌گیری در روند و افت تحصیل آن‌ها نشان نداد اما میزان گرایش آن‌ها به خشونت و اعمال خشونت‌آمیز بیشتر بوده‌است.

دی و همکاران[4](۲۰۱۸) در پژوهش خود به این یافته دست پیدا کردند که احساس امنیت در بین کارمندان بخش خصوصی در مقایسه با بخش دولتی در اثر بالا رفتن سن افراد تغییر می‌یابد بدین صورت که احساس امنیت روانشناختی در کارمندان جوان بخش خصوصی بالتر است اما در میانسالی این وضعیت تقریباً برعکس است.

ترنر[5](۲۰۱۶) در پژوهش خود به بررسی حفظ احساس امنیت در دوران پیری شهروندان پرداخته است این تحقیق در ایالت میشیگان انجام‌گرفته و نشان‌دهنده آن است که احساس امنیت افراد به میزان بالا رفتن سن، کاهش می‌یابد.

1Larssen
2Porter
3Lacoe
4Dey et al
5Turner

مبانی نظری

امنیت

امنیت در مفهوم لغوی و بنا به تعبیر لغت‌نامه دهخدا، یعنی بی خوفی و بی هراسی؛ این مفهوم در فرهنگ لغت تخصصی (Black law) برابر با (protection; assurance) قرارداده شده‌است (موسوی و موسوی‌فر،۱٤۰۰: ٦٦٤) همچنین امنیت به مفهوم ایمنی، آرامش و آسودگی است (عمید، ۲۷۵:۱۳۷٦). همچنین امنیت به معنای دستیابی به شرایط رهایی از تهدید، توانایی دولت‌ها و جوامع در حفظ هویت مستقل و یکپارچگی کارکردی آن‌ها در برابر نیروی تغییری که آن‌ها، آن را متخاصم می‌دانند. کف سطح امنیت بقاست (رحیمی‌روشن و همکاران،۱٤۰۱: ۱۱)

احساس امنیت

مفهوم احساس امنیت[۱]جلوهٔ ذهنی امنیت و کیفیت زندگی است. احساس امنیت را می‌توان در امان بودن یا در امان حس کردن خود از تهدید تعریف کرد (کامران و شعاع برآبادی، ۳۷:۱۳۸۹). هر آنچه یک تهدید را تشکیل می‌دهد، در حقیقت موضوع امنیت است و دارای دو جنبه است: ذهنی که مبتنی بر درک ارجاعی اهداف است و نسبی، زیرا هیچ فرد یا سیستمی در امنیت کامل به سر نمی‌برد تفاوت احساس امنیت و امنیت در آن است که به‌طور مثال دو نفر در یک محیط وجود دارند که یکی از آن‌ها حس می‌کند در امنیت کامل است و دیگری احساس می‌کند که ناامنی زندگیش را تحت‌الشعاع قرار داده و در ناامنی به سر می‌برد. احساس ناامنی دارای حیطه‌های مختلفی است و برحسب شرایط اجتماعی فرد به گونه‌های متفاوت نظیر ناامنی شغلی، جانی، قضایی و اقتصادی ظهور می‌کند (بیات، ۱۵:۱۳۸۸). به‌طور کلی امنیت یعنی رهایی نسبی از تهدیدهای زیان بخش و آسیب‌زایی که در سراسر زندگی انسان متراکم است (کامران دستجردی،۱٤۰۰: ۷۷۰)

مفهوم مرز

برای مرز تعریف‌ها و مفهوم‌هایی زیادی در بین صاحب‌نظران وجود دارد. که ازجمله این تعریف‌ها عبارت‌اند از: مرز خطی است در مکان و فضا که جداکننده گروهی از انسان‌ها از سایرین است و بنابراین ساکنان دو طرف مرز به جهت داشتن تفاوت‌هایی با یکدیگر متمایز می‌شوند (مجتهد زاده،۱۳۸۹: ۵) برخی دیگر خط مرز را خط فرضی فاصل بین خاک دو کشور تعریف می‌کنند (جعفری لنگرودی،۱۳۷۷: ۳۵٦) درهرحال می‌توان مرز را عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی یا کشور از دیگر واحدهای مجاور قلمداد کرد که در یک فرایند تاریخی جایگزین سرحد شده است (حافظ نیا،۱۳۷۹: ۱۹۰) در ساده‌ترین تعریف، انسان برای جلوگیری از تداخل محدوده فعالیت خود در برابر دیگران، خطوطی قراردادی را تعیین

---

۱ – در برخی از منابع احساس امنیت feeling of security - ترجمه شده و در برخی از منابع اصطلاح معادل Fear of Crime استفاده می‌کنند.

می‌کند که «مرز» نامیده می‌شود (احمدی و هاشمی،۱۳۹۷: ۱۷). مرز از این مفهوم پیروی می‌کند که گروهی از مردم ساکن در یک مکان یا کشور هستند که در مورد خودشان این اعتقاد را دارند که جامعه آن‌ها متمایز از دیگران است (Seidel & Budke,2019: 84)

مرزنشینان و امنیت

مرزنشینان افرادی هستند که در نزدیکی خط مرز ساکن هستند، کار وزندگی می‌کنند و به نحوی ناحیه مرزی موطن آن‌هاست. بدین‌صورت که هویت مکانی آن‌ها منطقه مرزی باشد. مرزنشین شهروندی است که تفاوت بیرون و درون را حس می‌کند و اولین ضربه ناامنی خارجی را متحمل می‌شود. مرزنشین به کسی گفته می‌شود که در عمق نوار مرزی سکونت دائمی داشته باشد، مرزنشینان درواقع مرزداران محلی هستند که زندگی و منافع آنان با مرز گره‌خورده است و به علت داشتن علایق فطری و عاطفی، ملی و مالی تا سرحد امکان از مرز نگهبانی و نگهداری می‌کنند گرچه تخلفات مرزی اکثراً توسط مرزنشینان شکل می‌گیرد، اثر وجودی وحضور مؤثر و مفید آنان را در مرزبانی و مرزداری نباید نادیده گرفت، زیرا افراد مرزنشین با جزئی‌ترین و کوچک‌ترین مسائل محیط خود آشنا و هماهنگ هستند و چون محیط را خوب می‌شناسند هم می‌توانند متخلف و هم می‌توانند تأمین‌کننده امنیت باشند(احمدی و هاشمی،۱۳۹۷: ۵۲).

شناسایی منطقه موردمطالعه

منطقه مورد مطالعه دراین پژوهش منطقه مرزی اروندرود بوده که بین ۲۹ درجه و ٥٦ دقیقه و ٤٥ ثانیه تا ۳۰ درجه و ۲۵ دقیقه و ۳۷ ثانیه عرض شمالی و ٤٨ درجه و ۹ دقیقه و ٥٦ ثانیه تا ٤٨ درجه و ۳٦ دقیقه و ۱۳ ثانیه طول شرقی واقع‌شده است. ارتفاع از سطح دریا بین ۰ تا ۷ متراست. این منطقه در استان خوزستان و در جنوب غرب این استان واقع‌شده است که از سمت شمال به شهرستان خرمشهر، از جنوب به خلیج‌فارس از شرق به رودخانه بهمنشیر و از غرب به کشور عراق منتهی می‌شود. منطقه موردمطالعه شامل۲ مرکز شهری به نام‌های آبادان و اروندکنار و٤دهستان به نام‌های نوآباد، نصار، منیوحی و شلاهی می‌باشد. منطقه موردمطالعه قسمت مهمی از شهرستان آبادان است. شهرستان آبادان ازنظر تقسیمات کشوری به‌عنوان فرمانداری ویژه می باشد.

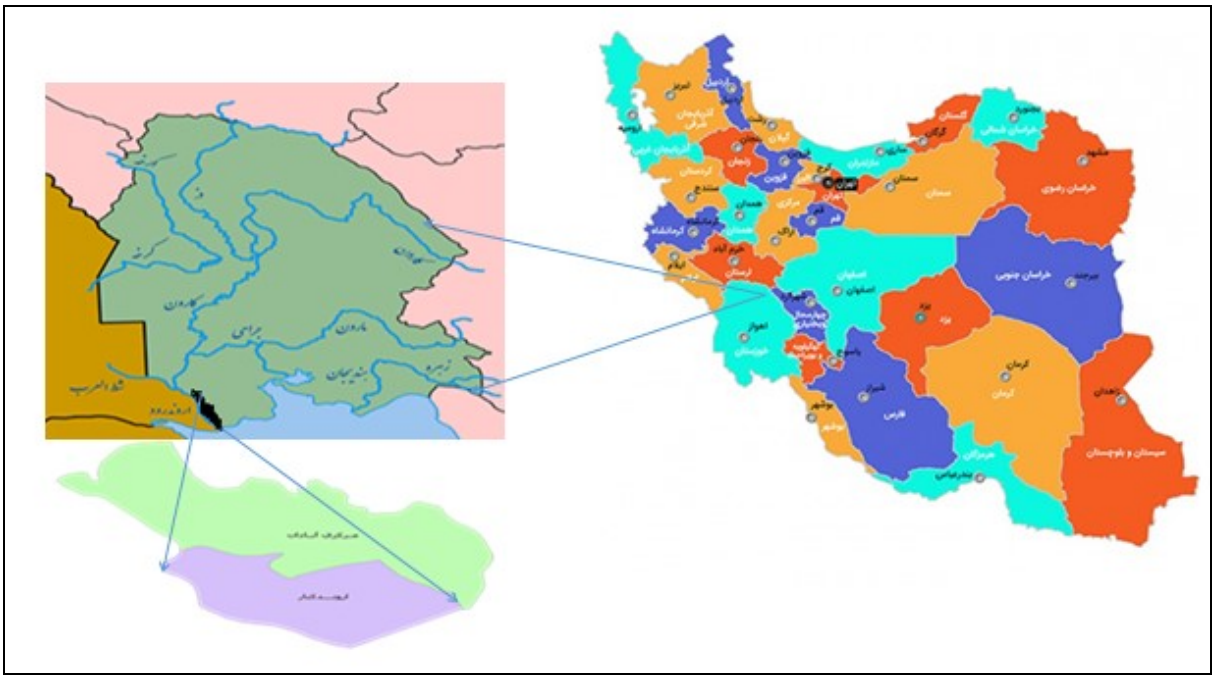

شکل ۱: موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه در کشور، استان و شهرستان

مواد و روش‌های تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی- تحلیلی بوده که از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و پرسشنامه، اطلاعات جمع‌آوری‌شده و با استفاده از نرم‌افزارspss اطلاعات تجزیه‌وتحلیل و فرضیات مورد آزمون قرارگرفته است. روایی پرسشنامه با کمک کارشناسان خبره در مورد احساس امنیت و یک مرحله پیش آزمون مورد بررسی قرار گرفت و پس از اعمال چند مرحله اصلاحات مورد تأیید واقع شد. همچنین پایایی با استفاده از آزمون کرونباخ در نرم افزار (spss) مورد ارزیابی قرار گرفت. احساس امنیت اجتماعی به‌عنوان متغیر وابسته و خصوصیات فردی، عملکرد رسانه‌ها، فضای کالبدی سکونت‌گاه، عوامل اجتماعی، وضعیت جرم خیزی و عملکرد پلیس به‌عنوان متغیر مستقل در این تحقیق بوده‌اند. پس از تحلیل کلیه متغیرهای وابسته و متغیرهای مستقل داده‌ها با مفهوم کلی و با نرم‌افزار GIS به‌صورت نقشه استخراج گردید. جامعه آماری مورد مطالعه در این تحقیق شامل ١٦ روستا و دو سکونتگاه شهری از خط ساحلی رودخانه اروندرود انتخاب گردید در این راستا برای پرسشنامه از طریق نمونه گیری تصادفی همه اقشار جامعه آماری بالای۱۸ سال جهت پاسخ دادن به پرسشنامه انتخاب گردید. حجم نمونه موردمطالعه ۳۱۵ نفر بر اساس فرمول کوکران می‌باشد. در این مطالعه برای بررسی عوامل مؤثر بر احساس امنیت از مدل رگرسیون خطی به روش پس‌روند استفاده شد. در این روش وزن تمام متغیرهای مستقل رگرسیون برای پیش‌بینی متغیر ملاک محاسبه می‌شود. سپس به ترتیب، آن متغیری که خروج آن از معادله واجد کمترین کاهش در (مجذور همبستگی چندگانه) است، از معادله حذف می‌شود اگر متغیر دیگری نیز وجود داشته باشد که خروج آن از معادله، منجر به کاهش معنی‌دار مجذور همبستگی چندگانه نشود، روند خروج متغیرهای کم اثر ادامه پیدا می‌کند. ضمناً، اگر تمام متغیرهای مستقل در معادلهٔ رگرسیون دارای وزن معنی‌دار باشند، هیچ متغیری از معادله خارج نمی‌شود. اولین متغیری که در این روش از معادله

حذف می‌شود ممکن است در روش‌های دیگر مثل گام‌به‌گام در مراحلی از تحلیل در معادله باقی بماند. این موضوع به این علت است که غیر معنی‌داری متغیر و خروج آن از معادله قویاً تحت تأثیر اثر برهم‌کنشی متغیرها می‌باشد.

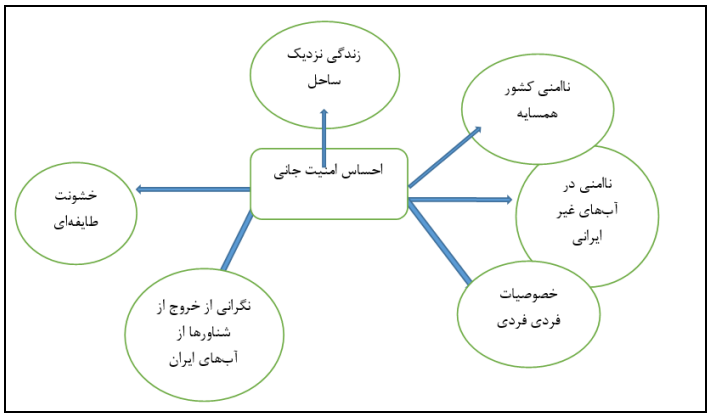

شکل۲: مدل مفهومی پژوهش

متغیرهای واردشده در این مدل به شرح زیر می‌باشد: خصوصیات فردی، زندگی در نزدیکی ساحل، خشونت طایفه‌ای، نگرانی از خروج شناورهای بومیان از آب‌های ایران، ناامنی کشور همسایه، ناامنی در آب‌های غیر ایرانی

جدول۱- نتایج آزمونt برای بعد جانی احساس امنیت

		آزمون لون		نتایج آزمون t					
	احساس امنیت	F	میزان خطا	t	درجه آزادی	میزان خطا	اختلاف میانگین	اشتباه انحراف معیار	۹۵ درصد اطمینان پایین‌ترین	۹۵ درصد اطمینان بالاترین
بعد جانی	فرض برابری واریانس‌ها	۰/۲۵۹	۰/٦۱۱	-۲/۱۱۰	۳۱۲	۰/۰۳٦	-/۱۱۷٦۲	۰/۰۵۵۷۵	-۰/۲۲۷۳۱	-۰/۰۰۷۹٤
	فرض نابرابری واریانس‌ها			-۲/۱۱۳	۲۹۹,۵۷٦	۰/۰۳۵	-/۱۱۷٦۲	۰/۰۵۵٦	-۰/۲۲۷۱۵	-۰/۰۰۸۱۰

ماخذ: یافته های تحقیق،۱٤۰۲

تأثیر ناامنی مرزی و دزدان دریایی بر کار دریانوردان

پایهٔ اصلی اقتصاد منطقهٔ موردمطالعه تجارت، حمل‌ونقل دریایی و صیادی است این امر بخصوص در نواحی روستایی بیشتر صدق می‌کند. این امر در حالی است که شناورها از مرز آبی هم‌مرز با کشور آشوب‌زده و ناامن عراق باید عبور کنند؛ و بر اساس مشاهده هم‌مرز بودن با آن کشور می‌تواند بر کار دریانوردی تأثیر داشته باشد و بخصوص اینکه راهزنان دریایی به شناورهای بومی منطقه بارها دست به حمله وغارت زدند. این فرض تأثیرگذاری را بدین‌صورت مطرح شد که ناامنی عراق و حمله دزدان دریایی کار دریا را دچار مشکل کرده است. پاسخ‌دهندگان به این پیش‌فرض بدین گونه پاسخ داده‌اند که ١٤ نفر

(٤,٥ درصد) کاملاً با این ادعا مخالفت کردند و ٥١ نفر (١٦,٢ درصد) مخالف،٨٧ نفر (٢٧,٧ درصد) تا حدودی موافق، ١٠٦ نفر (٣٣,٨ درصد) موافق و ٥٦ نفر (١٧,٨ درصد) نیز کاملاً با این ادعای مطرح‌شده موافق بودند. میانگین محاسبه‌شده برای این گویه برابر با ٣,٤٤ می‌باشد.

احساس خطر در هنگام خروج از آب‌های ایران

در منطقه مرزی دوری و نزدیکی به خاک کشور مطبوع در احساس امنیت اهمیت ویژه‌ای دارد بخصوص اگر این منطقه مرزی نزدیک یک کشور ناامن باشد. برای سنجش میزان احساس خطر در میان افراد چه کسانی که شاغل در کار دریا هستند و چه کسانی که در منطقه مرزی ساحلی زندگی می‌کنند موردبررسی قرار گرفت کسانی که در کار دریا نیستند و در منطقه مرزی اروندرود زندگی می‌کنند هم به دلیل نزدیکی به این خطه آبی و تعامل با دریانوردان می‌توانند به بیان احساس خود در مورد اینکه اگر در شناوری باشند و از آب‌های ایران خارج شوند آیا بیشتر احساس خطر می‌کنند یا خیر برای این منظور این گویه این‌گونه طرح شد که وقتی در شناور هستم و از آب‌های ایران خارج می‌شوم بیشتر احساس خطر می‌کنم. ١١ نفر (٣,٥ درصد) کاملاً مخالف، ٤٧ نفر (١٤,٩ درصد) مخالف، ٨٦ نفر (٢٧,٣ درصد) تا حدودی موافق، ١١٨ نفر (٣٧,٥ درصد) موافق و ٥٣ نفر (١٦,٨ درصد) کاملاً با این گویهٔ مطرح‌شده موافق بودند. میانگین محاسبه‌شده برای این گویه ٣,٤٩ می‌باشد

خطرناک بودن ساحل شط در شب

برای بعضی افراد در منطقه اروندرود رفتن به لب شط در شب ممکن است دلهره‌آور باشد. این موضوع را که آیا رفتن به این مکان خطرناک است یا نه مطرح شد که ١٤ نفر (٤,٤ درصد) کاملاً با خطرناک بودن رفتن به لب شط در شب مخالف بودند و ٤٨ نفر (١٥,٢ درصد) مخالف،٦٥ نفر (٢٠,٦ درصد) تا حدودی موافق، ٩١ نفر (٢٨,٩ درصد) موافق و ٩٧ نفر (٣٠,٨ درصد) کاملاً موافق با خطرناک بودن رفتن به لب شط در شب بودند. میانگین محاسبه‌شده برای این گویه برابر با ٣,٦٦ می‌باشد.

زندگی در نزدیکی شط به دلیل مرزی بودن

در ادامه گویه قبل برای سنجش میزان نزدیکی به شط گویهٔ دیگری مطرح گردید که برای سنجش خطر داشتن زندگی در کنار مرز می‌باشد؛ بدین گونه که از پاسخ‌دهندگان این‌گونه پرسیده شد زندگی لب شط اگر خطر دارد به دلیل مرزی بودن آن است که ٣٠ نفر (٩,٥ درصد) کاملاً مخالف،٩٢ نفر (٢٩,٢ درصد) مخالف،٨١ نفر (٢٥,٧ درصد) تا حدودی موافق،٧٨ نفر (٢٤,٨ درصد) و ٣٤ نفر (١٠,٨ درصد) کاملاً موافق آن بودند که خطر داشتن زندگی در لب شط به دلیل مرزی بودن منطقه است. میانگین محاسبه‌شده برای این گویه برابر با ٢,٩٨ می‌باشد.

درگیری طایفه‌ای در مقایسه با دیگر مناطق نزدیک استان

در بعضی مناطق ایران بخصوص مناطق روستایی که سلسله‌مراتب خانوادگی، فامیلی و طایفه‌ای کم‌وبیش وجود دارند مستعد اختلافات و درگیری گروهی هستند، استان خوزستان از این قاعده مستثنی نیست. در منطقه موردمطالعه برای سنجش میزان اختلافات قومی و طایفه‌ای و مقایسه آن با سایر مناطق استان، تحقیق حاضر به طرح گویه‌ای در این زمینه پرداخته است تا

بتوان تفاوت محسوس ازنظر فرهنگ طایفه‌ای یا سایر مناطق استان را تحلیل کند. مضمون گویه بدین شرح است که درگیری و خشونت طایفه‌ای درجایی که زندگی می‌کنم از سایر مناطق استان کمتر است که پاسخ‌دهندگان به این پیش‌فرض بدین گونه پاسخ دادند که ۱۵ نفر (٤,۸ درصد) کاملاً مخالف، ٤۳ نفر (۱۳,۷ درصد) مخالف، ۷۲ نفر (۲۲,۹ درصد) موافق، ۱۱۵ نفر ۳٦,۵ درصد موافق و ۷۰ نفر (۲۲,۲ درصد) با این فرضیه کاملاً موافق بودند. میانگین این گویه برابر با ۳,۵۷ می‌باشد.

خشونت طایفه‌ای

این موضوع برخلاف ظاهر آن‌که با گویهٔ قبلی تشابه دارد ازنظر محتوا تفاوت‌های زیادی بین آن‌ها وجود دارد. ازجمله اینکه خشونت طایفه‌ای نوعی فرهنگ نهفته است که می‌تواند به‌صورت درگیری بروز نکند و فقط به‌صورت عصبیت‌ها و تعصبات و تندروی‌ها خود را نشان دهد. اینکه نشان داده شود که خشونت و درگیری حتی به‌صورت کم آیا وجود دارد یا وجود ندارد برای سنجش این مطلب گویه‌ای ترتیب داده‌شده بدین مضمون که خشونت و درگیری‌های طایفه‌ای کمی در اینجا وجود دارد. ۳۲ نفر (۱۰,۲ درصد) کاملاً مخالف این موضوع بودند و ٧٤ نفر (۲۳,۵ درصد) مخالف، ۱۱۰ نفر (۳٤,۹ درصد) تا حدودی موافق،۷۲ نفر (۲۲,۹ درصد) موافق و ۲۷ نفر (۸,٦ درصد) کاملاً موافق آن بودند که خشونت و درگیری‌های طایفه‌ای در مقیاس کم وجود دارد. میانگین محاسبه‌شده برای این گویه برابر با ۲,۹٦ می‌باشد.

جدول۲- توزیع فراوانی متغیر احساس امنیت جانی

گویه ها		کاملاً مخالف	مخالف	تاحدودی	موافق	کاملاً موافق	میانگین
نگرانی از ناامنی در مرز آبی و کار دریا	فراوانی	١٤	۵۱	۸۷	۱۰٦	۵٦	۳,٤٤
	درصد	٤,۵	١٦,۲	۲۷,۷	۳۳,۸	۱۷,۸	
نگرانی از رفتن به لب شط در شب	فراوانی	١٤	٤۸	٦۵	۹۱	۹۷	۳,٦٦
	درصد	٤,٤	۱۵,۲	۲۰,٦	۲۸,۹	۳۰,۸	
نگرانی از زندگی لب شط به دلیل مرزی بودن	فراوانی	۳۰	۹۲	۸۱	۷۸	۳٤	۲,۹۸
	درصد	۹,۵	۲۹,۲	۲۵,۷	۲٤,۸	۱۰,۸	
نگرانی از خروج از آب‌های ایران	فراوانی	۱۱	٤۷	۸۷	۱۱۸	۵۳	۳,٤۹
	درصد	۳,۵	١٤,۹	۲۷,۳	۳۷,۵	١٦,۸	
نگرانی از درگیری‌های طایفه‌ای نسبت به سایر مناطق	فراوانی	۷۰	۱۱۵	۷۲	٤۳	۱۵	۳,۵۷
	درصد	۲۲,۲	۳٦,۵	۲۲,۹	۱۳,۷	٤,۸	
عدم نگرانی وجود داشتن خشونت طایفه‌ای	فراوانی	۳۲	۷٤	۱۱۰	۷۲	۲۷	۲,۹٦

ماخذ: یافته های تحقیق،۱٤۰۲

جدول۳- خلاصه اطلاعات آماری احساس امنیت جانی

امنیت جانی	تعداد	میانگین	انحراف معیار	اشتباه انحراف معیار
	۳۱۵	۲,٦۳٤۷	۰/٤۹۳۷۱	۰/۰۲۷۸٦

ماخذ: یافته های تحقیق،۱٤۰۲

بعد جانی احساس امنیت

به‌منظور استفاده از نتایج آزمون t ابتدا نتایج آزمون لون مورداستفاده قرار می‌گیرد. نتایج آزمون نشان می‌دهد میزان خطا برابر با ۰,٦۱ می‌باشد به‌عبارت‌دیگر میزان دقت آزمون ۳۹ صدم می‌باشد؛ که بیشتر از مقدار قابل‌قبول است؛ بنابراین بین واریانس‌ها اختلاف وجود دارد. نتایج آزمون tبا فرض برابری واریانس‌ها نشان می‌دهد این آزمون در سطح اطمینان بالای ۹۵ درصد معنی‌دار می‌باشد. نظر به اینکه احساس امنیت جانی در نواحی روستایی ۲,۵ و نواحی شهری ۲,۷ می‌باشد بنابراین می‌توان گفت میزان احساس امنیت جانی در نواحی شهری نسبت به نواحی روستایی در وضعیت بهتری می‌باشد.

عوامل مؤثر بر احساس امنیت

عوامل مأثر بر احساس امنیت جانی شامل موارد متعددی است که در این تحقیق به مواردی از جمله خصوصیات فردی، عوامل مکانی جغرافیایی، اقتصادی و امنیتی مورد بررسی قرار می گیرند.

خصوصیات فردی

یکی از عوامل مهم تأثیر گذار در احساس امنیت جانی خصوصیات شخصی مربوط به افراد است که ادراک فرد را از محیط کاملاً تحت الشعاع خود قرار می دهد. این ویژگی ها عبارتند از: سن، جنس، میزان تحصیلات، شغل و تأهل می باشد.

تأهل

وضعیت تأهل در تحقیق حاضر بدین‌صورت است که ۱۹۸ نفر (٦۲,۹ درصد) متأهل و ۱۱۷ نفر (۳۷,۱ درصد) مجرد می‌باشند.

جدول٤- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس وضعیت تأهل

	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
متأهل	۱۹۸	٦۲,۹	٦۲,۹
مجرد	۱۱۷	۳۷,۱	۱۰۰
جمع کل	۳۱۵	۱۰۰	

ماخذ: یافته های تحقیق،۱٤۰۲

جدول۵- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس نوع شغل

شغل	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
دریانورد	۷٦	۲٤,۱	۲٤,۱
بازاری	۱٦	٥,۱	۲۹,۲
آزاد	٦۳	۲۰	٤۹,۲
کارگر	۱۹	٦	٥٥,۲
کارمند	٤۲	۱۳,۳	٦۸,٦
دانشجو-محصل	۲۳	۷,۳	۷٥,۹
خانه‌دار	۳۰	۹,٥	۸٥,٤
کشاورز	۱۳	٤,۱	۸۹,٥
بیکار	۳۳	۱۰,٥	۱۰۰
جمع کل	۳۱٥	۱۰۰	

ماخذ: یافته های تحقیق،۱٤۰۲

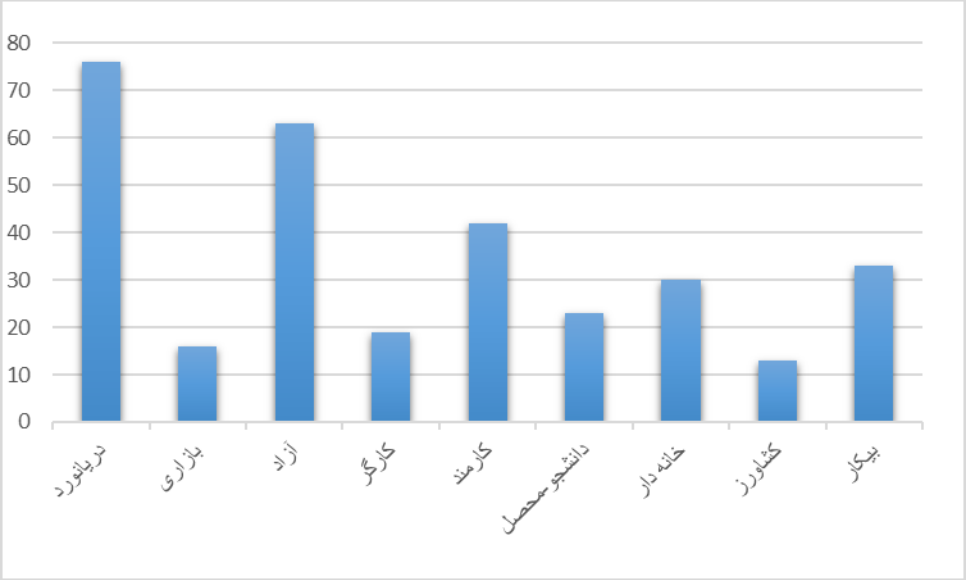

نمودار۱: فراوانی پاسخگویان بر اساس نوع شغل

ماخذ: یافته های تحقیق،۱٤۰۲

مقایسه احساس امنیت جانی به تفکیک نوع شغل

بررسی‌ها نشان می‌دهند میانگین احساس امنیت در افراد با شغل‌های متفاوت کمی متفاوت است به‌طوری‌که بیشترین میزان احساس امنیت در بین به ترتیب: دانشجویان، کشاورزان و دریانوردان که به ترتیب با میانگین ۳,٤، ۲,۹٥، ۲,۹۰

بالاترین میزان احساس امنیت محسوب می‌شود و کمترین احساس امنیت مربوط به شاغلین بخش بازار و شغل‌های آزاد می‌باشد. اما نتایج آزمون تجزیه واریانس یک‌طرفه نشان می‌دهد این آزمون ازنظر آماری معنی‌دار نمی‌باشد به‌عبارت‌دیگر اختلاف معنی‌داری بین شغل‌های مختلف ازنظر احساس امنیت جانی وجود ندارد.

اقتصاد نواحی روستایی در خط ساحلی اروند

نواحی روستایی، آن دسته از سکونتگاه های منطقه مورد مطالعه هستند که با جمعیت کمتر و با اقتصاد وابسته به دریا و کشاورزی امرار معاش می کنند. روستاهای منطقه مورد مطالعه بیشتر به صورت آرایش خطی و بدون مرز مشخص در امتداد رودخانه اروند پراکنده شده اند.

سن و بعد جانی احساس امنیت

به‌منظور بررسی ارتباط بین متغیر احساس امنیت جانی به‌عنوان متغیر وابسته و متغیر سن به‌عنوان متغیر مستقل از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شد. نتایج نشان می‌دهد بین این دو متغیر همبستگی منفی معناداری با دقت ۹۵ درصد اطمینان وجود دارد به‌عبارت‌دیگر می‌توان گفت با افزایش سن میزان احساس امنیت پاسخ‌گویان کاهش می‌یابد.

جدول٦- ضریب همبستگی و سطح معنا داری سن و تحصیلات

	احساس امنیت	
	ضریب همبستگی	سطح‌معنی‌داری
سن	-۰/۱۱۵	۰/۰٤۲
تحصیلات	-۰/۰۵۲	۰/۳۵۵

ماخذ: یافته های تحقیق،۱٤۰۲

تحصیلات و احساس امنیت جانی

برای بررسی ارتباط احساس امنیت به‌عنوان متغیر وابسته و تحصیلات به‌عنوان متغیر مستقل از آزمون پیرسون استفاده شد؛ که نتایج این آزمون نشان دادند بین دو متغیر تحصیلات و احساس امنیت همبستگی معناداری وجود ندارد؛ و میزان تحصیلات بر احساس امنیت جانی پاسخ‌گویان رابطه معناداری را نشان نمی‌دهد.

احساس امنیت و جنسیت

نتایج آزمون t نشان می‌دهد میانگین احساس امنیت در زنان برابر ۲,۷۹ و در مردان ۲,۹۰ می‌باشد نتایج آزمون t نشان می‌دهد این آزمون در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنی‌دار می‌باشد به‌عبارت‌دیگر می‌توان گفت احساس امنیت مردان اختلاف معنی‌داری بااحساس امنیت زنان دارد.

جدول۷- میانگین و انحراف معیار احساس امنیت و جنسیت

جنسیت	فراوانی	میانگین	اختلاف میانگین	اشتباه انحراف معیار
زن	۸۷	۲,۷۹۶۲	۰/۳۳۲۱۸	۰/۳۵۶۱
مرد	۲۲۷	۲,۹۰۸۲	۰/۳۰۲۳٤	۰/۰۲۰۰۷

ماخذ: یافته های تحقیق،۱٤۰۲

جدول۸- آزمون t برای بعد جانی احساس امنیت

عدد مفروض: ۳,۱						
احساس امنیت	T	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین	۹۵ درصد اطمینان	
					پایین‌ترین	بالاترین
بعد جانی احساس امنیت	-۱٦,٦۹٦	۳۱۳	۰/۰۰۰	-۰/٤٦٥۱۸	-۰/۵۲۰۰	-۰/٤۱۰٤

ماخذ: یافته های تحقیق،۱٤۰۲

احساس امنیت جانی

میانگین محاسبه‌شده برای احساس امنیت جانی ۲,٦۳ می‌باشد که دربازهٔ طیف لیکرد کمتر از مقدار میانگین (۳) می‌باشد. نتایج آزمون t تک نمونه نشان می‌دهد این آزمون در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنی‌دار است (SIG=0.00) می‌باشد و نظر به اینکه اختلاف بین عدد مشاهده‌شده و عدد مفروض برابر ۰,٤٦۵- می‌باشد و به‌عبارت‌دیگر مقدار میانگین احساس امنیت جانی جامعه کمتر از عدد مفروض می‌باشد می‌توان گفت در منطقه موردمطالعه احساس امنیت جانی پایین می‌باشد.

جدول۹- تحلیل ابعاد احساس امنیت به تفکیک نوع سکونتگاه

احساس امنیت	روستا-شهر	میانگین	انحراف معیار	اشتباه انحراف معیار
بعد جانی	روستاها	۲,۵۸۲٤	۰/٤۹٤۲۷	۰/۰۳۷٤۷
	شهرها	۲,۷	۰/٤۸٦۹۲	۰/۰٤۱۱۵

ماخذ: یافته های تحقیق،۱٤۰۲

تحلیل احساس امنیت جانی به تفکیک نواحی شهری و روستای

به‌منظور استفاده از نتایج آزمون t ابتدا نتایج آزمون لون مورداستفاده قرار می‌گیرد. نتایج آزمون نشان می‌دهد میزان خطا برابر با ۰,٦۱ می‌باشد به‌عبارت‌دیگر میزان دقت آزمون ۳۹ صدم می‌باشد؛ که بیشتر از مقدار قابل‌قبول است؛ بنابراین بین واریانس‌ها اختلاف وجود دارد. نتایج آزمون tبا فرض برابری واریانس‌ها نشان می‌دهد این آزمون در سطح اطمینان

بالای ۹۵ درصد معنی‌دار می‌باشد. نظر به اینکه احساس امنیت جانی در نواحی روستایی ۲,۵ و نواحی شهری ۲,۷ می‌باشد بنابراین می‌توان گفت میزان احساس امنیت جانی در نواحی شهری نسبت به نواحی روستایی در وضعیت بهتری می‌باشد.

بعد جانی احساس امنیت به ترتیب سکونتگاه روستایی

در منطقه موردمطالعه ازنظر بعد جانی به ترتیب روستاهای حاج علی با میانگین ۲,۹۶، بچاچره با میانگین ۲,۷۶ طلیب با میانگین ۲,۷۶ بالاترین میزان احساس امنیت جانی و روستاهای رومیله با میانگین ۲,۱۸، نقشه نصار با میانگین ۲,۲۶ و آلبوحمید با میانگین ۲,۳۵ کمترین میزان احساس امنیت جانی برخوردار بوده‌اند. براساس نقشه تهیه شده مشخص می شود پراکنش فضایی احساس امنیت جانی در جنوب منطقه مورد مطالعه از وضعیت بهتری برخوردار است.

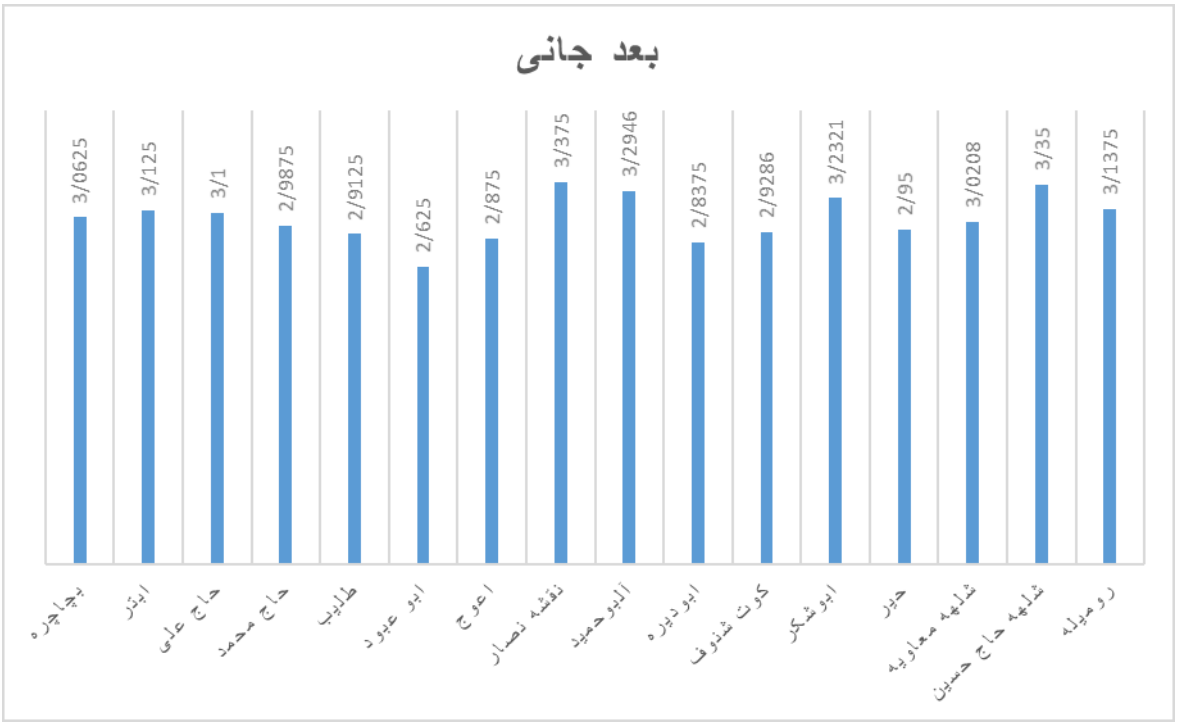

نمودار۲: نمودار مقایسه تطبیقی احساس امنیت جانی در بین روستاهای موردمطالعه

ماخذ: یافته های تحقیق،۱۴۰۲

جدول۱۰- میانگین بعد جانی احساس امنیت روستاهای مورد مطالعه

روستاهای مورد مطالعه	بعدجانی احساس امنیت
بچاچره	۲,۷٦٦۷
ابتر	۲,۷۱٦۷
حاج علی	۲,۹٦٦۷
حاج محمد	۲,۷۵
طلیب	۲,۷٦٦۷
ابو عبود	۲,٦۸۳۳
اعوج	۲,٦۵
نقشه نصار	۲,۲٦٦۷
آلبوحمید	۲,۳۵۷۱
ابودیره	۲,۵۳۳۳
کوت شنوف	۲,٦۰۷۱
ابوشکر	۲,۲۵٤٤
حیر	۲,٦۱٦۷
شلهه معاویه	۲,۷۳٦۱
شلهه حاج حسین	۲,۳٦٦۷
رومیله	۲,۱۸۳۳

ماخذ: یافته های تحقیق،۱٤۰۲

جدول۱۱- میانگین ابعاد مختلف احساس امنیت شهرهای منطقه

شهر	بعدجانی
اروند کنار	۲,۷۵۱۵
آبادان	۲,٦٦٤۷
جمع	۲,٦۳٤۸

ماخذ: یافته های تحقیق،۱٤۰۲

بعد جانی سکونتگاه‌های شهری

ازنظر بعد جانی اروندکنار با ۲,۷۵ و آبادان با میانگین ۲,٦٦ به ترتیب بالاترین و پایین‌ترین احساس امنیت جانی را در نواحی شهری منطقه موردمطالعه دارا بودند.

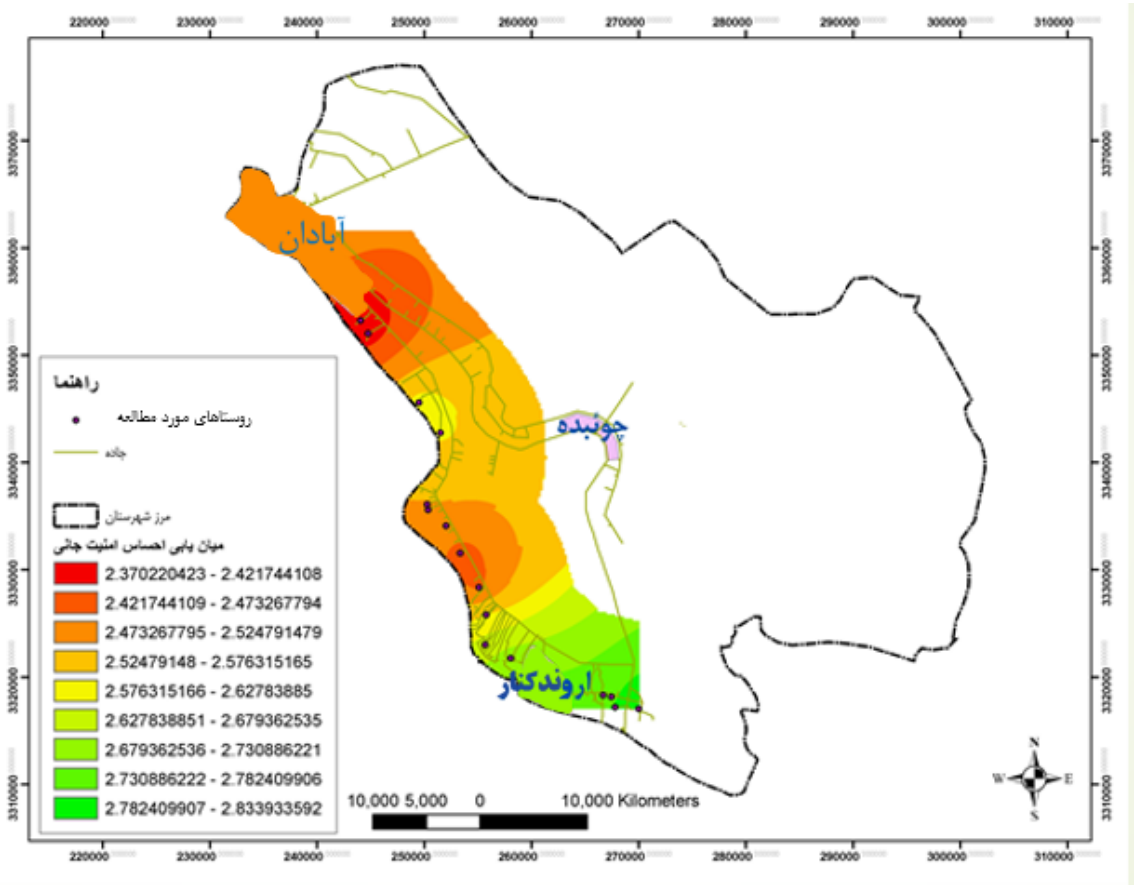

شکل۲: توزیع فضایی احساس امنیت جانی در منطقه مورد مطالعه

ماخذ: یافته های تحقیق،۱۴۰۲

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

امنیت جانی پایه اول بقا بشر است و تبع آن احساس امنیت جانی اولین و مهم‌ترین بعد احساس امنیت محیطی می‌باشد با توجه به اصول اساسی توجه به احساس امنیت در ساکنان مناطق مرزی مقصد آغازین و پایانی ایجاد امنیت، ایجاد امنیت پایدار در مناطق مرزی با توجه به رضایت و دیدگاه مرزنشینان می‌باشد. برای جا افتادن این مدل از ایجاد امنیت بلندمدت در مناطق مرزی دولت و مسئولین امنیتی مرز باید تدابیری اتخاذ کنند که امنیت مرزها همراه باوجود عامل سخت‌افزاری و قاطعیت حس، نوع تفکر و دیدگاه ساکنان مرز به‌طور جد مدنظر قرار گیرد. نکته اساسی در این است که ارزشمند دانستن دیدگاه و احساس مرزنشینان در ایجاد امنیت هرچند که در کوتاه‌مدت و شاید میان‌مدت حاصل مطلوب را ندهد اما در بلندمدت امنیت پایدار همراه با مشارکت مردمی را به وجود می‌آورد. این سیاست و برنامه‌ریزی امنیتی به‌گونه‌ای است که مرزنشین خود را جدا از دولت و سیاست‌های آن و پرسنل امنیتی نمی‌داند و در ایجاد آن یاری می‌رساند و حتی اگر در این زمینه به صورت بالفعل همکاری نکند، مرزنشین با دوری از اعمال مخاطره‌آمیز مانند قاچاق، درگیری، همکاری با نیروهای فرامرزی و... هزینه‌های دولت را در ایجاد امنیت کم می‌کند.

مسئولین دولتی و نظامی و انتظامی در مناطق مرزی این دغدغه رادارند که به هر قیمتی شده امنیت را در مناطق مرزی به وجود بیاورند خواه این امنیت سخت‌افزاری به وجود آمده هزینه‌بر باشد یا نباشد زیرا امنیت مرزها خط قرمز امنیت ملی می‌باشد. این امنیت سخت‌افزاری به وجود آمده حتی گاه با عدم رضایت مرزنشینان به وجود بیاید این در حالی است که مرزداران اصلی و دائم مرزهای کشور همان مرزنشینان هستند. در بعد احساس امنیت در مناطق مرزی برخلاف امنیت سخت‌افزاری و نظامی به ارزش‌های شناخت و توانایی‌های مرزنشینان در ایجاد امنیت پایدار در مرزها توجه می‌نماید. زیرا اگر مرزنشین احساس امنیت در تمامی ابعاد آن نماید برای حفظ این امنیت با آگاهی کامل به ثبات امنیت در مرز کمک می‌کند به این دلیل که آرامش و منافع خود را در راستای تحقق این امنیت می‌بیند. در دیدگاه صرف سخت‌افزاری به امنیت تمام مرزهای کشور یکسان نگریسته می‌شود غافل از اینکه هر منطقه مرزی با توجه به شرایط مخصوص به خود شیوه خاصی از برنامه‌ریزی را می‌طلبد.

بعد احساس امنیت جانی در منطقه مورد به دلیل وجود پیوندهای فامیلی و آشناییت های قوی بین ساکنان نقاط روستایی احساس امنیت جانی بیشتر از نقاط شهری هستند. زیرا در روستا یک فرد روستایی می داند اگه اتفاق یا حادثه ای جان او را دچار خطر کند در هر ساعت از شبانه روز افراد آشنا هستند که به او یاری رسانند. این مطلب فقط در بین دریانوردان و زمانی که از آب های ایران خارج می شوند به دلیل وجود دزدان دریایی خطرناک کشورهمسایه، کمتر به چشم می خورد اما پس ازینکه وارد آب های ایران شدند در ایران و مرزهای ایران احساس امنیت جانی آن ها به دلیل رسیدن به آرامش و رفع نگرانی بیشتر مشاهده می گردد.

-عامل کالبدی یکی از عوامل مهم و دخیل در ارتقای احساس امنیت منطقه می باشد. بنابراین توصیه می شود وضعیت کالبدی و محیطی منطقه ساماندهی شود و به منظور افزایش احساس امنیت گشت های نیروی انتظامی در منطقه افزایش یابد.

-باتوجه به شرایط ویژه منطقه و هم مرز بودن باعراق که درگیر بحران امنیتی می باشد. بسیاری از پیشنهادات مطرح شده به نحوی وابسته به بهبود امنیت در کشور همسایه می باشد و طبیعتاً بدون بهبود این مهم موفقیت سایر عوامل تحت تأثیر قرار خواهد گرفت.

-یکی از نتایج تحقیق نشان داد وضعیت نزاع و درگیری عامل مهمی در کاهش احساس امنیت جانی می‌باشد. بررسی میدانی نشان می دهد منشاء بخش عمده‌ای از نزاع و درگیری مربوط به مسائل اقتصادی و مشکلات مالی مردم از جمله بیکاری می‌باشد. بنابراین برنامه‌ریزی در جهت بهبود شرایط اقتصادی منطقه می‌تواند نقش مهمی در بهبود شاخص احساس امنیت داشته باشد.

- به اشتراک گذاری تجارب نهادهای نظامی و امنیتی منطقه و بررسی دائم عملکرد نیروها.

منابع ومآخذ

۱) ابراهیم‌زاده، عیسی(۱۳۹۹). تحولات ژئوپلیتیکی و امنیت مرزها با تأکید برجنوب‌شرق ایران. *فصل‌نامه محیط راهبردی*، ٤(۱۰)، ۱۸٤-۱٤۷.

۲) احسانی‌فرد، علی‌اصغر، شعاعی، حمیدرضا، ومالکی‌شجاع، کیانا(۱۳۹۲). ارزیابی احساس امنیت شهروندان در شهرهای جدید(موردمطالعه: شهرجدید اشتهارد). *دو فصل‌نامه مدیریت شهری*،۱۱(۳۱)، ۳۱۷-۳۳٤.

۳) احمدی، سیدعباس، وهاشمی، سیدیوسف(۱۳۹۷). *ژئوپلیتیک و مخاطرات انسانی*. انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

٤) امان‌پور، سعید(۱۳۹۷). سنجش رابطه بین توسعه شهری و احساس امنیت اجتماعی شهروندان(موردمطالعه: کلان شهر اهواز). *پژوهشنامه جغرافیای انتظامی*، ٦(۲۲)، ۱۱۱-۱۳٦.

۵) دربان آستانه، علیرضا(۱۳۹۳). ارزیابی و تحلیل احساس امنیت روستاییان نواحی مرزی(مطالعه‌موردی: استان ایلام). *فصل‌نامه برنامه‌ریزی فضایی*، ٤(٤)، ۱۲۹-۱٥٦.

٦) رضایی‌استبرق، زهرا، ذبیحی، حسین، واحمدیان، رضا(۱٤۰۱). ارزیابی وتحلیل احساس امنیت شهروندان در فضای شهری(مطالعه‌موردی: محله زرتشتیان کرمان). *فصل‌نامه توسعه پایدار شهری*،۳(۹)، ۷۵-۹۲.

۷) ساروخانی، باقر، وهاشم‌نژاد، فاطمه(۱۳۹۰). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی واحساس‌امنیت‌اجتماعی‌در بین جوانان شهرساری. *فصل‌نامه جامعه‌شناسی مطالعه جوانان*،۲(۲)، ۸۱-۹٤.

۸) شوهانی، نادر، شوهانی، احمد، وشوهانی، سارا(۱٤۰۰). سنجش و تحلیل میزان احساس امنیت و آسایش گردشگران مذهبی درسفر به عتبات‌عالیات(مطالعه‌موردی: مرز بین‌المللی مهران-اربعین۱۳۹٦-۱۳۹۷). *فصل‌نامه گردشگری و توسعه*، ۱۰(۱)،۱٤۳-۱٥۸.

۹) صالحی‌امیری، سیدرضا، وافشاری‌نادری، افسر(۱۳۹۰). مبانی نظری و راهبردی مدیریت ارتقای امنیت اجتماعی و فرهنگی در تهران. *نشریه راهبرد*،٥۹(۲۰)،٤۹-۷٦.

۱۰) عبده‌زاده،سیروان، وفتح‌الهی، سعید(۱۳۹٤). بازارچه‌های مرزی واحساس امنیت اقتصادی-اجتماعی روستائیان مرز نشین(موردمطالعه:بازارچه‌های مرزی شهرستان بانه). *فصل‌نامه مطالعات امنیت اجتماعی*،۲(٤۳)،۳۷-٦٦.

۱۱) کریمی، علیرضا، ودانش‌مهر، حسین(۱۳۹۸). بررسی‌احساس‌امنیت‌درمناطق مرزی(مطالعه‌موردی: شهرمریوان). *فصل نامه پژوهش‌نامه مطالعات مرزی*،۷(٤)،۱-۲٤.

۱۲) یحیی‌زاده، حسین، وخدری، بهزاد(۱۳۹۳). عوامل‌اجتماعی واقتصادی مرتبط با احساس امنیت اجتماعی زنان سرپرست خانوار در شهرستان مریوان. *فصل‌نامه رفاه اجتماعی*،۱٥(٥٦)،۱٥۱-۱۸٤.

۱۳) جعفری لنگرودی، محمدجعفر(۱۳۷۷). *ترمینولوژی حقوق*، تهران، انتشارات گنج دانش.

۱٤) حیدری‌ساربان، وکیل(۱۳۹٥). تبیین رابطه پایداری اقتصادی بااحساس امنیت اجتماعی‌ساکنان‌روستایی شهرستان اردبیل. *فصل‌نامه انتظام اجتماعی*،۸(٤)،۳۳-٥۸.

۱۵) رحیمی‌روشن، حسن، محمدی، سبحان، حاتمی، حمیدرضا، ومکرمی‌پور، محمدباقر(۱٤۰۱) تحول مفهوم امنیت در روابط بین‌الملل از نوگرائی ساختاری تاکنون. *فصل‌نامه مطالعات سیاست بین‌الملل*،۲(۱)،۹-۲۹.

۱٦) زالی، نادر، حیدری، صفورا، و ابی‌زاده، سامان(۱٤۰۰). بررسی‌رابطه متقابل امنیت و توسعه در مناطق‌مرزی ایران (مطالعه موردی: شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان). *نشریه پژوهش‌های جغرافیای انسانی*،۵۳(۳)، ۱۱٤۳-۱۱٦۳.

۱۷) عمید، حسن(۱۳۵٤). *فرهنگ عمید*. انتشارات جاویدان، تهران.

۱۸) کامران‌دستجردی، حسن(۱٤۰۰). بررسی‌نقش‌عوامل‌طبیعی برامنیت‌رودخانه‌های‌مرزی ایران. *نشریه پژوهش‌های جغرافیای انسانی*،۵۳(۲)،۷٦۷-۷۹۲.

۱۹) کامران، حسن، وشعاع برآبادی، علی(۱۳۸۹). بررسی امنیت شهری در شهرهای مرزی(مطالعه‌موردی: شهرتایباد). *مجله جغرافیا*،۸(۲۵)،۲۵-٤٦.

۲۰) مجتهدزاده، پیروز(۱۳۸۹). *سیاست‌های مرزی‌بین‌المللی ایران*. ترجمه: ملک محمدی، حمیدرضا، تهران، انتشارات سمت.

۲۱) موسوی، سیدفضل، وموسوی‌فر، سیدحسین(۱٤۰۰). امنیت‌حقوقی‌درحقوق‌بین‌الملل؛ مفهوم وجایگاه. *فصل‌نامه مطالعات حقوقی عمومی*،۵۱(۲)،٦٦۱-٦۷۳

۲۲) نصری، زنیره، رستمی، فرزاد، واحمدیان، قدرت(۱٤۰۱). احساس‌امنیت و توسعه گردشگری در مناطق مرزی اورامانات (مطالعه موردی: شهرستان پاوه). *نشریه سیاست دفاعی*، ۳۱، ۱٤۹-۱۷۵.

23) Azevedo, V., Sani, A., Nunes, L., & Paulo, D .(2021). Do you feel safe in the urban space? From perceptions to associated variables, *Journal Anuariode psicologia juridical (Directory of legal psychology)*, 31(1)

24) Dey, B.K., Roy, K., Rashid, U.,& Banik, A.(2018). Insecurity and psychogical well-being, Jagannath University. *journal of life and earth sciences*, 4,(2).

25) Doyle, M., Frogner, L., & Andershed, A.(2015). Feelings of safety in the presence of the police, security Guard and police voluntrsee, *European Journal of criminal policy and research*,8(2).

26) Folami,O., Micharl, N., & Rache, J.(2016). police and cross-Border crim in an Era of Globalisation: the case of the Benin-Nigeria border, *Journaal: Department of sociology university Londonderry*, Northern Ireland, 31.

27) Hale, G.(2009). *In search of Effective Border Management*, publish by:Canadian international council.

28) Lacoe, J. (2020). too scared to learn? The academic consequences of feeling unsafe in the classroom, *journal: Urban Education*, 55(10).

29) Larsson, F., Stromback, U., Rysst, S., & Engstrom, A. (2023). perception of feeling safe perioperatively: a concept analysis, *International journal of Qualitative studies on health and well -being*, 18(1).

30) Manjarrez, V., & Rojek, J. (2020). the border ecosystem: viewing border security as part of a complx system, *Journal: current politics and economics of United states*,22(2-3).

31) Porter, J., Mcdermott, T.H., & Lngram, J. (2021). Feeling par of the school and feeling safe: further development of a Tool for lnvestigatating school belonging, *Journal education al studies*, 10 (1).
32) Seidel, S., & Budke, A. (2019). A border is a band students conceptual understanding and experiences of Europes borders and boundaries, *journal: International geographical education*, 9(1).
33) Turner, J. (2016). *sustaining social security in an Era of population Aging*, published by: upiohnlnstitute for Michigan.
34) Velasquez, A., Douglas, J., Guo, F., & Robinette, J. (2021). what predicts how safe people feel in their neighborhoods and does it? *Journal: population health*, 16(1).

Journal of New Ideas in The Geographical Sciences
https://sanad.iau.ir/journal/ntigs
ISSN: 2981-1473
Volume 2, Issue 3, April 2024, P.118

IAU Mahshahr Branch

Received: 01/11/2023 Accepted: 08/04/2024

Validation of Visual Security Indicators From the Aspect of Passive Defense in Educational Land Uses

Masoumeh Javidan[1]
M.A., Geography and urban planning, Mahshahr Branch, Islamic Azad University, Mahshahr, Iran.

Abstract
Increasing the security and safety of schools, reducing their vulnerability, and improving their sustainability are among the factors that increase the psychological security of students and families. It is one of the goals and crucial components of passive defense. Thus, given the significance of the subject, this study focuses on the validation of security and safety indicators from the perspective of passive defense in educational land uses, focusing on elementary schools in the western district of Bandar Imam Khomeini based on the five selected indicators(architecture and design, structure, facilities, proximity and access, and equipment) and 42 sub-indicators. The study type was applied and its method was survey-evaluation with emphasis on questionnaire. The statistical population of the study includes all principals, assistants, teachers, and some experts from the education department of Bandr Imam Khomeini City. The sample size was 117 people. To examine the normality of the data distribution, the Kolmogorov-Sminrov test was used. Also, to examine the status of the research variables, structural equation modeling by partial least squares (PLS) method and SMARTPLS software were used. The results of the PLS test revealed that the equipment indicator with an impact factor of 0.918 has the highest value and the proximity and access indicator with an impact factor of 0.771 has the lowest validity among the study indicators.

Keywords: Validation, Safety and security, Educational land use, Passive defense, Elementary schools, Bandar Imam Khomeini

1. Corresponding Author: Sh.salman.s2020@gmail.com

Journal of New Ideas in The Geographical Sciences
https://sanad.iau.ir/journal/ntigs
ISSN: 2981-1473
Volume 2, Issue 3, April 2024, P.119

IAU Mahshahr Branch

Received: 17/11/2023 Accepted: 08/04/2024

Identifying the Driving Factors Affecting the Ecological Security of Tourism Based on the Capacities of the Karun River

Ahmad Rahdar[1]
M.A., Geography and urban planning, Mahshahr Branch, Islamic Azad University, Mahshahr, Iran.

Manouchehr Javanmardi
Assistant Professor Department of Geography and Rural planning, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran.

Abstract

Karun river is a key region for environmental protection and high-quality economic development in ahvaz metropolis. However, tourism is a serious threat to the environment due to the continued development of urbanization and industrial transformation. Hence, the present study aims to identify the driving factors affecting the ecological security of tourism considering the capacities of the karun river. The method of this study is explanatory based on the new methods of future research. The factors were evaluated by 30 experts and specialists in urban planning using environmental scanning, and interaction/structural effects analysis. MICMAC future research specialized software was used in this regard. The results revealed that the dispersion state of the effective variables indicates the sustainability of the system. Based on 31 investigated factors, 10 primary factors were selected as key factors affecting the ecological security of tourism. All factors were repeated in both direct and indirect methods. The results indicated that the variables related to the dimensions of the scale and profit of tourism as drivers of the tourism industry have been preferred over the objectives of protecting the environment and environmental resources. Variables such as the number of employees in the tourism industry, the income from international and domestic tourists, the number of star hotels, the ratio of educational expenses to public finances, the number of international and domestic tourists, the total retail sales of hotels, catering services, and unemployment rate and urbanization are prioritized. This study revealed that the tourism capacities in the ahvaz metropolis, especially the karun river, have been abandoned due to mismanagement. Also, the results suggest that tourism planning has not been considered and the use of foresight and forecasting tools can facilitate the achievement of tourism goals.

Keywords: **Identification, Driver, Ecological Security, Tourism, Karun River**

1. Corresponding Author: Ahvazahmad25@gmail.com

Journal of New Ideas in The Geographical Sciences
https://sanad.iau.ir/journal/ntigs
ISSN: 2981-1473
Volume 2, Issue 3, April 2024, P.120

IAU Mahshahr Branch

Received: 22/01/2024 Accepted: 08/04/2024

Evaluation of Iranian Architecture and Social Interactions in Cultural Spaces

Sepideh Kamaei
M.A., Architecture, Mahshahr Branch, Islamic Azad University, Mahshahr, Iran.

Ahmad Reza Kaboli[1]
Assistant Professor.,Department of Architecture, Mahshahr Branch, Islamic Azad University, Mahshahr, Iran.

Abstract

The success rate of cultural spaces has always depended on human presence and utilizing the spaces. The cultural spaces have sought to increase social interactions and human solidarity in addition to the revival of culture and art. One of the primary views of Iranian architecture is to pay attention to the social dimension of man and his need to be present in society. The present sought to investigate and evaluate the impact of Iranian architectural indicators and their unique features on the social interactions of humans in cultural spaces based on library and field studies and content analysis about the theoretical foundations. It has been hypothesized that cultural spaces are a platform consisting of social and human activities and relationships. The analyses revealed that the identity of iranian architecture and its constituent elements are in line with the identity needs of man and his social identity, and always paying attention to these indicators and the elements invites him to communicate and participate in social interactions.

Keywords: **Elements of Identity, Iranian Architecture, Social Interactions, Culture, Cultural space**

1. Corresponding Author: Ahmadrezakaboli@yahoo.com

Journal of New Ideas in The Geographical Sciences
https://sanad.iau.ir/journal/ntigs
ISSN: 2981-1473
Volume 2, Issue 3, April 2024, P.121

IAU Mahshahr Branch

Received: 08/01/2024 Accepted:08/04/2024

Analysis of Religious Tourism with the Approach of Axial Expansion of Roads (Case Study: Imam Reza Court)

Seyyed Isa Mousavi[1]
Ph,D Student of Theology, jurisprudence and Fundamentals of Islamic law, Ramhormoz Branch, Islamic Azad University, Ramhormoz, Iran

Hormoz Asadi Kohbad
Associate Professor, Department of Law, Ramhormoz Branch, Islamic Azad University, Ramhormoz, Iran

Abstract

Without considering their sacred and spiritual characteristics, holy places are an exhibition of art and a symbol of civilization and culture that attract religious tourists. The emigration of Imam reza to iran, as the biggest religious event, has created a spiritual and religious path that can be recognized as the center of religious tourism. The functions and structures of the spiritual(social and cultural) and material (economic and spatial) life of the city arise from this religious-cultural nature. These places are visited with different motivations. The primary goal of this study was to investigate the movement path and direction of imam reza and the development of the tourism industry. This study was conducted using descriptive and analytical methods with a document study tool. The results revealed that according to statistics, more than 300 authorized accommodation units are operating in the nearby city of mashhad, which includes about 70% of all accommodation centers in iran. A glance at the five-year development plans and planning done by the organization of cultural heritage, handicrafts and tourism in iran suggests that the development of tourism in religious destinations has always been the priority of tourism development programs, indicating the special importance of these destinations. Based on the movement path and direction of imam reza, it can be stated that the religious tourism industry is one of the best ways to introduce history, culture, and religious values and the peaceful coexistence of religions among countries. Also, blessed and religious places indicate the customs, beliefs, and thoughts of the people in addition to their sanctity and unique spirituality.

Keywords: **Religious Tourism, Axial Expansion, Road Network, The Holy City of Mashhad, The Imam Reza Court .**

1. Corresponding Author: Sayed.eisaaamm@gmail.com

Journal of New Ideas in The Geographical Sciences
https://sanad.iau.ir/journal/ntigs
ISSN: 2981-1473
Volume 2, Issue 3, April 2024, P.122

IAU Mahshahr Branch

Received: 28/02/2024 Accepted: 08/04/2024

Identifying and Ranking Factors Affecting the Selection of Architectural Type and Leveling Based on Climate Conditions Using the ANP Method (Case Study: Ahvaz Metropolis)

Sajjad Nourouzi
Ph,D Student, Urban Climatology Department, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Farideh Asadian[1]
Assistant Professor, Urban Planning Department, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Seyyed Jamaluddin Darya Bari
Associate Professor, Urban Planning Department, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Reza Borna
Associate Professor, Geography Department, Ahwaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran

Abstract

The present study aimed to identify and rank the factors affecting the selection of architecture and leveling of educational centers according to climate conditions using the ANP method. Library and field methods were used to collect data. Data collection tools were databases related to climatology in the Ahvaz metropolis. To weigh each factor, the opinions of experts and ANP were used. The factors were also ranked based on the weight of each factor. The results revealed that pollution prevention with a weight of 0.099, sunny hours with a weight of 0.099, and access with a relative weight of 0.096 had the highest weights among the obtained sub-indices. Thus, they were ranked first to third, respectively. Other sub-indicators were placed in other ranks based on the weights obtained.

Keywords: **Climate, Architecture, Leveling, Ahvaz Metropolis, ANP Method**

1. Corresponding Author: Asadian@vatanmail.ir

Journal of New Ideas in The Geographical Sciences
https://sanad.iau.ir/journal/ntigs
ISSN: 2981-1473
Volume 2, Issue 3, April 2024, P.123

IAU Mahshahr Branch

Received: 06/11/2023 Accepted: 08/04/2024

Evaluation and Explanation of the Life Dimension of the Sense of Security in Border Areas (Case study: Arvand Rud Coast)

Seyyed Yousef Hashemi[1]
M.A., Environmental-Human Risks, University of Tehran and Teacher of Geography, Education of Abadan Township

Ali Rezaei
M.A., Environmental-Human Risks, University of Tehran and Teacher of Geography, Education of ArakTownship

Forough Jaber Wandi
M.A., Geography and Urban Planning, Islamic Azad University, Ahvaz Branch and Teacher of Geography, Education of Abadan Township

Abstract

The development and progress of a society depends on maintaining security and the feeling resulting from it. Border security is the foundation of the country's national security. The presence of people in the border areas requires their feeling of security. A feeling of insecurity is one of the most significant factors threatening the presence of people in the border areas. The feeling of security is the base of human survival in any place. In this regard, the present study uses descriptive and analytical methods and library studies to evaluate and explain the sense of life in the Arvand Rud coastal border. In this study, the life dimension of a sense of security was considered a dependent variable, and individual characteristics, life on the coast, tribal violence, the concern of natives leaving Iranian waters, the insecurity of the neighboring country, and insecurity in non-Iranian waters are considered independent variables. According to the Cochran formula, the sample size of the study was considered to be 315 people from 16 villages and two urban centers of the Arvand Rud coast. All the variables were extracted as maps after analyzing them in SPSS software and with the help of GIS. To use the results of the t-test, the results of Levene's test are used first. The results of the test indicated that the error rate was 0.61. In other words, the accuracy rate of the test is 39 percent, which is more than the acceptable level. Thus, there is a difference between the variances. The results of the t-test, assuming equality of variances, indicate that this test is significant at a confidence level above 95%. Since the sense of life security is 2.5 in rural areas and 2.7 in urban areas, it can be stated that the sense of life security in urban areas is in a better state than in rural areas. If we separate the villages from the cities, the feeling of life security is better in the southern villages of the study area. Also, the feeling of life security was more in the villages except for the lack of feeling of security when the sailors were leaving Iranian waters.

Keywords: **Security, Sense of Life Security, Border, Arvand Rud**

1. Corresponding Author: uhj1363@gmail.com

IN THE NAME OF GOD

Journal of

New Ideas in the Geographical Sciences

Volume 2, Issue: 3, April 2024

ISSN:2981-1473

Islamic Azad University, Mahshahr Branch

- **Managing Editor: Dr. Abbas Maroofnezhad**
- **Editor- in- Chief: Dr. Mohammad Ali Firouzi**
- **Executive Director: Dr. Farkhondeh Oshal**

- **Editorial Panel**

1.Dr. Ali Shakhoor, Full Professor of Gegraphy Dpt., Islamic Azad University Marvdasht Branch

2.Dr. Behrouz Sarisarraf, Full Professor of Gegraphy Dpt., Tabriz University

3.Dr. Saeid Maleki, Full Professor of Gegraphy Dpt., Shahid Chamran Ahvaz University

4.Dr. Maryam Bayati Khatibi, Full Professor of Gegraphy-Geomorphology Dpt., Tabriz University

5.Dr. Teymoor Amar, Associate Professor of Gegraphy Dpt., Islamic Azad University Rasht Branch

6.Dr. Azita Rajabi, Associate Professor of Gegraphy Dpt., Islamic Azad University Central Tehran Branch

7. Dr. Katayun Alizadeh, Associate Professor of Gegraphy Dpt., Islamic Azad University Mashhad Branch

Address: New Ideas in the Geographical Sciences Journal Office, Islamic Azad University, Mahshahr Branch, Imam Khomeini Blvd, University Street, Islamic Azad University, Mahshahr Branch, College of Electrical Engineering and Computers, Ground floor. Postal code: 6351141111

Home Page: Sanad.iau.ir/journal/ntigs **E-mail:** Ntigs.Journalmahshahriau1402@Gmail.Com

Abstract
In
English

Table of Contents

Validation of Visual Security Indicators From the Aspect of Passive Defense in Educational Land Uses 118
Masoumeh Javidan

Identifying the Driving Factors Affecting the Ecological Security of Tourism Based on the Capacities of the Karun River 119
Ahmad Rahda, Dr. Manouchehr Javanmardi

Evaluation of Iranian Architecture and Social Interactions in Cultural Spaces 120
Sepideh Kamaei, Dr. Ahmad Reza Kaboli

Analysis of Religious Tourism with the Approach of Axial Expansion of Roads(Case Study: Imam Reza Court) 121
Seyyed Isa Mousavi, Dr. Hormoz Asadi Kohbad

Identifying and Ranking Factors Affecting the Selection of Architectural Type and Leveling Based on Climate Conditions Using the ANP Method (Case Study: Ahvaz Metropolis) 122
Sajjad Nourouzi, Dr. Farideh Asadian, Dr. seyyed Jamaluddin Darya Bari, Dr. Reza Borna

Evaluation and Explanation of the Life Dimension of the Sense of Security in Border Areas (Case study: Arvand Rud Coast) 123
Seyyed Yousef Hashemi, Ali Rezaei, Forough Jaber Wandi

ISSN: 2981-1473

IAU Mahshahr Branch

Journal of
New Ideas in the Geographical Sciences

Volume 2, Issue: 3, April 2024

1. Validation of Visual Security Indicators From the Aspect of Passive Defense in Educational Land Uses 118
Masoumeh Javidan
……

2. Identifying the Driving Factors Affecting the Ecological Security of Tourism Based on the Capacities of the Karun River 119
Ahmad Rahdar, Dr. Manouchehr Javanmardi
……

3. Evaluation of Iranian Architecture and Social Interactions in Cultural Spaces 120
Sepideh Kamaei, Dr. Ahmad Reza Kaboli
……

4. Analysis of Religious Tourism with the Approach of Axial Expansion of Roads(Case Study: Imam Reza Court) 121
Seyyed Isa Mousavi, Dr. Hormoz Asadi Kohbad
……

5. Identifying and Ranking Factors Affecting the Selection of Architectural Type and Leveling Based on Climate Conditions Using the ANP Method (Case Study: Ahvaz Metropolis) 122
Sajjad Nourouzi, Dr. Farideh Asadian, Dr. seyyed Jamaluddin Darya Bari, Dr. Reza Borna
……

6. Evaluation and Explanation of the Life Dimension of the Sense of Security in Border Areas (Case study: Arvand Rud Coast) 123
Seyyed Yousef Hashemi, Ali Rezaei, Forough Jaber Wandi
……

Sanad.iau.ir/journal/ntigs

ntigs.journalmahshahriau1402@gmail.com